

О. Є. Омельченко, Д. П. Письменний

**ПРОЦЕСУАЛЬНА ДІЯЛЬНІСТЬ
СЛІДЧОГО ЩОДО ЗАПОБІГАННЯ
ЗЛОЧИНАМ**

МІНІСТЕРСТВО ВНУТРІШНІХ СПРАВ УКРАЇНИ
КИЇВСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ ВНУТРІШНІХ СПРАВ

О. Є. Омельченко, Д. П. Письменний

**Процесуальна діяльність
слідчого
щодо запобігання злочинам**

Навчальний посібник

Рекомендовано Міністерством освіти і науки України

Київ

Видавець ПАЛИВОДА А. В.

2008

ББК 67.9(4УКР)311я73

О-57

*Рекомендовано Міністерством освіти
і науки України як навчальний посібник
для студентів вищих навчальних закладів
(лист № 14/18-Г-17 від 10 травня 2006 р.)*

Автори

Омельченко О. Є. – кандидат юридичних наук

Письменний Д. П. – кандидат юридичних наук, доцент

Рецензенти

Шумило М. Є. – доктор юридичних наук, професор

Шибіко В. П. – кандидат юридичних наук, професор

Омельченко О. Є.

О-57 Процесуальна діяльність слідчого щодо запобігання злочинам: Навч. посіб. / О. Є. Омельченко, Д. П. Письменний. – К.: Вид. ПАЛИВОДА А. В., 2008. – 216 с. – Бібліогр.: с. 146–158.

ISBN 978-966-437-074-2.

Навчальний посібник є комплексним дослідженням процесуальної діяльності слідчого щодо запобігання злочинам. У ньому розглядаються її сутність, засоби здійснення та критерії оцінки ефективності такої діяльності слідчого. Досліджується правова природа подання слідчого, його форма і зміст, вказуються можливі шляхи покращення відомчого контролю та прокурорського нагляду за ефективністю процесуальної діяльності слідчого щодо запобігання злочинам.

Для викладачів, студентів, слухачів і курсантів юридичних навчальних закладів, а також практичних працівників правоохоронних органів.

ББК 67.9(4УКР)311я73+67.311я73

© Омельченко О. Є., Письменний Д. П., 2008

© Видавець ПАЛИВОДА А. В., 2008

© Пономарьова Ю. М. (обкладинка), 2008

ISBN 978-966-437-074-2

ЗМІСТ

Вступ.....	4
------------	---

РОЗДІЛ I. Сутність профілактики злочинів як кримінально-процесуальної функції слідчого

1.1. Процесуальна профілактична функція слідчого...	6
1.2. Засоби здійснення профілактики на досудових стадіях кримінального процесу та критерії оцінювання ефективності діяльності слідчого.....	24

РОЗДІЛ II. Правове походження подання слідчого

2.1. Подання слідчого щодо усунення причин і умов, які сприяли вчиненню злочину.....	70
2.2. Форма і зміст подання слідчого.....	76
2.3. Вимоги, які забезпечують ефективність подання слідчого.....	100

РОЗДІЛ III. Контроль за виконанням профілактичних заходів за внесеними поданнями слідчого

3.1. Сутність контролю за виконанням профілактичних заходів слідчого щодо запобігання злочинам.....	112
3.2. Відомчий контроль та прокурорський нагляд за ефективністю процесуальної діяльності слідчого щодо запобігання злочинам.....	132

Список використаної літератури.....	146
--	------------

ДОДАТКИ.....	159
---------------------	------------

Вступ

Розбудова правової держави в Україні передбачає реальне забезпечення прав людини та громадянина. Людина, її життя і здоров'я, честь і гідність, недоторканність і безпека визнаються в Україні найвищою соціальною цінністю (ст. 3 Конституції України).

Серйозної шкоди цій соціальній цінності завдає злочинність, боротьба з якою й нині лишається досить складною проблемою.

Офіційна статистика засвідчує, що незважаючи на певне зменшення кількості злочинності останніми роками, її рівень в Україні все ж таки залишається досить високим. Так, у 2006 р. на території України було зареєстровано 420900 злочинів.

Відповідно до аналізу правозастосовної практики, у практичній діяльності правоохоронних органів та й у юридичній науці невиправдано мало уваги приділяється виявленню причин і умов, які сприяли вчиненню злочинів, їх запобігання. Приміром, згідно з даними МВС України, у 2005 р. слідчими органів внутрішніх справ було внесено 178252 подань, з яких на 13651 – відповідей не надійшло, у 2006 р. – надійшло 164607, без відповідей лишилося – 11312, тобто у 2005 р. – на 8 %, а 2006 р. – на 9 % подань слідчих не відреаговано.

З огляду на це, проблема запобігання злочинам слідчими, є актуальною. Наявність зазначеної проблеми потребує наукового узагальнення практики застосування чинного кримінально-процесуального законодавства України про процесуальну профілактичну діяльність слідчого, зясування можливостей підвищення її ефективності.

За різних часів питання з цієї теми висвітлювалися у публікаціях таких учених, як: Г. Ф. Горський, О. М. Джужа, А. Я. Дубинський, А. П. Закалюк, В. С. Зеленецький, А. Ф. Зелінський, В. К. Звирбуля, В. К. Лисиченко, О. М. Литвак, Ф. А. Лопушанський та ін.

Більшість праць вищезазначених науковців торкається минулих століть розвитку кримінального судочинства, базуються на застарілому законодавстві й узагальненнях колишньої слідчої та судової практики.

Водночас такі обставини, як кардинальні зміни у житті суспільства, що пов'язані зі здобуттям незалежності Україною, супроводжувані збільшенням злочинності, становлення в Україні режиму законності, котрий ґрунтується на провідній ідеї верховенства права, пошуки способів удосконалення профілактичної діяльності та необхідності зважання

РОЗДІЛ I

Сутність профілактики злочинів як кримінально-процесуальної функції слідчого

1.1. Процесуальна профілактична функція слідчого.

1.2. Засоби здійснення профілактики на досудових стадіях кримінального процесу та критерії оцінювання ефективності діяльності слідчого

~~1.1. Процесуальна профілактична функція слідчого~~

На сьогодні виняткового значення набуває профілактика запобігання правопорушенням. При розслідуванні певної кримінальної справи слідчий зобов'язаний швидко й повністю розкрити злочин, викрити винних і забезпечити правильне застосування законодавства задля того, щоби кожний, хто вчинив злочин, був притягнений до відповідальності і жоден невинний не був покараний (ст. 2 КПК України), а також виявити причини та умови, які сприяють вчиненню злочинам, і вжити заходів щодо їхнього усунення (статті 23, 23¹ КПК України). Звідси випливає, що на слідчого покладені дві основні функції: розслідування та профілактика запобігання злочинам.

Профілактична функція кримінального судочинства, одночасно з іншими завданнями, є об'єктивно зумовленою потребою суспільства¹. Проблема процесуальних функцій – одна з найактуальніших і водночас одна з найскладніших у науці кримінального процесу. З нею пов'язана характеристика найсуттєвіших аспектів процесуальної діяльності, від яких, зрештою, й залежить реалізація завдань кримінального судочинства. Цим також обумовлюється практичне значення правильного розв'язання зазначеної проблеми. З огляду на це, можна дійти висновку щодо важливості теоретичного осмислення суті правоохоронної функції держави, її прояву в кримінально-процесуальній діяльності, а, отже, розкриття сутності тих процесуальних функцій, які виконують різні суб'єкти кримінального судочинства.

Найпоширенішою є думка, вперше висловлена М. С. Строговичем, про те, що кримінально-процесуальні функції – це певні види та напрями кримінально-процесуальної діяльності². Запропоноване визначення для багатьох процесуалістів є базовим, вихідним, вони, зрештою, його розвивають і конкретизують. Для прикладу, В. М. Савицький зазначає, що процесуальна функція є напрямом, певною мірою відмежованим від кримінально-процесуальної діяльності³. Відповідно до Л. Д. Кокорева, кримінально-процесуальна функція – це частина кримінально-процесуальної діяльності, яка реалізується у правовідносинах⁴. Як зазначає І. В. Тиричев, це поняття охоплює види та напрями діяльності суб'єктів кримінального процесу, обумовлені їхньою роллю, призначенням та метою участі у справі⁵. Процесуальними функціями, вважає О. М. Ларін, у кримінальному судочинстві є види (компоненти, частини) кримінально-процесуальної діяльності, які різняться за особливими безпосередніми цілями, що досягаються у підсумку провадження у справі⁶.

¹ Иванов И. И. Оптимизация профилактической функции уголовного судопроизводства / Правоведение. – 2002. – № 4. – С. 72.

² Строгович М. С. Курс советского уголовного процесса: В 2 томах. – М.: Наука, 1968. – Т.1. – С. 188.

³ Савицкий В. М. Очерк теории прокурорского надзора в уголовном судопроизводстве. – М.: Наука, 1975. – С. 30.

⁴ Кокорев Л. Д. Участники правосудия по уголовным делам. – Воронеж: Изд-во Воронеж. ун-та, 1971. – С. 37.

⁵ Советский уголовный процесс / Под ред.: Л. М. Карнеевой, П. А. Лупинской. – М.: Юрид. лит., 1980. – С. 15.

⁶ Ларин А. М. Расследование по уголовному делу: процессуальные функции. – М.: Юрид. лит., 1986. – С. 5.

Кожна функція, як слушно зазначає Л. Б. Алексєєва, безпосередньо чи опосередковано впливає із завдань і цілей процесу⁷. Тому виокремлення тих чи тих функцій та можливість їх здійснення певними суб'єктами процесу залежать не від бажання останніх, а від законодавця. Він, беручи до уваги низку факторів, зокрема й закони психології, нормативно закріплює відповідну структуру судочинства, що відображає дійсний стан речей, права і законні інтереси суб'єктів процесу та цілі, досягнути котрі вони прагнуть. Інакше кажучи, *кримінально-процесуальна функція* – це об'єктивна категорія, яка окреслена у чинному законодавстві та визначає процесуальне становище того або того суб'єкта. Тож, характер процесуальної функції, яку здійснює суб'єкт, не залежить від його позиції у справі.

Розглядаючи питання про поняття кримінально-процесуальних функцій, варто наголосити, що правильним, за власною суттю, є визначення, яке запропонував М. С. Строгович. Щоправда, він, як і деякі інші автори, не розкриває, що саме розуміють під напрямом процесуальної діяльності. Узагальнюючи різні погляди щодо поняття кримінально-процесуальних функцій, можна дійти висновку, що з ним найчастіше пов'язують діяльність певних суб'єктів, зорієнтовану на досягнення відповідних завдань і цілей кримінального судочинства. Такий підхід варто вважати правильним, але потрібно водночас брати до уваги те, що неможливо застосовувати поняття процесуальної функції стосовно кримінального процесу загалом, так, як і на певні процесуальні рішення та дії, оскільки це позбавило б таке поняття сенсу. Процесуальна функція, як зауважує М. Л. Якуб, – це поняття часткове відносно кримінального процесу, адже є одним з його аспектів. Одночасно воно є поняттям загальним щодо певних процесуальних дій і рішень, тому що функція є обґрунтованою єдністю цілей, сукупністю процесуальних дій та, у відповідних випадках, рішень⁸.

Саме таким напрямом і є обвинувачення як особлива процесуальна функція. Її сутність проявляється у притягненні особи як обвинуваченого, його викритті, тобто обґрунтуванні твердження про її провину. Такий напрям припускає сукупність певних, внутрішньоузгоджених

⁷ Курс советского уголовного процесса: Общая часть. – М.: Юрид. лит., 1989. – С. 423.

⁸ Якуб М. Л. Процесуальная форма в советском уголовном судопроизводстве. – М.: Юрид. лит., 1981. – С. 10.

та пов'язаних між собою *процесуальних рішень і дій*, зокрема таких, як: винесення постанови про притягнення особи як обвинуваченого; висунення йому обвинувачення, складання обвинувального висновку; затвердження обвинувального висновку прокурором; підтримання обвинувачення в суді. Усе це має єдине цільове спрямування й тому формує особливу процесуальну функцію – обвинувачення.

Характеризуючи процесуальні функції, більш правильним є ведення мови про основні напрями, тобто такі, які сукупно, безпосередньо та у найконцентрованішій формі відображають сутність кримінального судочинства, сприяють реалізації його завдань.

Сутність функції розслідування, яку виконує слідчий при провадженні по кримінальних справах, полягає у виявленні й дослідженні всіх обставин справи, перевірки версій за матеріалами слідства щодо суті та характеру вчиненого злочину, про його мотиви, а також встановлення осіб, котрі його скоїли. Необхідним елементом функції розслідування є *обвинувачення*, яке формулюється у таких процесуальних рішеннях слідчого, як: постанова про закриття кримінальної справи за nereабілітаційними підставами; постанова про притягнення особи до кримінальної відповідальності як обвинуваченого. У кримінальних справах, що надсилаються для розгляду до суду, – це проявляється в обвинувальному висновку і є підставою для вирішення питань при попередньому розгляді справи суддею, а також предметом і чіткою програмою судового розгляду. На нашу думку, до елементів процесуальної функції належать досягнення завдань, передбачених ст. 2 КПК України загалом або у тій чи тій його частині, та діяльність із захисту власних інтересів з тих питань, вирішення котрих належить до цих завдань. У Кримінально-процесуальному кодексі України чітко окреслено момент виникнення у діяльності слідчого функції розслідування, а саме: складання мотивованої постанови про порушення кримінальної справи та початку розслідування (статті 94, 98 КПК України). Отже, можна констатувати, що *суттю функції розслідування* є слідчі дії (винятком є, відповідно до законодавства, тільки огляд місця події та арешт на кореспонденцію і зняття інформації з каналів зв'язку з метою запобігання злочину, яке провадиться до порушення кримінальної справи (ч. 2 ст. 190, ч. 3 ст. 187 КПК України), спрямовані на безпосереднє і всебічне провадження у кримінальній справі з метою виконання завдань досудового слідства, тобто розкриття злочину та встановлення осіб, котрі його вчинили.

Не менш важливою є й профілактична функція слідчого при провадженні у кримінальній справі. З одного боку, роль кримінального судочинства щодо злочину, з приводу якого здійснюється конкретна кримінальна справа, – профілактично-пасивна, а з іншого, – за його допомогою можна запобігати злочинам, їх наслідкам і найголовніше – новим злочинам.

Уперше виокремили з кримінально-процесуальної науки запобігання злочинам, як самостійну функцію слідчого, Л. А. Маріупольський та Г. Р. Гольст. Вони довели, що “...не можна розглядати роль слідчого як одне лише завдання об’єктивного розслідування справи, тобто ...обмежувати діяльність слідчого, обмежувати її в різнобічності й живому змісті, які притаманні діяльності слідчого як активного учасника кримінального процесу”⁹. Правильне вирішення кримінальної справи, встановлення та справедливе покарання винного недостатні для досягнення мети загальної і спеціальної превенції, якщо слідством та судом не виявлені причини злочину й умови, що сприяли його вчиненню, не вжиті заходи щодо їхнього усунення, а процесуальна діяльність позбавлена етичної суті і виховної дії. Вважається, що *сутність профілактичної функції слідчого* – це встановлення процесуально й усунення, передбаченими законодавством і виробленими практикою засобами, причин злочинів і умов, які призвели до їхнього вчинення, згідно з кримінально-процесуальним законодавством. Однак, на нашу думку, кримінальне судочинство лише тоді виконує завдання, сформульовані у законодавстві, коли діяльність їхніх головних учасників виходить за межі формально-юридичного характеру і вирізняється виховною зорієнтованістю.

Точне й послідовне виконання принципів кримінального судочинства, чітке здійснення всіх кримінально-процесуальних норм, розкриття відповідних для тієї чи тієї справи кримінально-процесуальних відносин та всіх її обставин, доведення цього до відома учасників процесу, встановлення рис характеру особи обвинуваченого, свідка, потерпілого і впливу на них, намагання розвинути позитивні риси особи, формування правильної громадської думки стосовно вчинення злочину становить суть виховної дії кримінального судочинства¹⁰.

⁹ Маріупольский Л. А., Гольст Г. Р. К вопросу о процессуальных функциях следователя // Сов. гос. и право. – 1963. – № 6. – С. 114.

¹⁰ Лившиц Ю. Д. Воспитательная функция советского уголовного судопроизводства (Общетеоретические вопросы). – Караганда, 1974. – С. 30–31.

Наведене засвідчує, що особливістю профілактичної функції є не тільки виявлення й усунення причин і умов, які сприяли вчиненню злочинів, а й етичність процесуальної діяльності, виховна суть процесуальних рішень.

З огляду на це, зрозуміло, що профілактична діяльність у кримінальному процесі є поняттям ширшим, ніж виховна спрямованість кримінального судочинства.

Правові засоби запобігання та усунення порушень кримінально-процесуального законодавства – це передбачені законодавством кримінально-процесуальні, кримінально-правові, адміністративні та дисциплінарні санкції, які спричиняють будь-які невігідні наслідки для суб'єктів, котрі порушують кримінально-процесуальні норми.

Беручи до уваги особливості виховного впливу кримінального судочинства та значення цього напрямку кримінально-процесуальної діяльності у виконанні профілактично-виховних завдань, вважаємо, що наявна певна специфіка в діяльності слідчого зі встановлення й усунення причин злочину та умов, які призводять до його вчинення.

Безперечно, профілактична діяльність при провадженні у кримінальних справах – самостійна функція слідчого. Остання однаково притаманна як органу дізнання, так і прокурору, і суду та впливає із засадничих принципів правосуддя та повністю їм відповідає, а у межах кримінального процесу спрямована відповідати всім його стадіям й інститутам. Свідченням підвищеної уваги до профілактичної функції слідчого і до результатів її здійснення є те, що вона є критерієм роботи слідчого за визначений період і підпадає під облік. Зокрема, як: виконання вимоги швидкого й повного розкриття кожного злочину; притягнення до передбаченої законодавством відповідальності всіх винних; відшкодування заподіяної злочином шкоди; виконання вимог законності при провадженні слідства. Усе це повинно фіксуватися у спеціальному розділі звітності про слідчу роботу.

Сутністю розглянутої функції є виявлення у кожній кримінальній справі, процесуальними засобами, причин і умов, котрі спричиняють вчинення злочину, та вжиття заходів щодо їх усунення за допомогою внесення подання. Як зазначає Ф. А. Лопушанський, до функції запобігання злочинам, як самостійної функції слідчого, також належать й інші аспекти профілактики злочинів і тому вона є не тільки процесуальною, а й соціальною функцією¹¹.

¹¹ Лопушанский Ф. А. Следственная профилактика преступлений: опыт, проблемы, решения. – К.: Наукова думка, 1980. – С. 26.

Відповідно до понять функцій, які є у спеціальній літературі, впливає, що під процесуально-профілактичною діяльністю слідчого необхідно розуміти особливий її вид, специфічно спрямований на виявлення й усунення причин і умов, що сприяли вчиненню злочинів, котрий характеризується особливою сукупністю її складових елементів, виконуваний з метою реалізації завдань кримінального процесу. Процесуальні норми організовують і належною мірою спрямовують цю діяльність, забезпечують досягнення необхідних результатів. Правові норми вводять у профілактичну діяльність спочатку упорядкованість, створюють систему послідовних правил вирішення завдань.

Процесуально-профілактична діяльність слідчого лише в одному збігається з іншими напрямками його діяльності, але багато в чому і відрізняється від них. Вона збігається з ними у тому, що: для з'ясування причин і умов, що призводять до вчинення злочину, потрібно використовувати ті ж процесуальні способи дослідження, які застосовуються для встановлення обставин, за котрих скоєно злочин. З'ясування їх відбувається у тих же процесуальних формах.

Це, своєю чергою, не означає, що профілактична діяльність на цьому етапі безпосередньо поєднується з іншими напрямками діяльності слідчого. Вона чітко виокремлюється поміж них власним предметом, цілеспрямованістю. Така діяльність належна до особливого руслу, коли слідчий розроблює та пропонує вжити заходів щодо усунення причин і умов, які сприяли вчиненню злочину. За таких умов профілактична діяльність слідчого лишається процесуальною. Водночас слідчий є не правомірним вживати необхідних заходів, котрі регулюють різноманітні аспекти суспільного життя. Саме тому результати його процесуально-профілактичної діяльності мають власне втілення в особливому процесуальному акті – поданні, якому, зокрема, властиві елементи рекомендаційного характеру. *Внесення подання* – це підсумковий процесуальний акт, що є самостійною юридичною особливістю.

Обов'язковість розгляду подання та повідомлення слідчого про вжиті заходи зумовлює ті специфічні правовідносини, що можуть бути використані для контролювання за реальним виконанням профілактичних заходів. Однак вживання заходів із усунення причин та умов, які призводять до вчинення злочину, відбувається поза кримінальним судочинством. Зокрема, стосовно цього важливо з'ясувати, що у профілактичній роботі залежить від слідчого, а що ні.

Найважливішим завданням профілактичної діяльності слідчого є з'ясування причин і умов, які зумовлюють вчинення злочину. Сучасна правова наука дає визначення причинам і умовам, що спричиняють вчинення конкретних злочинів, та їхній класифікації. Та ще немає єдиної думки стосовно класифікації обставин, що підпадають під поняття "причини та умов", які сприяють вчиненню злочину певною особою.

Деякі автори вважають, що причина злочину складається із сукупності таких взаємопов'язаних між собою обставин, як:

- 1) антигромадські погляди особи, котра скоїла злочин;
- 2) зовнішні обставини, що сформуvalи ці погляди;
- 3) життєві ситуації, які у взаємодії з позицією особи, спричиняли злочинні дії¹².

Певні вчені розглядають причини злочину як поєднання таких обставин, як:

- 1) вольовий акт – рішучість особи щодо вчинення певних дій або бездії, яка є однією з причин початкової злочинної поведінки людини;
- 2) обставини, котрими вольовий акт зумовлений;
- 3) характер взаємодії особливостей особи і життєвої ситуації, у якій вона перебувала перед скоєнням злочину, наявність у неї мети, мотивів, намірів, зумовлених її інтересами, звичками, антигромадською спрямованістю (настановою) особи;
- 4) попереднє несприятливе формування як особистості¹³.

Причинами злочину Коваленко Є. Г. вважає:

- 1) соціально-економічні або політичні фактори;
- 2) соціально-психологічні¹⁴.

За суттю причини злочинів можуть бути кваліфіковані так:

- 1) соціально-економічні;
- 2) соціально-психологічні;
- 3) організаційно-управлінські;
- 4) ідеологічні.

Деякі з цих причин є об'єктивними та не залежать від волі й свідомості людей (впливу природи), а інші – суб'єктивні і залежать від волі та свідомості

¹² Предупреждение преступлений и судебная экспертиза / А. Р. Шляхов, И. Л. Петрухин, Б. М. Комаринцев и др. – М.: Юрид. лит., 1968. – С. 12–15.

¹³ Якубович Н. А. Теоретические основы предварительного следствия: Учеб. пособ. – М.: ВШ МВД СССР, 1971. – С. 115–116.

¹⁴ Коваленко Є. Г. Теорія доказів у кримінальному процесі України: Підручник. – К.: Юрінком Інтер, 2006. – С. 109.

особи. Причини злочинів мають характер зовнішніх і внутрішніх обставин стосовно особи, котра скоїла злочин. Під причинами більшості злочинів варто розуміти обставини, які призводять до формування у людини антигромадських поглядів, навичок, звичок та перетворення їх у намір скоїти злочин. Характеризуючи причини злочину, потрібно брати до уваги те, що вони негативно впливають на формування особистості правопорушника, проявляються ще до вчинення злочину, а тому саме ці причини не завжди є пов'язаними зі злочином, який може бути скоєний особою у майбутньому.

Профілактична робота не буде мати достатніх фактичних підстав, якщо не встановлена причина вчинення злочину (скажімо, зорієнтованість особи), але у цьому випадку необхідні ґрунтовніші знання – виявлення у визначеному обсязі, у межах досудового розслідування і судового розгляду, “причин” (найважливіших обставин), за яких утворилася така антигромадська спрямованість. Зокрема варто зазначити, що причина нерозривно пов'язана з умовами, які сприяють учиненню злочину.

На відміну від причин вчинення злочину, власне умови безпосередньо його не породжують, але поєднуються з причинами у просторі та часі й, впливаючи на них, забезпечують деякий їхній розвиток, необхідний для здійснення злочинного наслідку.

Умови і причини разом формують, так звану, безпосередню причину того чи того наслідку. Те, що є причиною в одному випадку, може бути умовою в іншому. Причина потребує необхідних, достатніх умов для її реалізації. Якщо ж останніх бракує, то вона не реалізується. Існування комплексу умов не залежить від власне причини. Причина породжує наслідок, тоді як умова – цьому сприяє, уможливує прояв причин. Ліквідація умов – ефективний спосіб запобігання злочину.

У кримінологічній літературі розроблена класифікація умов за ознаками супутності або необхідності, яка є достатньою для досягнення злочинцем мети.

Умовами у кримінології вважаються ті факти реальної дійсності, що безпосередньо злочинність не спричиняють, але їх наявність сприяє її існуванню¹⁵. Їх необхідно розрізняти, з огляду на характер злочину. Вочевидь, умови, що полегшують здійснення розкрадання державного

¹⁵ Курс кримінології: Загальна частина: Підруч. у 2 кн. / За заг. ред. О. М. Джужи. – К.: Юрінком Інтер, 2001. – С. 90.

і громадського майна, можуть вирізнятися з-поміж умов, які сприяють вчиненню ДТП тощо.

Як конкретні причини й умови, що сприяють вчиненню злочину, так і характер їхніх дії можна розглядати лише на підставі фактичних даних (доказів). При оцінці доказів необхідно використовувати науково обґрунтовані методики щодо розслідування цих діянь. Варто перевірити, чи дотримувались органи досудового слідства законодавства при розгляді справи та чи зібрані необхідні докази для встановлення всіх ознак складу злочину, оскільки порушення закону може призвести до спростування їх достовірності¹⁶. Тому, з'ясовуючи підстави процесуально-профілактичної діяльності, необхідно насамперед вказати на наявність достатніх даних для висновку про конкретні причини та умови вчинення злочину. Отже, підставою для профілактичної діяльності слідчого є достатні дані, що позначають конкретні причини й умови, які призвели до вчинення злочину.

З огляду на зазначене, можна дійти такого висновку: *причини та умови, які сприяють вчиненню злочину*, – це ті фактори об'єктивної дійсності, що спричинили у цієї особи рішучість здійснити умисний злочин або призвели до вчинення злочину особою з необережності чи полегшили його вчинення.

Сукупність названих обставин є об'єктом процесуальної діяльності слідчого щодо запобігання злочинам. Виявлення причин і умов, які сприяють учиненню тих чи тих злочинів, та вжиття заходів стосовно їхнього усунення, становлять основу суті діяльності слідчих органів стосовно запобігання злочинам.

Дослідження причин і умов, що призвели до вчинення злочину, є найважливішою передумовою для розроблення ефективних заходів із усунення цих причин та умов. Результати дослідження останніх можуть бути використані для проведення профілактичної роботи як у процесуальних межах, так і поза ними.

Реалізується профілактична функція залученням як процесуальних, так і непроцесуальних заходів.

До процесуальних (тобто, передбачених кримінально-процесуальним законодавством) заходів профілактики злочинів, які впливають з детального

¹⁶ Мисливій В. А. Злочини проти дорожнього руху та експлуатації транспорту: Монографія. – Д.: Юрид. акад. Мін-ва внутр. справ, 2004. – С. 277.

аналізу кримінально-процесуального законодавства, належать: встановлення (через провадження слідчих дій) причин і умов вчинення злочинів та усунення їх внесенням подання; забезпечення відшкодування матеріальної й моральної шкоди; відсторонення обвинуваченого, котрий вчинив злочин, від посади, яку він обіймав, на період слідства та ін. Одночасно варто зазначити, що не всі процесуальні дії, які проводяться під час розслідування злочину, є профілактичними. Та досягнувши швидкого й безпосереднього розкриття вчиненого злочину, а також виявлення винного, слідчий цим вирішує профілактичні завдання¹⁷.

Непроцесуальними заходами слідчої профілактики злочинів вважають:

- 1) виступи слідчого на зборах державних органів, громадських організацій за матеріалами певних кримінальних справ;
- 2) бесіди з посадовими особами та представниками громадськості;
- 3) читання лекцій та організація бесід щодо питань права;
- 4) висвітлення у ЗМІ найрезонансніших справ.

На нашу думку, до особливостей непроцесуальних заходів реалізації профілактичної функції слідчого належать проведення їх поза провадженням у кримінальних справах, тобто виконання цієї функції як паралельно із розслідуванням того чи того злочину, так і після завершення провадження у справі. Важливо й те, що непроцесуальна й процесуальна профілактична діяльність слідчого тісно пов'язані між собою, але перша впливає з другої, зберігаючи водночас власні особливості.

Суб'єкт цього виду діяльності – слідчий, наділений відповідними кримінально-процесуальними повноваженнями. Об'єктом профілактичного впливу є той чи той негативний аспект у системі загальних відносин, а також правова і моральна свідомість конкретних осіб. Мета такого впливу полягає у недопущенні злочину, створенні обставин, які перешкоджають їхньому вчиненню.

Характер мети профілактики дає змогу відмежувати її від діяльності слідчого із запобігання злочинам, яка полягає у перешкоджанні, за допомогою кримінально-правових засобів, продовженню розпочатого злочину. Одночасно важливо також підкреслити взаємозв'язок діяльності слідчого з профілактики та припинення злочинів.

Припинення злочину завжди пов'язане з встановленням особи, котра його вчинила. Таку особу необхідно розглядати як своєрідний "акумулятор"

¹⁷ Кобликов А. С. Законность – конституционный принцип советского уголовного судопроизводства. – М.: Юрид. лит., 1979. – С. 120.

криміногенних впливів соціального середовища, сформувавши її анти-громадський напрям¹⁸. Вивчення особи обвинуваченого дає можливість встановити джерело шкідливого впливу на неї, обрати спосіб корекції моральних рис певної особи, оздоровлення несприятливого мікросередовища задля того, щоб унеможливити її шкідливий вплив на інших. Без належного вивчення особи обвинуваченого або підозрюваного неможливо повністю виявити причини й умови, які сприяли вчиненню злочину, з огляду на це, профілактична робота слідчого не буде достатньо ефективною.

Отож, вивчення особи обвинуваченого чи підозрюваного, виявлення причин і умов, що призвели до вчинення злочину, при розслідуванні кримінальної справи надає змогу розглядати профілактику й припинення як єдиний процес щодо запобігання злочинам. Однак ці два види діяльності мають відмітність не лише за зовнішніми ознаками.

У юридичній літературі, відомчих документах та у практичній роботі органів юстиції і внутрішніх справ вживаються різні терміни, що визначають діяльність, яка зорієнтована на запобігання злочинності, а саме: “профілактика”, “запобігання”, “недопущення” і “припинення”. Одні автори вважають, що поняття “запобігання” та “профілактика” збігаються й тому отожднюють їх як рівнозначні¹⁹; другі – розглядають їх як синоніми, і тому спробу їх розмежування вважають не тільки некорисною, а й шкідливою²⁰; треті – навпаки, знаходять між ними відмінність та стверджують, що чітке розмежування цих термінів має не тільки теоретичне, а й практичне значення²¹.

Запобігання злочинності, як явищу, завжди передбачає ефективну профілактику конкретних злочинів. Зважаючи на це, поняття профілактики потрібно тлумачити як у вузькому, так і в широкому розумінні цього слова. У широкому розумінні, профілактика – це недопущення злочинів взагалі, тобто утримання тих чи тих членів суспільства від злочинних дій. Можна висловитися й інакше – це діяльність з недопущення

¹⁸ Волобуєв А. Ф. Проблеми методики розслідування розкрадання майна в сфері підприємництва. – Х., 2000. – С. 288.

¹⁹ Миньковский Г. М. Деятельность органов расследования, прокурора и суда по предупреждению преступлений. – М., 1962; Криминология: Учебник для вузов. – М.: Издательство “Норма”, 2002. – С. 432.

²⁰ Михайленко П. П., Гельфанд И. А. Предупреждение преступлений – основа борьбы за искоренение преступности. – М.: Юрид. лит., 1964. – С. 12–14.

²¹ Лекарь А. Г. Профилактика преступлений. – М.: Юрид. лит., 1972. – С. 3–4.

порушень норм права членами суспільства. У вузькому – це діяльність, по-перше, щодо виявлення й усунення причин конкретних злочинів, а також умов, які сприяють їх скоєнню. По-друге, стосовно виявлення конкретних осіб, здатних до скоєння злочину, і проведення з ними необхідної роботи.

Отже, *профілактика*, у широкому розумінні, підпорядкована завданням відносно запобігання злочинності як явищу, у вузькому, – запобігання конкретним злочинам з боку певних осіб.

На нашу думку, профілактика злочинів, що здійснюється слідчим, є частиною роботи із запобігання, сенс якої – цілеспрямоване виявлення та усунення причин і умов конкретних злочинів. Чимдуж успішніше слідчий буде проводити профілактику, тим менше йому доведеться витратити зусиль і засобів на запобігання, розкриття і розслідування злочинів, тим більше звужуватиметься сфера вжиття кримінальних покарань.

Правові наслідки вагомих і невагомих порушень кримінально-процесуального законодавства щодо їхніх відмітностей можуть бути однаковими для суб'єктів порушення, які недотримуються приписів кримінально-процесуальних норм. Швидкість реагування та способи впливу на особу, котра здійснила порушення, залежать водночас від характеру і тяжкості скоєного злочину.

До спеціальних кримінально-процесуальних санкцій, які вживаються стосовно порушників кримінально-процесуального законодавства, належать:

а) скасування вироку чи іншого незаконного кримінально-процесуального акта з усіма відповідними наслідками: закриття кримінальної справи, повернення її на додаткове розслідування. Санкція є одночасно й правовідновлювальним і штрафним заходом, оскільки, крім усунення наслідків істотних порушень кримінально-процесуального закону, також зумовлює певні правообмеження. Останні, при скасуванні вироку, полягають у тому, що справа для нового розгляду надсилається до суду, який постановив вирок, але водночас уже до іншого складу суддів, або до іншого суду;

б) окрему ухвала, що виносить суд як під час встановлення істотних порушень кримінально-процесуального закону, так і у разі виявлення незначних його порушень, для того, щоби жоден факт порушення кримінально-процесуального законодавства не лишився непоміченим;

в) привід свідка, потерпілого, підозрюваного, обвинуваченого (ч. 2 ст. 70, ч. 3 статті 72, 136 КПК України), видалення свідків із залу судового засідання (ст. 293 КПК України).

До системи заходів реагування прокурором, у процесі здійснення нагляду у сфері кримінального судочинства, долучаються кримінально-процесуальні санкції, які використовуються прокурором, відповідно до ст. 227 КПК України (скасовує необґрунтовані постанови органу дізнання та слідчого; усуває слідчого чи особу, котра провадить дізнання, від подальшого ведення слідства або дізнання; вилучає справу з органу дізнання і передає її слідчому, а також передає справу від одного слідчого іншому; повертає справу для додаткового розслідування), та внесення прокурором подання на адресу осіб, які порушили кримінально-процесуальне законодавство²².

На практиці поширена й така форма реагування на порушення кримінально-процесуального законодавства, як надсилання вищестоящими судами листів на адресу осіб, котрі здійснили процесуальне правопорушення.

Запобігання правопорушенням кримінально-процесуального законодавства сприяють також організаційно-запобіжні заходи вищестоящих судів і прокурорів, зокрема: узагальнення й огляд практики з питань використання кримінально-процесуального законодавства; навчально-методичні заняття; виробничі наради; семінари підвищення кваліфікації; спільні наради всіх правоохоронних органів тощо.

Важливу роль у системі заходів щодо запобігання порушенням кримінально-процесуального законодавства відіграють керівні роз'яснення Верховного Суду України з питань застосування процесуальних норм, порушення яких є найпоширенішими у судовій практиці.

Особливість профілактики злочинів, як і будь-якої іншої системи, певною мірою визначається її структурою, тобто внутрішньою організацією. Найважливішими складниками профілактики злочинів є органи, організації, особи, котрі вживають запобіжних заходів.

Найсуттєвішими для теорії й практики є підходи, що базуються передусім на виявленні різниці між діями суб'єктів профілактики і, відповідно, масштабами здійснюваних ними заходів та аналізом конкретної спрямованості запобіжних заходів. Зазначимо, що питання про рівні профілактики злочинів не набуло у спеціальній літературі одноставного

²² Калинкина Л. Д. Правовые средства предупреждения и устранения нарушений уголовно-процессуального закона // Актуальные вопросы советского права. — Казань: Изд. Казанского ун-та, 1985. — С. 120.

вирішення. На нашу думку, найбільш обґрунтованим є твердження тих авторів, які називають такі рівні профілактики злочинів, як:

- 1) загальносоціальна профілактика;
- 2) профілактика у соціальних групах і колективах;
- 3) індивідуальна профілактика;
- 4) профілактика злочинів на регіональному або галузевому рівні²³.

Розглядаючи структуру профілактики злочинів крізь призму спрямованості запобіжних заходів, можна зауважити про наявність двох видів цієї діяльності. До першого виду загальної профілактики належні заходи, мета яких полягає у створенні об'єктивних умов, що унеможливають або утруднюють учинення злочинів. До другого виду індивідуальної профілактики – заходи, зорієнтовані на недопущення злочинної поведінки конкретною особою.

Складніший опис структури запобіжної діяльності наводить Г. А. Аванесов. Він розподіляє профілактику злочинів на чотири види: моральна, кримінально-правова, кримінологічна та спеціальна²⁴.

Водночас зазначимо, що поділ профілактики на два види – загальну й індивідуальну міцно закріпився у практиці органів внутрішніх справ.

Тому, на нашу думку, слідчі підрозділи органів внутрішніх справ здійснюють спеціальну профілактику злочинів, яка, своєю чергою, поділяється на такі види, як: загальнопрофілактична діяльність та індивідуально-профілактична діяльність.

Загальна й індивідуальна профілактика злочинів тісно пов'язані між собою. Загальна створює підґрунтя для ефективного здійснення індивідуальної профілактичної роботи слідчих²⁵, а остання, відповідно, – конкретизує й розвиває форми загальної профілактики, беручи до уваги індивідуальні особливості осіб.

З огляду на роль і місце сукупності різних криміногенних обставин у виникненні злочинного поведіння, загальнопрофілактичну діяльність можна поділити на три групи.

²³ Блувштейн Ю. Д., Зырин М. И., Романов В. В. Профилактика преступлений. – Минск, 1986. – С. 27.

²⁴ Аванесов Г. А. Криминология. – М.: Академия МВД СССР, 1984. – С. 339–401.

²⁵ Криминологія і профілактика злочинів: Курс лекцій у 2-х кн.: Особлива частина. / Ю. В. Александров, А. П. Гаврилишин, О. М. Джуца та ін. – Київ: Національна академія внутрішніх справ України, 2000. – С. 8.

До першої групи належать обставини, що визначають виникнення, суть і форму антисоціальної спрямованості особи. Ними вважається несприятливий уплив середовища, у якому виховувався, навчався, жив і працював підозрюваний (обвинувачуваний). Під впливом цих чинників формуються злочинні мотиви та мета. Встановлюючи зазначені обставини, слідчий створює необхідні передумови для здійснення індивідуально-профілактичного впливу з виправлення і перевиховання правопорушника та для визначення заходів загальної профілактики з ліквідації криміногенних упливів середовища на інших осіб.

Другу групу обставин становлять такі негативні явища мікросередовища, як ті, що сприяють переростанню антигромадської орієнтації у злочинний намір. Вони, немовби, завершують моральну деформацію свідомості особи, зміцнюють її рішучість учинити злочин. Завдання слідчого полягає у тому, щоби не тільки виявити негативні морально-психологічні зміни у свідомості особи, а й визначити безпосередні джерела криміногенного впливу, які відіграли провідну роль у формуванні рішення учинити злочин.

Третя група обставин об'єднує таку сукупність умов, що сприяють реалізації злочинного наміру в суспільно небезпечне діяння. Ідеться про конкретні недоліки у діяльності державних органів, громадських організацій, посадових осіб і тих чи тих громадян, що свідомо сприяли досягненню злочинного результату. Тому їх виявлення й усунення є сенсом профілактичної діяльності слідчого.

Отже, ефективність загальної профілактики, яка здійснюється слідчими підрозділами органів внутрішніх справ, визначається, переважно, ступенем пошуку причин, умов та повнотою інформації, а також підходом до добору форм і способів усунення виявлених під час розслідування криміногенних чинників²⁶.

Для успішного проведення індивідуальної профілактики необхідно, з одного боку, проаналізувати структуру особи правопорушника, її соціально-психологічні, соціально-демографічні та соціально-біологічні ознаки, з іншого, – глибоко розкрити специфічні соціальні причини

²⁶ Омельченко О. С. Попередження та усунення порушень кримінально-процесуального закону як профілактична функція слідчого // Підприємництво, господарство і право. – 2002. – № 11. – С. 1–18.

формування типів особи злочинців, виявити несприятливі умови, що призводять до цього процесу²⁷.

Специфіка індивідуально-профілактичної роботи слідчого визначається особливостями суб'єкта й об'єкта впливу, а також цілями і способами проведення індивідуальної профілактики. Приміром, для здійснення індивідуально-профілактичної роботи стосовно обвинуваченого слідчий повинен зібрати певні відомості, які надають безпосереднє уявлення про цю особу. Важливими є також дані, що характеризують негативний вплив на обвинуваченого, тобто його індивідуальне мікросередовище. Останнє – найстійкіший фактор орієнтацій, непритаманних нашому суспільству, і засвоєння яких становить за власною сутністю процес формування антисоціальної спрямованості особи²⁸.

Важливе значення в індивідуально-профілактичній діяльності слідчого мають покази свідків, потерпілого, цивільного позивача, цивільного відповідача та їхніх представників. Однак не можна не брати до уваги й їх заінтересованість у результатах розгляду справи. Нерідко вони намагаються приховати важливі для встановлення істини відомості, які можуть схарактеризувати їх негативно. Визначаючи коло осіб, котрі підпадають під допит як свідки, потрібно зважати на те, що деякі родичі, сусіди, співробітники, не знаючи обставин події злочину, можуть повідомити потрібну інформацію про обвинуваченого.

При допитах свідків, потерпілих, а особливо – обвинуваченого, важливо з'ясувати, чи відомо допитуваному що-небудь про злочини, підготовлені іншими учасниками злочинного угруповання. Якщо вони нададуть таку інформацію, варто уточнити: хто збирається вчинити злочин; склад злочинного угруповання; їх найближчі зв'язки; у чому полягають їхні наміри. Ця інформація після ретельного перевірення слугуватиме основою невідкладних профілактичних заходів слідчого. У процесі допиту цивільного позивача слідчий може одержати відомості, що характеризують особу обвинуваченого, його мотиви та мету вчинення злочину. Потрібно зазначити, що це підвищить активність індивідуально-профілактичних заходів, які здійснюються слідчими слідчих підрозділів органів внутрішніх справ.

²⁷ Кудрявцев В. Н. Право и поведение. – М.: Юрид. лит., – 1978. – С. 12.

²⁸ Антопян Ю. М. Социальная среда формирования личности преступника (неблагоприятные влияния на личность в микросреде). – М., 1975. – С. 20.

Кримінально-процесуальна діяльність є різновидом пізнавального процесу. В кримінальному судочинстві – це рух від незнання до знання, що здійснюється виконанням певних слідчих дій. Останні повинні провадитися відповідно до встановленої законодавством процесуальної форми. Тому на досудовому слідстві всі обставини, які стосувалися справи, зокрема й ті, що сприяли вчиненню злочину, можуть встановлюватися лише за допомогою слідчих дій, тобто процесуально. Це однаково торкається й обставин, які належать до характеристики особи обвинуваченого. Виявлення непроцесуально фактичних даних, пов'язаних з характеристикою особи обвинуваченого, формуванням його антигромадських настанов та злочинного умислу, а також умов його реалізації у злочинну дію, не тільки унеможливує чіткість і конкретність зазначених висновків, а й позбавляє їх юридичної сили.

Виявлення обставин, які спричинили вчинення злочинів, – це одне з найважливіших завдань кримінального судочинства, що витлумачене у процесуальному законодавстві. Тож, завдання повинно вирішуватися винятково процесуальними засобами. Незаконною і необґрунтованою вважається така діяльність слідчого, у котрій висновки про наявність вказаних обставин базуються на непроцесуальних діях.

З огляду на наведене вище значення, правильні є ті слідчі дії, за допомогою яких встановлюються обставини, що сприяли вчиненню злочинів.

Наявність процесуальних функцій у кримінальному процесі, виконання їх різними органами й особами на демократичних засадах забезпечують виконання завдань кримінального судочинства у кожній кримінальній справі, а також захист прав і законних інтересів громадян²⁹.

Підбиваючи підсумки, варто сформулювати загальні особливості профілактичної функції слідчого, а саме:

- 1) сприяє виконанню завдань кримінального процесу;
- 2) здійснюється на основі матеріалів конкретної кримінальної справи;
- 3) застосовується органами дізнання, слідчим, прокурором і суддею (судом);
- 4) реалізується у різних процесуальних та непроцесуальних формах;
- 5) фіксується у процесуальних документах;
- 6) діє не лише на учасників процесу;

²⁹ Альперт С. А. Субъекты уголовного процесса. – Х., 1997. – С. 23.

- 7) потребує виконання правових та етичних начал кримінального процесу;
- 8) сприяє усуненню причин і умов;
- 9) впливає не тільки на особу злочинця, а й на інших осіб зокрема, та кримінальне середовище загалом.

1.2. Засоби здійснення профілактики на досудових стадіях кримінального процесу та критерії оцінювання ефективності діяльності слідчого

У системі слідчої профілактики важливе місце посідають заходи щодо запобігання злочинам. Такі заходи здійснюються органами досудового слідства при розслідуванні злочинів. Від правильної організації, цілеспрямованої діяльності й рівня цієї роботи значно залежить загальний стан боротьби зі злочинністю. З огляду на це, можна погодитися з домінантною у правовій літературі думкою, що вся діяльність слідчих органів стосовно швидкого і безпосереднього розкриття злочинів, викриття винних та притягнення їх до відповідальності підпорядкована викоріненню злочинності, сприяє вихованню громадян щодо неухильного виконання законів, і має найважливіше значення, відповідно до загальної й спеціальної превенції. Акцентуючи увагу на загальнозапобіжному значенні розкриття злочинів, М. В. Щедрін зазначає, що впровадження у свідомість і психіку людей поглядів та звичок, пов'язаних з невідворотністю покарання за вчинення злочинів, зумовлює обставини, за яких сутність запобіжного значення покарання впливає на виховання всіх членів суспільства, сприяє формуванню правосвідомості³⁰.

Важливою й необхідною передумовою, яка втілює у життя це положення, є швидке та безпосереднє розкриття злочинів, що є одним з головних завдань кримінального судочинства. Виконання цього положення належить, у межах їхньої компетенції, правоохоронним органам і насамперед – органам досудового слідства, що наділені для цього необхідними засобами й процесуальними повноваженнями. Однак було б неправильним

³⁰ Щедрін Н. В. Основы общей теории предупреждения преступности: Учеб. пособ. – Красноярск, 1999. – С. 49.

протиставляти вищеназваний бік діяльності слідчого або розглядати її ізольовано, без його роботи щодо запобігання злочинам, оскільки вони органічно пов'язані між собою і, власне, впливають із завдань, сформульованих у ст. 2 КПК України. За слушним зауваженням Н. А. Якубович, сумлінне вирішення цього двосидного завдання є суттю не лише процесуальної, а й соціальної функції органів розслідування³¹. Зважаючи на викладене, загальноприйняте поняття – “розкриття злочину”, як встановлення події злочину і винних у його скоєнні осіб, наразі потребує деталізації.

Беручи до уваги зміст ст. 4 КПК України, злочин варто вважати розкритим, коли вжиті всі передбачені законодавством заходи стосовно встановлення події злочину, осіб, винних у його вчиненні, і заходи стосовно їхнього покарання. У широкому значенні кримінально-процесуальне поняття – “розкриття злочину”, передбачає встановлення, з використанням процесуальних засобів доказування, зазначених вище груп обставин, зокрема й причин злочину. Загалом, вони припускають з'ясування всіх обставин, що належать до предмета доказування у кримінальній справі. Водночас важливо взяти до уваги те, що такі процесуальні дії слідчого, як: порушення кримінальної справи, притягнення до кримінальної відповідальності, обрання запобіжного заходу тощо, хоча й є засобами, зорієнтованими на запобігання можливості вчинення винною особою нових злочинів, але не усувають весь комплекс обставин, які призвели до злочину. Вживання спеціальних заходів профілактики, зокрема, виявлення під час розслідування причин злочину й умов, що сприяли його вчиненню, підвищує ефективність та цілеспрямованість роботи слідчого щодо розслідування злочинів і є, власне, логічним її завершенням. Варто погодитися з тими авторами, котрі розкриття злочину розглядають у широкому аспекті, додаючи до нього встановлення всіх обставин, що підпадають під доказування у справі, зокрема, причин і умов, які сприяли вчиненню злочинів³².

Профілактична робота при розслідуванні злочинів, звичайно, проводиться на різних етапах провадження, що зумовлює тривалий

³¹ Якубович Н. А. Теоретические основы предварительного следствия: Учеб. пособ. – М., 1971. – С. 110.

³² Попелюшко В. О. Предмет доказування в кримінальному процесі. – Острог, 2001. – С. 180; Доказывание в уголовном процессе: традиции и современность / Под ред. В. А. Власихина. – М.: Юристъ, 2000. – С. 12–13.

характер діяльності слідчого відносно виявлення у процесі розслідування причин та умов, котрі призвели до вчинення злочину, а також вживання ефективних заходів щодо їхнього усунення. Варто зазначити, що у деяких випадках є необхідним вжиття слідчим невідкладних одноразових профілактичних заходів, спрямованих на негайне запобігання підготовлюваним злочинам чи припинення злочинів, що продовжуються. Такі одноразові запобіжні заходи за власною суттю і цілеспрямованістю істотно відрізняються від тривалих профілактичних заходів, які здійснюються слідчим, згідно з матеріалами кримінальної справи.

З огляду на зазначені особливості, слідчий щодо конкретних завдань, що перебувають на різних етапах розслідування, докладає зусиль з приводу:

а) запобігання підготовлюваним і негайне припинення вже розпочатих злочинів;

б) найгрунтовнішого виявлення у процесі розслідування причин злочину й умов, які сприяли його вчиненню;

в) вжиття необхідних заходів відносно їхньої ліквідації.

Рання профілактика злочинів, здійснювана органами досудового слідства, значний теоретичний та практичний інтерес потребує поглибленого вивчення процесів, пов'язаних з виникненням, розвитком і формуванням у різного контингенту правопорушників протиправної поведінки, що відхиляється від норми, а також вивчення механізму переростання її у злочинні діяння. Під час дослідження цієї проблеми приділялася увага характеру нагромадження і затримання інформації, котра властива більшості живих істот, зокрема й людині³³.

У різного контингенту правопорушників, характер накопичення, затримання і впливу негативної інформації має власні особливості, що, здебільшого, обумовлює специфіку та соціальний контроль за особами з антигромадською орієнтацією. Так, з огляду на вікові відмінності неповнолітніх і молоді, незрілість їхньої психіки та схильність до наслідування, перебіг процесів у них, як звичайно, здійснюються інтенсивніше й швидше, ніж у осіб старшого віку. Зважаючи на це, часовий проміжок між негативним впливом і можливістю настання шкідливих наслідків, у вигляді антигромадської злочинної поведінки, може неабияк скорочуватися. Зазначена

³³ Закалюк А. П. Прогнозирование и предупреждение индивидуального преступного поведения. — М.: Юрид. лит., 1986. — С. 20–30.

обставина покладає особливу відповідальність на всіх суб'єктів запобіжної діяльності зі здійснення цілеспрямованих заходів щодо ранньої профілактики правопорушень. При виявленні у особи перших ознак аморальної поведінки, необхідним є оперативне та невідкладне втручання компетентних суб'єктів профілактики, з метою негайного усунення шкідливих впливів, і переорієнтації особи на соціально корисну діяльність. Позитивні результати такого втручання залежать, переважно, від своєчасності й характеру вжитих заходів, беручи до уваги організовану обстановку і ступінь моральної деформації особи правопорушника. Ефективним у подібних ситуаціях є, приміром, суспільний уплив, що передує вжиттю правових заходів і спрямований на те, аби негайно ліквідувати, припинити, або нейтралізувати дії факторів, що зумовлюють несприятливий розвиток особи, і не допустити формування антигромадської орієнтації.

Профілактичний захист, зорієнтований на забезпечення безпеки особи, не від тих, хто вже вчинив злочин, а від тих, хто може стати на злочинний шлях. Цьому, своєю чергою, необхідно запобігти, не дати особі можливості стати злочинцем, допомогти їй, а також тим особам, котрі могли б стати жертвою. Злочин завжди передує покаранню, а запобігання, відтак, передує злочину. Зокрема, мудрий законодавець радше буде запобігати злочинам, аніж буде карати за нього³⁴. Важливим також є виявлення злочинця, розкриття злочину, забезпечення невідворотності покарання, але ще важливішим є встановлення того, хто ще не дійшов до злочину, хоча й замислює та готується до нього, і реально здатний його скоїти.

Корисні рекомендації із вжиття заходів ранньої профілактики правопорушень висловлює А. П. Дербеньов. На його думку, можна виокремити дві категорії осіб, з котрими потрібно планувати і проводити індивідуально-запобіжну роботу:

- 1) раніше засуджені особи, які не стали на шлях виправлення;
- 2) не засуджені особи, що виявляють схильність до правопорушень й інших форм негативної поведінки.

В основу профілактичної роботи із зазначеним контингентом осіб покладений індивідуальний прогноз, що базується на ґрунтовному

---

³⁴ Кошинець В. В. Профілактика злочинів: деякі аспекти // Актуальні проблеми профілактики правопорушень підрозділами міліції громадської безпеки. – Івано-Франківськ, 2003. – С. 119.

й усебічному вивченні особи з антигромадською орієнтацією, її поведінки і мікросередовища³⁵. На жаль, неабиякі можливості раннього запобігання правопорушенням нині ще недостатньо використовуються.

Важливе значення для системи слідчої профілактики мають спеціальні заходи, які безпосередньо спрямовані на запобігання злочинам, що плануються, і негайне припинення злочинних проявів на ранніх стадіях розвитку злочинної діяльності. У разі виявлення наміру вчинення злочинів, завдання інституту запобігання полягає у тому, що в результаті здійснення комплексу роз'яснювальних і виховних заходів профілактичного характеру, особа відмовляється від злочинного наміру. З огляду на це, відтак, усувається погроза посягання на об'єкт, котрий охороняється законом. Запобігання злочинам, що замислюються, об'єктивно полегшується тим, що злочинний намір, зазвичай, формується поступово, потребує певного часу й не відразу впливає на внутрішні настанови особи. Тому, при виявленні перших ознак наміру вчинення злочину, ще до того, як особа безпосередньо розпочне його реалізовувати, першочергового значення набуває оперативне, негайне втручання компетентних державних органів і громадських організацій. Таке втручання зумовлене потребою проведення з особою індивідуальної виховної роботи, яка спрямована розв'язати конфліктну ситуацію, зняти або послабити психологічне напруження і забезпечити добровільну відмову від виконання злочинного наміру. Ці виховні заходи, звичайно, є за часом тривалими і проводяться правоохоронними органами при активній участі громадськості за місцем роботи, навчання або проживання осіб, котрі виявили злочинний намір.

Узагальнення практики й проведене нами дослідження засвідчують, що вагомим недоліком у профілактиці злочинів, які плануються, є те, що добровільна відмова особи від реалізації злочинного наміру не завжди закріплена за допомогою здійснення тривалих цілеспрямованих виховних і соціально оздоровчих заходів, які б унеможливили рецидив. Іноді вжиті заходи, у разі їхнього різноманіття, полягають лише у системі обмежень та заборон, що навряд можна визнати правильним, адже одна дисципліна гальмування зменшує ініціативу, відіграє допоміжну роль

³⁵ Дербенев А. П. Деятельность следователя МВД по предупреждению преступлений. Автореф. дисс... канд. юрид. наук. – Ленинград, 1969. – С. 23.

у формуванні позитивних рис особи. Беручи до уваги слушні зауваження деяких дослідників, потрібно застосовувати весь комплекс методів впливу на особу, котрі відповідають демократичним принципам ставлення до неї³⁶. З огляду на це, О. М. Яковлев пише: "Недостатньо встановити і спробувати зруйнувати недоліки відносин особи, важливим є з'ясувати, які недоліки наявні у зв'язках і відносинах цієї особи для того, щоби через вжиття позитивних заходів заповнити їх, вирішивши цим проблему запобігання злочинам такою особою по суті"³⁷.

Для негайного припинення злочинів у стадії замаху необхідно створити обстановку, яка б унеможливила розвиток злочинної діяльності. Важливим також є те, аби кожен випадок замаху на злочин та інші дії, безпосередньо спрямовані на вчинення злочинного наміру, зумовили б відповідну реакцію державних органів, громадських організацій і громадян. Ефективними у разі таких ситуацій є спеціальні заходи правоохоронних органів, що зорієнтовані на: роз'єднання антигромадських груп з неповнолітніх, молоді і раніше засуджених осіб; посилення охорони об'єктів, на які спрямована увага правопорушників, котрі розпочали реалізацію злочинного наміру; затримання винних осіб або вжиття стосовно них інших примусових заходів, що позбавляють їх можливості здійснити злочинний намір чи продовжити злочинну діяльність.

На думку деяких слідчих працівників, запобігання підготовлюваним злочинам і припинення злочинних проявів є винятковою компетенцією органів міліції, які використовують для цього технічні, оперативно-розшукові засоби та інші можливості. Щодо органів досудового слідства, то вони, нібито, позбавлені таких можливостей.

Слідчі у межах власної компетенції повинні вживати заходів відносно запобігання злочинам та їхнього припинення, що впливає з вимог процесуального законодавства. Зокрема, ст. 23¹ КПК України передбачає широке використання слідчим допомоги громадськості для припинення злочинів. Одержавши заяву або повідомлення про підготовлюваний чи вчинений злочин, слідчий водночас з діями, передбаченими ч. 2

³⁶ Криминология: Учебник для вузов / Под общ. ред. д. ю. н., проф. А. И. Долговой. – М.: Издательство НОРМА, 2002. – С. 459.

³⁷ Яковлев А. М. Некоторые теоретические вопросы общей методики изучения личности преступника / Проблемы искоренения преступности. – М., 1965. – С. 69.

ст. 97 КПК України, вживає всіх можливих заходів, щоби запобігти злочинам або припинити їх. Характер і невідкладність запобіжних заходів у такому разі визначаються з огляду на конкретну обстановку, особу правопорушника та правдивість даних, що містяться у заявах або повідомленнях посадових осіб, представників влади, громадськості чи громадян.

Якщо у заяві або повідомленні висловлюється лише припущення стосовно того, що конкретна особа чи група осіб має намір вчинити злочин, працівники правоохоронних органів можуть провести з такими особами профілактичні бесіди і вжити інших виховних заходів. Важливе профілактичне значення має, наприклад, офіційне застереження правопорушників, дії яких можуть перерости в кримінально карані діяння³⁸.

Для забезпечення відмови особи від злочинного наміру важливе загальнозапобіжне значення має ст. 17 КК України, що позбавляє кримінальної відповідальності особу, котра добровільно відмовилася завершити злочин, якщо фактично вчинені нею діяння не містять складу іншого злочину.

Ефективність профілактичних бесід з винними особами задля схилення їх до відмови від виконання злочинного наміру, значно підвищується, якщо у них беруть участь близькі родичі правопорушника або представники громадськості. Інколи заяви і повідомлення стосовно осіб, які вперше виявили злочинний намір, доцільно надсилати до колективу та громадських організацій за місцем роботи, навчання чи проживання таких осіб для обговорення їхніх дій на зборах. Це робиться для організації індивідуального або колективного шефства та вжиття інших виховних заходів. Виправдує себе також сформована практика, коли правопорушників, дії яких можуть перейти у суспільно небезпечні діяння, зобов'язують прослухати спеціальний курс лекцій на правові теми, що сприяє підвищенню їхньої правосвідомості.

При складніших ситуаціях, у разі, коли у заяві або повідомленні безпосередньо вказується на вже початий злочин, слідчий перевіряє правдивість отриманих даних і, якщо вони підтверджуються, то в межах власної компетенції вживає термінових заходів щодо припинення

³⁸ Лопушанский Ф. А. Совершенствование уголовно-процессуального законодательства и охрана прав личности. – К.: Наукова думка, 1983. – С. 191.

злочинів чи надсилає таку заяву за підслідністю для розслідування і вжиттю невідкладних профілактичних заходів. Після порушення кримінальної справи слідчий використовує всі процесуальні засоби для негайного припинення злочину, а саме: затримання підозрюваного, обрання обвинуваченому запобіжного заходу, звільнення з посади та інші примусові заходи, які позбавляють винну особу можливості продовжувати злочинну діяльність, здійснювати злочинний намір та, відтак, перешкоджають настанню шкідливих наслідків.

Одночасно із запобіганням та припиненням злочинів, слідчий у процесі розслідування кримінальних справ вживає всіх необхідних заходів для найбільш ґрунтовнішого виявлення причин і умов, які сприяли вчиненню злочинів. Важливо, зокрема, правильно визначити суть діяльності, спрямованість і обсяг повноважень слідчого при її здійсненні, тому що зазначена діяльність проводиться на підставі й у межах процесуального законодавства.

У правовій літературі зазначається, що з'ясування причин злочину й умов, які сприяли його вчиненню, пов'язано зі встановленням інших обставин, що належать до складу злочину та належні до предмета доказування³⁹.

Предметом доказування у кримінальних справах є така сукупність обставин, що передбачені кримінально-процесуальним законодавством, встановлення яких необхідне для правильного вирішення кримінальної справи загалом⁴⁰. Стаття 64 КПК України до обставин, що підпадають під доказування у кримінальній справі, не включає причини й умови вчинення злочину до предмета доказування. Кримінально-процесуальне законодавство водночас зобов'язує орган дізнання, слідчого, прокурора і суди виявляти причини та умови, що призвели до вчинення злочинів, та вжити заходів щодо їхнього усунення. Таке подвійне рішення навряд можна вважати вдалим, оскільки ґрунтовність, всебічність і об'єктивність встановлення зазначених причин й умов та вжиття стосовно них ефективних заходів реагування, здебільшого, залежать від залучення їх

³⁹ Михеєнко М. М. Проблеми розвитку кримінального процесу в Україні / Вибрані твори. – К.: Юрінком Інтер, 1999. – С. 89–99.

⁴⁰ Омельяненко Г. М. Провадження у справах про злочини неповнолітніх як диференціація кримінально-процесуальної форми: Навч. посіб. – К.: Атіка, 2002. – С. 12.

як до кола обставин, що підпадають під доказування у справі, так і до всіх інших елементів предмета доказування.

Досвід розслідування та судового розгляду різних категорій справ переконливо засвідчує, що доказування причин і умов, котрі сприяли вчиненню злочинів, й обставин, зазначених у ст. 64 КПК України, тісно взаємопов'язане та багато в чому збігається. Приміром, встановлення місця, часу і способу вчинення злочинного діяння має важливе значення не тільки для доказування обставин, що характеризують об'єктивний бік складу злочину, а й для з'ясування обстановки його вчинення. Остання є сукупністю конкретних умов, за яких відбувається злочинне діяння, розвивається об'єктивний бік і настає злочинний результат. З огляду на це, встановлення місця, часу й інших обставин учинення злочину взаємозалежне з виявленням сукупності необхідних та достатніх умов, які у загальному ланцюзі причиново-наслідкових зв'язків і відносин зумовили можливість учинення розслідуваної події та настання злочинного результату. Необхідність узяття до уваги цих умов під час дослідження об'єктивного боку складу злочину не позбавляє обов'язку щодо їхнього доведення як складової групи обставин, що спричинили вчинення злочинів.

Варто зазначити, що поняття “виявляти” та “доказувати” дещо різняться. Наприклад, поняття “виявити” – це викривати, знаходити, показувати, проявляти, робити очевидним, а “доказати” – підтверджувати істинність, правильність будь-чого фактами, незаперечними доводами⁴¹.

Розглядаючи зазначену проблему, М. С. Строгович зауважує: “Передусім мають бути доказані всі факти, з яких складається кримінально каране діяння, що містить об'єктивні та суб'єктивні елементи складу злочину. Ці факти сукупно утворюють те, що називається головним фактом... Усе, що належить до предмета доказування, має суттєве значення для справи й повинно бути доказано з абсолютною достовірністю та безсумнівною”⁴².

У визначенні предмета доказування неприпустимим є як невиправдане обмеження складових елементів, так і їхнє надмірне розширення, що може призвести до безпідставного затягування розслідування та вирішення кримінальної справи по суті⁴³.

⁴¹ Новий тлумачний словник української мови: – К., 2003. – Т. 1. – С. 791, 801.

⁴² Строгович М. С. Курс советского уголовного процесса. – М., 1968. – Т. 1. – С. 363-365.

⁴³ Тертишник В. М. Гарантії ієтнини та захисту прав і свобод людини в кримінальному процесі: Монографія. – Дніпропетровськ: Арт-Прес, 2002. – С. 61.

Вищезазначене положення закріплене у ч. 2 ст. 73 КПК Російської Федерації у такій формі: “Підлягають виявленню також обставини, які сприяли скоєнню злочину”. У ч. 3 ст. 117 КПК Республіки Казахстан зазначено: “У кримінальній справі підпадають під виявлення також обставини, які сприяли скоєнню злочину”. Щодо КПК Республіки Білорусь, то законодавець уніс окрему норму до глави “Докази”, яка регулює виявлення причин і умов, що сприяли вчиненню злочину (ст. 90). Зважаючи на це, таке положення, закріплене у кримінально-процесуальних кодексах, належить до фактичних обставин. Тому останні, які встановлені у справі, є фактичними підставами для прийняття рішень у ній. Це положення КПК інших держав належне до предмета доказування й єдине для досудового слідства і судового розгляду. Вважаємо за необхідне внести аналогічне положення до чинного КПК України та його проекту. Таке положення схвалило 189 (68 %) опитаних респондентів.

Тісний взаємозв'язок простежується між несприятливими умовами морального формування особи обвинуваченого, з одного боку, і мотивом злочину, обставинами, що впливають на ступінь та характер відповідальності, а також іншими обставинами, які характеризують особу обвинуваченого, – з іншого. Значне пізнавальне значення мотиву – внутрішнє спонукання, яке є найважливішим стимулом активності особи й визначає сутність її поведінки. Це виникає тому, що мотив і обумовлена ним мета визначає спрямованість злочинної діяльності винної особи і, власне, суб'єктивно відображає об'єктивний причиново-наслідковий зв'язок, встановлення ж конкретних причин розслідуваної події, звичайно, розпочинається з дослідження сутності зорієнтованості наміру, мети та мотиву вчинення злочинів.

Доказування причин і умов, які сприяли вчиненню злочинів, як найточніший і найдостовірніший спосіб встановлення істини, має першочергове значення не лише тому, що вони зумовили розслідувану подію, але також і для ґрунтовності слідства, правильного розгляду справи по суті, ефективного виховного впливу, формування об'єктивних можливостей використання норм, які регламентують профілактичну діяльність слідчого за матеріалами справи. Важливим є й те, що на підставі встановлених слідчим причин і умов, які спричинили вчинення злочинів, приймаються процесуальні рішення зі здійснення конкретних заходів слідчої профілактики, що зумовлюють певні правові наслідки. З огляду на це, заслуговують на увагу висловлені у правовій літературі пропозиції

стосовно того, що причини злочину й умови, які сприяли його вчиненню, необхідно законодавчо вважати обставинами, що підлягають доказуванню у кримінальній справі. Таке доповнення процесуального законодавства буде вагомим гарантією дотримання законності у кримінальному судочинстві, сприятиме активізації профілактичної роботи слідчих.

На відміну від предмета доказування, чітко окресленого у процесуальному законодавстві, межі доказування, що визначають межі дослідження обставин справи, безпосередньо нормами не регламентовані. У законодавстві містяться лише загальні вказівки на необхідність всебічного, повного й об'єктивного дослідження обставин справи (ст. 22 КПК України), а також на неприпустимість вирішувати питання про межі доказування залежно від виду доказів (ст. 67 КПК України), зокрема від визнання обвинуваченим власної вини (ст. 74 КПК України). Таке положення обумовлене тим, що межі доказування у кримінальній справі індивідуальні, визначаються окремо в кожному конкретному випадку стосовно особливостей розслідуваного злочину та стадії досудового розслідування. Спеціально вивчаючи це питання, Г. М. Колбая дійшов висновку, що фактичні межі дослідження, які здійснюються на стадії досудового розслідування, можуть бути ширшими, аніж межі судового дослідження. Розбіжність фактичних та необхідних меж доказування визначається різними об'єктивними причинами і, переважно, залежать від ґрунтовності й старанності планування досудового і судового слідства⁴⁴. З огляду на це, не впливає, що межі доказування можуть встановлюватися довільно, адже предмет і межі доказування не лише тісно пов'язані, а й взаємозалежні. Ґрунтовність дослідження обставин, що підлягають доказуванню, безпосередньо залежить від сукупності доказів, необхідних для встановлення цих обставин.

Стосовно меж доказування обставин, які призвели до вчинення злочинів, важливо правильно визначити межі дослідження не тільки цих обставин, що є об'єктом пізнання, а й коло доказів, за допомогою яких вони встановлюються. Зокрема, варто також визначити ступінь достатності версій, що перевіряються, для обґрунтування висновку про необхідність усунення зазначених обставин, які зумовили розслідувану подію. Маючи загальні ознаки причиновості, причини й умови, які між собою взаємо-

⁴⁴ Колбая Г. Н. Соотношение предварительного следствия и судебного разбирательства. – М.: Юрид. лит., 1975. – С. 70–72.

діють, породивши наслідок (злочин), зазвичай, як такі, не припиняють власного існування, а спричиняють криміногенний вплив на інші явища, процеси, відносини, зумовлюючи розвиток у часі й просторі взаємодії, що призводять до нових небажаних наслідків. Зазначена особливість має найважливіше значення для слідчої профілактики, оскільки визначає характер і спрямованість профілактичної діяльності слідчого, специфіку доказування як тривалого процесу пізнання зі збирання, закріплення, перевірки й оцінці фактичних даних, що належать до причин та умов учинення злочинів, з метою життєв, відтак, заходів щодо їхнього усунення.

Для з'ясування розглянутого питання важливо взяти до уваги те, що розслідуваний злочин – це подія минулого. За часом виникнення причини й умови передують злочинному діянню. Отже, їхнє пізнання пов'язане з подією минулого. Однак до моменту розслідування причини та умови, що сприяли вчиненню злочинів, здебільшого, зберігаються й, зазнавши змін, надалі чинять криміногенний вплив, що, безсумнівно, впливає на особливості їхнього пізнання й доказування як тривалих явищ, що мають різну тривалість у часі та просторі. Зважаючи на це, вони пов'язані не лише з минулою розслідуваною подією, а також з тим, що відбувається, та прогнозованими явищами, тому що є тривалими і стосовно моменту доказування перебувають одночасно у минулому, теперішньому та майбутньому.

У доказуванні причин та умов, котрі сприяли вчиненню злочинів, використовуються різні методи пізнання. Зазначений різновид пізнавальної діяльності – тривалий процес, звичайно, розвивається від негрунтовного і неточного знання досліджуваного явища до більш точного, ґрунтовнішого й достовірнішого. Важливу роль у цьому доказуванні відіграють спостереження, опис, експеримент, порівняння, вимірювання, а також деякі інші спеціальні методи пізнання⁴⁵. Застосування багатьох з них пов'язано з використанням категорій формальної логіки: аналіз, синтез, індукція, дедукція тощо.

У процесі проведення різних дій, зорієнтованих на збирання, закріплення і перевірки фактичних даних, що належать до причин і умов учинення злочинів, слідчий безпосередньо одержує необхідну інформацію

⁴⁵ Криміналістика: Підруч. для студ. юрид. спец. вищих закладів освіти / Кол. авторів: В. М. Глібо, А. Л. Дульніков, В. А. Журавель та ін.; За ред. В. Ю. Шепітька. – К.: Видавничий Дім "Ін Юре", 2001. – С. 19–20.

про зовнішні властивості, зв'язки і відносини сторін досліджуваного явища. І хоча згодом обсяг та достовірність цієї інформації неухильно скорочуються, значна частина її зберігається порівняно тривалий час, що особливо стосується несприятливих умов формування особи обвинуваченого, а також зовнішніх умов, які об'єктивно сприяли вчиненню злочину і настанню злочинного результату. Зазначене, переважно, пов'язане з особливостями об'єкта пізнання, що є, як уже зауважувалося, стійким і тривалим у часі.

Нагромадження на початкових етапах розслідування необхідної висхідної інформації дає можливість слідчому надалі перейти від емпіричного пізнання до більш високого рівня виявлення за допомогою логічного мислення, абстрагування й умовиводів внутрішніх зв'язків і закономірностей явища, до пізнання сутності розслідуваної події та її першопричин. Гносеологічно доказування – це двоединий, чуттєвий, раціональний процес пізнання⁴⁶. Тож гносеологічна характеристика, щодо способу одержання, є відображенням категорій емпіричного й теоретичного у загальній теорії пізнання. Важливу пізнавальну роль у розглянутому аспекті відіграє уявне моделювання (експеримент) – створення у свідомості дослідника картини якої-небудь події реальної дійсності для одержання нових знань, суджень про інші події й явища, котрі його цікавлять⁴⁷. При моделюванні причин і умов, які призвели до вчинення розслідуваних злочинів, лінія розвитку подій у часі може бути представлена хронологічно: від події, причини минулого, до теперішнього стану; через екстраполяцію – продовжено в майбутнє.

Прикметною ознакою, яка утримує процес пізнання й доказування причин та умов, що спричинили вчинення злочинів, є зрушення у часі, різна, нерідко значна тривалість у часі між сукупністю причин, і які взаємодіють зумовленими ними наслідками. На нашу думку, розглянута закономірність, мабуть, пов'язана не тільки з динамічним розвитком і взаємодією події – причиною, а й зі специфічним процесом, соціальним спадкуванням наступної події – наслідком. Має рацію В. М. Кудрявцев, стверджуючи, що аналіз суб'єктивних і, особливо, об'єктивних явищ, з огляду на їхню роль, як причину правопорушень,

⁴⁶ Белкин А. Р. Теория доказывания: Науч.-метод. пособ. – М.: Издательство НОРМА, 1999. – С. 5.

⁴⁷ Штоф В. А. Моделирование и философия. – М.-Л., 1966. – С. 16–18.

повинен здійснюватися на суто історичній основі, беручи до уваги зазначене зрушення у часі⁴⁸.

Варто зазначити, що стосовно процесуального аспекту проблеми доказування, розглянута закономірність має певні особливості. Причини й умови, які сприяли вчиненню злочинів, взаємодіючи у часі й просторі, підпадають під зміни, нерідко – дуже вагомі. З огляду на це, інтенсивність їхнього криміногенного впливу може збільшуватися, або, навпаки, слабшати, чи ж, навзагал, припинятися. Значний проміжок у часі простежується, приміром, між впливом несприятливих умов формування особи обвинуваченого й безпосереднім їхнім проявом при вчиненні повторних злочинів. Не зумовлює сумнівів й те, що найґрунтовніше виявлення сукупності несприятливих умов, котрі тривалий час упливали на формування антигромадських поглядів, навичок і звичок особи, має важливе пізнавальне значення. В ідеалі, межі такого пізнання, мабуть, не підлягають під обмеження, адже розвиток особи, як тривалий безупинний процес, відбувається протягом усього життя людини. Однак, якщо вирішувати питання, беручи до уваги реальні можливості та завдання кримінального судочинства, то ті чи ті вагомі обмеження у часі й просторі завжди лишаються. Вони зумовлені стислими термінами провадження досудового слідства, процесуальним характером діяльності слідчого з виявлення, доведення причин і умов, які сприяли розслідуваній події, і обов'язком вжиття щодо них заходів реагування, а також багатьма іншими об'єктивними та суб'єктивними факторами.

Доцільність спеціального дослідження зазначеного питання при розслідуванні пов'язана не тільки з визначенням необхідних, можливих і достатніх меж доказування, зазначених причин та умов, а й має безпосередній стосунок до здійснення цілеспрямованих заходів слідчої профілактики. Зрозуміло, що причини й умови вчинення злочинів, які перед початком розслідування припинилися або позбулися криміногенної значимості, не можуть бути об'єктом запобіжного впливу суб'єктів слідчої профілактики. Зважаючи на це, потрібно погодитися з висловленою у правовій літературі думкою щодо обставин, які сприяли вчиненню злочинів, що мають значну тривалість у часі. Тоді ж, коли предмет доказування закон передбачає для кожної кримінальної справи,

⁴⁸ Кудрявцев В. Н. Объективная сторона преступления. – М., 1960. – С. 94.

то коло доказування, важливе для проведення профілактичної роботи на момент провадження у справі, визначає слідчий⁴⁹.

Зокрема, з'являється інтерес й до розгляду іншого суміжного питання. Ідеться про обсяг і межі дослідження обставин, які безпосередньо не стосуються вчинення розслідуваних злочинів та не можуть бути причинами й умовами вчинення інших злочинів. У правовій літературі щодо цієї групи обставин наявні різні думки. На думку І. Я. Фридмана, під час розслідування необхідно виявити не лише причини та умови, котрі призвели до вчинення розслідуваних злочинів, а й обставини, що не мають причинового зв'язку з подією цього злочину, хоча могли сприяти вчиненню інших злочинів чи правопорушень⁵⁰.

Протилежне підтвердження висловлює Ф. А. Лопушанський⁵¹ та більшість інших процесуалістів⁵². Обсяг дослідження обставин, що спричинили вчинення злочинів, визначається межами конкретного злочину, із огляду на це, факти, що не торкаються розгляду цієї справи, не підпадають під дослідження. Зазначена позиція є найвиправданішою. Розглянута група обставин хоча й має криміногенну спрямованість, але безпосередньо не стосується розслідуваного злочину. Отож вона не належить, як складовий елемент, до предмета доказування і тому – не є самостійним об'єктом запобіжного впливу, який застосовує слідчий за матеріалами справи. З огляду на це, не впливає, що група обставин байдужа для слідчого як спеціалізованого суб'єкта профілактики. Варто зазначити, що коли під час розслідування зазначені обставини встановлюються одночасно, слідчий зобов'язаний на них реагувати. Форми такого реагування, беручи до уваги характер виявлених обставин, можуть бути різні, а саме: при виявленні ознак злочинів слідчий порушує кримінальну справу і вживає стосовно винних процесуальні примусові заходи; інформує про вказані обставини прокурора для їхнього запобігання засобами нагляду; повідомляє про них компетентні державні органи та громадські організації для перевірки і вжиття необхідних заходів.

⁴⁹ Белкин А. Р. Теория доказывания: Науч.-метод. пособ. – М.: Издательство НОРМА, 1999. – С. 23.

⁵⁰ Фридман И. Я. Использование данных служебной экспертизы для предупреждения правонарушений. – К., 1972. – С. 98.

⁵¹ Лопушанский Ф. А. Следственная профилактика преступлений: опыт, проблемы, решения. – К.: Наукова думка, 1980. – С. 114.

⁵² Сафронов С. Профілактична діяльність слідчого органів внутрішніх справ України // Право України. – 2002. – № 2. – С. 84.

Процесуальне законодавство не тільки визначає предмет доказування, а й вказує на джерела, з котрих можуть бути отримані фактичні дані, на основі яких у передбаченому порядку встановлюються обставини справи. Зважаючи на те, що фактичні дані про причини й умови, що призвели до розслідуваного злочину, можуть бути отримані у процесі проведення різних слідчих дій водночас з доказуванням інших обставин справи, то способи їхнього виявлення найдоцільніше відображати у загальному плані розслідування.

Для доказування різних груп обставин, які сприяли вчиненню злочинів, у плані розслідування зазначаються способи їхнього виявлення, послідовність і терміни проведення слідчих й інших процесуальних дій. *Планування розслідування* – це складний процес мислення, суттю якого є визначення способів розслідування злочинів, окреслення обставин, що підпадають під з'ясування, а також встановлення найдоцільніших строків проведення необхідних слідчих дій та оперативнорозшукових заходів⁵³. Надалі, беручи до уваги значимість нової інформації, котру одержує слідчий під час розслідування, до плану вносяться відповідні зміни й доповнення. Для ґрунтовного і швидкого встановлення обставин, що цікавлять слідчого, які зумовили розслідувану подію, він у разі потреби може скласти окремий план проведення відтворення обстановки та обставин події, повторного огляду, обшуку чи іншої слідчої дії. Такий порядок планування надає можливість, витрачаючи найменше сил і часу, одержати оптимальний обсяг інформації про сукупність обставин, які сприяли вчиненню розслідуваного злочину.

Важливу роль у процесуальному доказуванні відіграють слідчі версії, що базуються на зібраній інформації припущень слідчого щодо події злочину, його елементів та зв'язку доказових фактів, що підпадають під встановлення. Варто зазначити, що об'єктом пізнавальної діяльності у цьому разі є обставини, які сприяли вчиненню злочинів. Висування ж і перевірки слідчих версій у цьому аспекті має на меті одержання ґрунтовної та достовірної інформації про досліджувані явища, які між собою взаємодіють, з першоджерел, що обумовили розслідуваний злочин, й умов, які спричинили його вчинення. Засобом досягнення цієї мети слугує система слідчих дій, які формують кримінально-процесуальне доказування⁵⁴.

⁵³ Кузьмічов В. С., Прокопенко Г. І. Криміналістика: Навч. посіб. / Заг. ред. В. Г. Гончаренка, Є. М. Моїсєєва – Київ: Юрінком Інтер, 2001. – С. 25.

⁵⁴ Ларин А. М. От следственной версии к истине. – М.: Юрид. лит., 1976. – С. 167.

Проведене нами дослідження засвідчує, що у процесі розслідування не завжди належна увага приділяється доказуванню всієї сукупності причин і умов, що призвели до вчинення злочинів. Прикметно, що зовнішні умови, котрі об'єктивно сприяли вчиненню злочинів і настанню злочинного результату, здебільшого, встановлюються, порівняно, ґрунтовно. Зокрема, необхідними є й достатні умови, які пов'язані з об'єктом злочинного посягання та обставиною вчинення злочинів і дуже чітко простежуються й встановлюються під час дослідження обставин, що характеризують об'єктивний бік складу злочину.

Інша ж річ з доказуванням обставин, котрі характеризують несприятливі умови формування особи обвинуваченого, а також роль конкретної ситуації у вчиненні злочинів. При розслідуванні вони не завжди проявляються з належною всебічністю, а іноді – взагалі, лишаються без уваги слідчого. Здається, що таке становище пов'язане з надмірним і необґрунтованим звуженням меж доказування цих груп обставин і, насамперед, з поверховим вивченням особи обвинуваченого з метою запобігання злочинам. Це, своєю чергою, призводить до того, що криміногенна значимість зазначених груп обставин, у процесі розслідування, простежується неналежно, і вони, як об'єкти слідчої профілактики менше піддаються виявленню та цілеспрямованому впливу. Привертає увагу незначний обсяг слідчих й інших процесуальних дій, зорієнтованих на одержання ґрунтовної і достовірної інформації про ці обставини. Для прикладу, під час дослідження несприятливих умов формування особи слідчі, зазвичай, обмежуються витребуванням характеристик з місця роботи, навчання або проживання обвинуваченого.

З огляду на це, сформовану практику не можна визнати правильною. Не заперечуючи пізнавальної значимості зазначених характеристик для вивчення особи обвинуваченого, загалом, варто підкреслити, що вони нерідко містять неповну, а іноді й необ'єктивну інформацію. Проведені нами дослідження переконливо засвідчили, що понад 70 % характеристик, які надійшли до слідчих органів, вирізнялися вагомою неповнотою й не давали ґрунтовного і правильного уявлення про особу обвинуваченого та несприятливі умови його життя. За даними характеристик, витребуваних, приміром, з місця роботи обвинувачених, лише 31,8 % осіб, засуджених за хуліганство, негативно поводити себе у побуті й на виробництві, і тільки 53,8 % – зловживали спиртними напоями. Слідчими однак достовірно встановлено, що 95 % зазначених

осіб учинили хуліганські дії у стані алкогольного сп'яніння, зокрема, більшість з них негідно поводити себе у побуті та систематично вживали спиртні напої. Зважаючи на це, необхідно схвалити ініціативу тих слідчих, котрі у запитах зазначають перелік питань, що підпадають під висвітлення у характеристиці, ретельно вивчають біографічні дані обвинувачених і безпосередньо на місці ознайомлюються із умовами їхнього проживання. Така практика сприяє отриманню більш повної та достовірної інформації не лише про особу обвинуваченого, а й про джерела шкідливого впливу, які спричинили виникнення антигромадських поглядів і звичок обвинуваченого, а також про зовнішні обставини, що призвели до перетворення останніх у злочинний намір або злочинну необережність.

Для одержання даних, котрі характеризують особу обвинуваченого, у процесі розслідування використовуються всі передбачені процесуальним законодавством засоби доказування. Перспективними, скажімо, є методи біографічного вивчення особи обвинуваченого й узагальнення характеристик, отриманих з декількох джерел, та ті, які належать до різних періодів і умов життя особи. Вивчення особи злочинця, передусім, потрібно розпочати з особливостей поведінки зокрема, та способу життя загалом, що визначає внутрішнє, тобто суб'єктивне, ставлення особи до власної злочинної поведінки. Це необхідно для запобігання злочинам, виправлення та перевиховання осіб, котрі їх скоїли⁵⁵.

Варто зазначити, що найпізнавальніше значення вони мають під час вивчення особи злочинця з осіб зі значним ступенем деградації, що всіляко ухиляються від суспільно корисної праці і не мають постійного місця проживання. З огляду на це, одержання вичерпної інформації власне про особу, про її життєві настанови та стійкість антигромадської спрямованості супроводжується додатковими труднощами. Як засвідчує досвід, виважене поєднання зазначених методів дає можливість отримати не лише повну, а й найбільш об'єктивну інформацію про несприятливі умови формування особи розглянутого контингенту злочинців.

Відомості про несприятливі умови формування у минулому особи, котру притягували до кримінального покарання, також можуть бути одержані з матеріалів кримінальних справ про раніше вчинені злочини,

⁵⁵ Антонян Ю. М. Психологическое отчуждение личности и преступное поведение: Генезис и профилактика дезадаптивных преступлений. – Ереван: Айстан, 1987. – С. 100.

за які обвинувачений засуджувався і відбув покарання. Зважаючи на те, що зазначені несприятливі умови вже були об'єктом дослідження на попередніх досудовому слідстві та судовому розгляді справи, то вони мають преюдиційне значення, а, отже, повторного доказування не потребують. Обов'язок слідчого у цьому разі полягає у з'ясуванні тривалості у часі на момент розслідування повторно вчинених злочинів. Якщо буде встановлено, що вони зберігають криміногенну зорієнтованість і негативно впливають на формування особи, котра повторно скоїла злочин, слідчий зобов'язаний вжити відповідних заходів реагування щодо негайного їхнього усунення.

Проведені нами дослідження засвідчують, що задля доказування несприятливих умов формування особи обвинуваченого, надзвичайно обмежено використовуються показання свідків, потерпілого й інших осіб. Показання, своєю чергою, можуть детально схарактеризувати обвинуваченого та вказати конкретні джерела шкідливого впливу, що призвели до формування у нього негативних поглядів і звичок. Показання зазначених осіб, здебільшого, є об'єктивними та правдивими. З огляду на це, повнота і достовірність отриманої від них інформації, переважно, залежать від уміння слідчого правильно визначити коло потрібних свідків, встановити з допитуваними психологічний контакт і отримати відомості, що цікавлять слідство. Водночас фактичні дані, які містяться у показаннях свідків, про умови життя обвинуваченого й обставини, котрі спричинили вчинення злочинів, нерідко поєднуються з особистими думками, судженнями та умовиводами допитуваних, котрі, своєю чергою, базуються на припущеннях і здогадах, що як суб'єктивні оціночні категорії не мають доказового значення.

Необхідно також розглянути ситуацію, що складається при допиті потерпілого, тобто особи, котрій злочином заподіяна моральна, фізична або матеріальна шкода. Потерпілий може проаналізувати докази, беручи до уваги їхню належність до справи, допустимість і достовірність, оцінити їх, звернути увагу на прогалини, неповноту чи недостатню всебічність дослідження доказів, на необхідність вжиття заходів щодо відшкодування заподіяної йому шкоди, способів вирішення цього питання⁵⁶. З огляду на це, є зрозумілим, що особливість показань

⁵⁶ Тертишник В. М. Кримінально-процесуальне право України: Підруч. 4-те вид., доп. і перероб. – К.: А.С.К., 2003. – С. 166–167.

потерпілого полягає у тому, що їх дає особа, інтереси якої порушені злочином, і котра зацікавлена у результатах розгляду справи.

Доказове значення показань потерпілого про причини й умови, що сприяли вчиненню злочинів, визначається, з одного боку, тим, що ця особа, здебільшого, добре поінформована про обставини розслідуваної події та її причини. З іншого – тим, що, зазнавши негативних наслідків злочину, така особа, зазвичай, упереджено сприймає й оцінює обставини справи. Тому, зважаючи на це, отримана від неї інформація потребує критичного аналізу, осмислення та перевірення. Беручи до уваги те, що показання потерпілого є не лише джерелом доказової інформації, а й засобом захисту його інтересів, то вони залучають разом із повідомленням відомих йому фактів, які належать до справи, також і їхній аналіз, пояснення та оцінення суджень з приводу зібраних у справі доказів (зокрема, про причини й умови, що сприяли вчиненню злочинів). Це, своєю чергою, зобов'язує слідчого при доказуванні різних груп обставин, що призвели до вчинення злочинів, складати допит так, щоби за можливості уникнути упередженості та суб'єктивізму, які знижують доказове значення показань потерпілого. Також йому потрібно чітко розмежовувати фактичні дані, що містяться у його показаннях, зокрема, уникати помилкового сприйняття фактів, суб'єктивного оцінення суджень та умовиводів, котрі ґрунтуються на здогадах і припущеннях.

Важлива доказова інформація про причини та умови, які сприяли вчиненню злочинів, може бути отримана під час допиту обвинуваченого. Однак варто зазначити, що вивчення значної кількості справ засвідчило, що майже третина обвинувачених не допитувалася за вказаними питаннями. Це, мабуть, можна пояснити недовірою, що, звичайно, проявляється ще до показань обвинувачених. У процесуальній літературі неодноразово зверталась увага на неприпустимість, з одного боку, переоцінення показань обвинувачених, котрі визнають власну вину, а з іншого – недооцінення їхніх показань, у яких вони спростовують обвинувачення⁵⁷. З огляду на це, можна дійти висновку, що не потрібно ставитися до обвинуваченого з упередженням. Уміле використання позитивних якостей обвинуваченого, як звичайно, є ключем для визначення правильного підходу до нього.

⁵⁷ Криміналістика: Підруч. для студ. юрид. спец. вищих закладів освіти / Кол. авторів: В. М. Глібко, А. Л. Дудніков, В. А. Журавель та ін.; За ред. В. Ю. Шепітька. – К.: Видавничий Дім "Ін Юре", 2001. – С. 516.

Не розглядаючи всіх аспектів мотивації поведінки обвинуваченого при дачі показань, загалом, зазначимо таке: ці особи у разі визнання власної вини детально і відверто розповідають про обставини, які сприяли вчиненню злочинів. Одночасно вони свідомо, а іноді й не усвідомлюючи, прагнуть за можливості висвітлити зазначені обставини вигідно для себе. Вказане дає можливість припустити психологічну реакцію обвинуваченого на пред'явлене обвинувачення, прагнення до самовиправдання. Згідно з нашим дослідженням, близько у половини обстежуваних обвинувачених (зокрема майже у двох третин осіб, котрі скоїли злочин повторно) був помічений різний ступінь неправильної самооцінки обставин, які сприяли розслідуваному злочину. Для прикладу, не виправдано завищене уявлення про криміногенну значимість конфліктної ситуації, котра, нібито, зумовила вчинення злочинів, а також прагнення применшити власну вину і зобразити вчинення злочину результатом випадкового збігу багатьох несприятливих обставин. Відповідно до цього, звичайно, не впливає, що такі показання позбавляються власного доказового значення – вони, як і решта джерел доказів, з котрих беруться фактичні дані, не мають тих чи тих переваг або заздалегідь встановленої сили. Однак треба взяти до уваги те, що об'єктивні показання обвинуваченого, особливо на початковому етапі розслідування, можуть мати важливе значення для швидкого і найбільш ґрунтовного виявлення обставин, які сприяли вчиненню злочинів, адже саме цей етап на початку слідства дає найповнішу інформацію про розслідувану подію й фактори, що її зумовили.

В усіх випадках показання обвинуваченого, зокрема й такі, в яких він визнає себе винним, підпадають під ретельну перевірку і можуть бути покладені в основу обвинувачення тільки при їх підтвердженні сукупністю інших зібраних у справі доказів.

Проблему допиту обвинуваченого необхідно розглядати як тривалий динамічний процес взаємодії слідчого з допитуваним, за якого відбувається взаємний обмін інформацією. Провідною стороною у допиті є слідчий, тому що цей керований інформаційний процес є двостороннім і відбувається каналами безпосереднього та опосередкованого зв'язку. Значимість отриманої під час допиту інформації, здебільшого, визначається особливостями суб'єктів взаємодії, приміром, психологічною схильністю допитуваного до такого взаємного спілкування, підготовленістю особи до правильного сприйняття, з'ясування, опрацювання

інформації і передавання її слідчому. За слушним твердженням Г. Г. Доспулова, одержані слідчим у процесі допиту відомості варто розглядати в широкому аспекті, оскільки вони складаються з такої інформації, як:

- інформація, що стосується особи допитуваного, пережитого ним психічного стану та поведінки;
- інформація, яка повідомляється допитуваним щодо предмета допиту;
- інформація слідчого про власну поведінку на допиті;
- інформація про перебіг і загальні результати допиту⁵⁸.

Водночас важливо зазначити, що неодмінною передумовою успішного допиту є ретельне підготовлення до нього слідчого, всебічне, ґрунтовне вивчення особи обвинуваченого. Потрібно вже на початку допиту встановити психологічний контакт з допитуваним, правильно визначити індивідуальний підхід і засоби впливу на його свідомість.

З огляду на розбіжності у лінії поведінки обвинувачених, можна виокремити декілька різновидів взаємодії слідчого із допитуваним з метою одержання повної і достовірної інформації про причини й умови, які сприяли вчиненню злочинів. У разі визнання обвинуваченим власної вини і щирого каяття, керівний вплив слідчого, переважно, спрямовується на подальший розвиток психологічного контакту та надання допомоги допитуваному в найбільш повному і правдивому переданні відомої йому інформації про причини й умови, які спричинили вчинення злочинів. Однак з цього не випливає, що у подібних ситуаціях, коли мета суб'єктів взаємодії збігається, слідчий може виявляти пасивність. Отримуючи від обвинуваченого інформацію, він зобов'язаний, насамперед, переконатися у розумінні допитуваним поставлених перед ним завдань і за допомогою постановлення контрольних і уточнювальних запитань, що спонукають до розумової діяльності, одержати від нього найбільш повні й точні відомості, які належать до предмета допиту. Одночасно варто взяти до уваги здатність допитуваної особи критично оцінити неправомірність власних дій і правильно зрозуміти, осмислити механізм дії різних груп обставин, які сприяли вчиненню розслідуваного злочину.

Інакше складаються відносини між суб'єктами взаємодії за різних проблемних ситуацій, а саме: коли мета допитуваного й особи, котра

⁵⁸ Доспулов Г. Г. Психология допроса на предварительном следствии. – М.: Юрид. лит., 1976. – С. 97.

допитує, частково або повністю не збігаються. Одержуючи при допиті від слідчого вимогу про надання інформації про причини й умови, що сприяли розслідуванню злочинам, обвинувачений через думку співвідносить його із власною лінією поведінки і метою, до якої прагне, обдумує обстановку, що виникла, і приймає одне з таких рішень:

- 1) передати слідчому ту частину інформації, що, на думку допитуваного, полегшить його становище;
- 2) повідомити завідомо неправдиві відомості;
- 3) ухилитися від надання відомої йому інформації, посилаючись на власну непоінформованість;
- 4) безпосередньо відмовитися від давання показань щодо предмета допиту.

Можна помітити, що гострота протидії допитуваного, в наведеному переліку можливих варіантів поведінки, неоднакова. У першому випадку вона має найменш гострий характер і є конфліктною ситуацією, адже обвинувачений, повідомляючи неповну чи недостатню об'єктивну інформацію вигідно для себе, зважає на суб'єктивну оцінку відомих йому фактів. Зусилля ж слідчого за подібних ситуацій повинні бути спрямовані на те, щоби розрядити конфлікти через переконання допитуваного дати повніші й об'єктивніші показання про причини та умови, які сприяли розслідуваній події. Можливості такого регулятивного впливу на поведінку обвинуваченого є значними, якщо взяти до уваги те, що слідчий, загалом, повніше обізнаний про зібрані у справі докази, обстановку, яка виникла, та слабкі боки позиції допитуваного. Використовуючи неабияку поінформованість і провідну роль у процесі взаємодії, слідчий не тільки може передбачати дії допитуваного, а й впливати на його рішення, скеровуючи його в бажаному напрямі. Для прикладу: створити відповідну тактичну обстановку, яка переконає обвинуваченого у невідповідності його позиції і необхідності дати більш повні й об'єктивні показання. У юридичній літературі слушно зазначається, що ключем до встановлення психологічного контакту є найбільш сприятлива психологічна атмосфера допиту, яка допомагає взаємодії та відносинам між її учасниками – це певний настрій для спілкування⁵⁹.

В інших названих випадках, коли мета суб'єктів взаємодії суперечить одна одній, виникають ситуації з суворішим протистоянням. У цьому

⁵⁹ Шепітько В. Ю. Довідник слідчого. – К.: Видавничий Дім "Ін Юре", 2001. – С. 61.

разі слідчий повинен бути спрямований, передусім, на усунення суперечностей між наявним і бажаним станами, за допомогою спонукання обвинуваченого до вступу у психологічний контакт зі слідчим, зміни лінії власної поведінки і відмови від мети, якої він прагнув при допиті. Важливу роль у подібних проблемних ситуаціях відіграє правильний індивідуальний підхід, що передбачає ефективний вплив слідчого на подолання психологічного бар'єру і встановлення контактної взаємодії з допитуваним. Передбачаючи можливість небажаної реакції обвинуваченого, слідчий зобов'язаний за допомогою зворотного зв'язку корегувати власну поведінку, беручи до уваги одержувану в процесі допиту інформацію. Це роблять для того, щоб у найбільш придатний момент викрити допитуваного у дачі завідомо неправдивих показань, нейтралізувати його протидію, й цим підготувати до взаємного спілкування та дачі відомостей, які цікавлять слідчого, що належать до предмета допиту.

Зібрані під час розслідування фактичні дані про причини й умови, котрі сприяли вчиненню злочинів, підпадають під подальше дослідження та оцінку одночасно з іншими доказами. Результати такого вивчення використовуються:

- для швидкого і повного викриття всіх співучасників злочину;
- задля всебічного, ґрунтовного й об'єктивного дослідження матеріалів справи, виявлення обставин, як тих, які викривають, так і тих, що виправдовують обвинуваченого, а також обставин, що обтяжують чи пом'якшують його вину;
- для застосування виховного впливу на обвинуваченого й інших осіб, котрі беруть участь у справі;
- для розв'язання питання про можливість закриття кримінальної справи з не реабілітаційних підстав;
- для внесення подань до відповідних органів і організацій, у виступах на зборах колективів підприємств, партій та фондів, проведенні правової пропаганди серед населення і здійсненні інших загально-профілактичних заходів*.

З огляду на те, що ефективність слідчої профілактики, зрештою, залежить від фактично вжитих заходів щодо усунення причин і умов, які спричинили вчинення злочинів, то особливого значення набуває чітка регламентація

* Найбільш повне виявлення на досудовому слідстві причин і умов вчинення злочинів має важливе значення для наступних стадій кримінального судочинства, а саме: при визначенні судом міри покарання, при відбуванні покарання, при виникненні питання щодо умовно-дострокового звільнення або заміни покарання більш м'яким.

у процесуальному законодавстві повноважень слідчого при здійсненні цієї роботи. Стаття 23¹ КПК України передбачає вживання слідчим заходів стосовно усунення причин і умов, що сприяли вчиненню злочинів, через відповідні органи⁶¹. На практиці, як засвідчує багаторічний досвід, слідчі щодо вищезазначеного діють як безпосередньо, так і опосередковано, через відповідні органи, установи й організації.

Повноваження слідчого (ліквідувати причини й умови розслідуваного злочину) впливають, насамперед, із загального завдання кримінального судочинства, що обумовлені вимогами держави із викорінення злочинності й усунення всіх причин, які її породжують. Такі повноваження виникають також із процесуальної і соціальної функцій слідчого та його становища як особи, котра провадить досудове слідство. Беручи до уваги те, що взаємозалежні між собою причини й умови вчинення злочинів, котрі мають значну тривалість у часі, діють у різних сферах суспільного життя, то усунення їх, як звичайно, потребує спільних зусиль слідчого та відповідних органів, установ і громадських організацій. Провідну роль у цій взаємодії відіграють слідчі, які стимулюють діяльність усіх інших суб'єктів профілактики, широко використовують допомогу громадськості для виявлення й усунення причин і умов, які призводять до вчинення злочинів.

Чинне кримінально-процесуальне законодавство та слідча практика таким підсумковим актом профілактичної діяльності визнають *мотивоване подання слідчого*. Поданню властивий менш владний характер розпорядження, ніж постанові, воно має рекомендаційні елементи. Така гнучка форма реагування зумовлена тим, що усунення причин і умов, які сприяли вчиненню злочинів, пов'язано з цілеспрямованим регулюванням різних аспектів суспільного життя, котре здійснюється, зазвичай, поза сферою кримінального судочинства. Важливим є й те, що при виконанні подання між слідчим і особами, яким воно адресується, виникають специфічні правовідносини, обумовлені характером не процесуальної діяльності, котру зобов'язані особи, за власним розсудом, здійснювати для усунення причин та умов вчинення злочинів. Це засвідчує про самостійну юридичну природу подання слідчого як підсумкового процесуального акта.

⁶¹ Кримінально-процесуальний кодекс України: Наук.-практ. коментар / За заг. ред. В. Т. Малиренка, В. Г. Гончаренка. – К.: "Юрисконсулт, КНТ", 2006. – 890 с.

З огляду на викладене, постає і підпадає під обговорення питання щодо обов'язку слідчого зазначити у поданні характер конкретних профілактичних заходів для усунення виявлених на слідстві причин та умов учинення злочинів. Відповідно до аналізу слідчої практики, розглянуте питання вирішується залежно від специфіки та характеру здійснюваних профілактичних заходів. Якщо при розслідуванні встановлені причини й умови вчинення злочинів, спричинені порушенням закону або недотриманням інших нормативних і підзаконних актів, то у резолютивній частині подання, зазвичай, містяться конкретні пропозиції щодо їхнього усунення. У подібних випадках максимальна конкретизація заходів, запропонованих слідчим, є найбажанішою формою реагування, адже вони є основою діяльності компетентних органів, установ і організацій з усунення порушень правових норм.

За інших, складніших ситуацій, коли причини й умови, які сприяли вчиненню розслідуваних злочинів, є багатозначними і для їхнього усунення необхідно здійснити комплекс взаємозалежних заходів технічного, фінансово-економічного, планово-організаційного та культурно-виховного характеру. У пропозиціях, зокрема, найдоцільніше зазначати лише основні напрями запобіжних заходів. Подальше їхнє розроблення і конкретизація, звичайно, пов'язані із втручанням до оперативної, виробничої, господарської або громадської діяльності, отже, повинні здійснюватися уповноваженими органами й організаціями із залученням (у разі потреби) відповідних спеціалістів. Слідчий викликає спеціаліста тоді, коли визнає це за необхідне, тобто він має право, але не зобов'язаний запрошувати спеціаліста⁶². Водночас КПК України передбачає випадки обов'язкової участі спеціаліста.

Таке розв'язання питання, з одного боку, не применшує ролі й значення подання як підсумкового акта профілактичної діяльності. У ньому висувуються вимоги щодо усунення причин й умов, що сприяли вчиненню злочинів, а також дається можливість слідчому, з огляду на власні знання, висловити науково обґрунтовані та реально здійснені пропозиції та рекомендації. З іншого – підвищує відповідальність службових осіб і керівників громадських організацій, яким адресуються подання, за розроблення та вжиття конкретних профілактичних заходів,

⁶² Аленин Ю. П. Процессуальные особенности производства следственных действий. – Одесса: Центрально-Украинское издательство, 2002. – С. 46.

спрямованих на усунення зазначених причин та умов. Беручи це до уваги, заслуговує на схвалення практика тих слідчих, котрі, крім внесення мотивованого подання у найскладніших справах, ознайомлюють керівників підприємств, установ і громадських організацій з актами документальних ревізій, висновками експертів й іншими матеріалами. Таке ознайомлення дає змогу їм ґрунтовніше та всебічно усвідомити сукупність обставин, які спричинили вчинення злочинів, і з огляду на це вжити найефективніших заходів щодо їхнього усунення.

Загальними передумовами ефективності здійснення заходів для усунення причин і умов, що сприяли вчиненню злочинів, є їхня законність та обґрунтованість. Вони повинні розроблятися зважаючи на досягнення науки й техніки, відповідати вимогам реальності, економічної доцільності та конкретності. Ця діяльність слідчого стосовно усунення причин і умов, котрі призвели до вчинення злочинів, поділяється на кримінально-процесуальні та на не процесуальні засоби запобігання злочинам. Під час нашого дослідження, при анкетуванні слідчих було з'ясовано, що такими засобами вважають: внесення подання, згідно зі ст. 23¹ КПК України – 57,6 %; забезпечення відшкодування матеріальної шкоди – 47,8 %; усунення обвинуваченого з посади, котру він обіймає, на період слідства – 57,2 %; виступи слідчого на зборах з матеріалів конкретних кримінальних справ – 29,8 %; читання лекцій та організація бесід з питань права – 44,6 %; висвітлення у ЗМІ найрезонансніших справ – 2,2 %.

Виявлення причин і умов, які сприяли вчиненню злочину, здійснюється засобами та методами, завдяки котрим також досліджуються й інші обставини справи. Окрім цього, знаходження всіх причин і умов злочину – це достатня підстава для розроблення ефективних профілактичних заходів.

Унесені слідчими подання у всіх випадках повинні бути обґрунтованими, відповідати фактичним обставинам справи, а пропозиції, що у них містяться, базуватися на законі й зібраних слідчим доказах. Такі дані не можуть суперечити інтересам підприємств, установ і організацій, а також обмежувати права й законні інтереси громадян. З огляду на це, зрозуміло, що беручи до уваги специфіку правовідносин, які виникають у зв'язку з вживанням заходів щодо усунення обставин, що сприяли вчиненню злочинів, службовим особам і керівникам громадських організацій, відповідальним за виконання подання,

а також іншим зацікавленим особам, повинно бути надане право протягом визначеного терміну оскаржити подання прокурору. Зважаючи на те, що процесуальне законодавство не вирішує це питання, заслуговують на увагу висловлені у спеціальній літературі пропозиції про доповнення Кримінально-процесуального кодексу України нормою, яка регламентує порядок оскарження подань слідчих⁶³.

Профілактичне значення подань, здебільшого, залежить від своєчасного їх внесення до органів, установ й організацій, які за власною діяльністю уповноважені здійснювати необхідні заходи реагування. Вивчення практики засвідчило, що більшість подань вносилися наприкінці розслідування, тоді, коли причини й умови розслідуваної події найповніше виявлені й всебічно проаналізовані. Деякі подання вносилися із запізненням, іноді через 10 і більш днів після складання обвинувального висновку. Копії подань у такому разі до справи не додавалися, відтак – обмежувалися права учасників процесу і це, нерідко, призводило до дублювання тих самих питань у поданнях слідчих та у окремих ухвалах судів. Тому не варто погодитися з думкою авторів, які вважають, що подання як процесуальний акт досудового слідства не може вноситися після його закінчення і за будь-яких умов повинне долучатися до матеріалів справи до закінчення розслідування⁶⁴.

Практику внесення мотивованих подань безпосередньо в органи, установи й організації, де вчинені розслідувані злочини, необхідно схвалити, тому що вона відповідає вимогам процесуального законодавства, надає можливість компетентним посадовим особам і керівникам громадських організацій швидко та зі знанням справи вживати найефективніших заходів реагування. Однак трапляються випадки, коли подання формально адресується посадовим особам, котрі безпосередньо винні у порушеннях. За подібних ситуацій їх потрібно вносити у вищестоящі органи. Доцільність унесення подань у останні може бути зумовлене й іншими випадками (наприклад, нечисленністю трудового колективу, де вчинені злочини, або коли виявлені при розслідуванні причини й умови

⁶³ Зеленецький В. С. Прокурорський надзор за законністю представлення слідователя. – Харьков, 1991. – С. 83.

⁶⁴ Абашева Ф. А. Профилактика (предупреждение) преступлений как уголовно-процессуальная функция: Автореф. дис... канд. юрид. наук. – Свердловск, 1991. – С. 13; Кінаш О. Організаційна діяльність слідчого по профілактиці злочинів // Право України. 2001. – № 12. – С. 66.

вчинення злочинів є типовими для декількох підприємств одного відомства). В усіх випадках безпосереднє звернення з поданням у вищі органи повинно бути обґрунтованим, з дотриманням вимог субординації.

Беручи до уваги подальший розвиток та удосконалення форм і методів слідчої профілактики, більше значення мають наступність та погодженість дій органів дізнання, досудового слідства і судів з виявлення й усунення причин та умов, які сприяли вчиненню злочинів. Однак брак у процесуальному законодавстві безпосередніх вказівок щодо розглянутого питання зумовлює різне тлумачення і не забезпечує єдності практики. Деякі автори вбачають розв'язання проблеми у контролюванні судом реалізації пропозицій, що містяться в поданнях слідчих. Так, М. Віленський вважає за доцільне встановити правило, яке б зобов'язувало органи, котрим адресовані подання слідчого, надсилати копії власних відповідей судові, а також передбачити у законі обов'язковість виклику в судові засідання посадових осіб і громадян стосовно яких вносилося подання⁶⁵. Висловлюється й інше твердження: у справах, які направляються на розгляд суду, слідчий взагалі не має права вносити подання, оскільки зазначені у них обставини піпадають під дослідження і перевірку в судовому засіданні⁶⁶.

На нашу думку, такий однобічний підхід не вирішує проблему. Практична корисність і доцільність проведення різними правоохоронними органами погоджених профілактичних дій, зорієнтованих на виявлення й усунення обставин, що призвели до вчинення злочинів, є безсумнівними, оскільки вони усувають дублювання у роботі, підвищують ефективність запобіжного впливу кримінального судочинства. Характер та форми такої наступності і взаємодії конкретизуються з огляду на компетенцію й чіткість розмежування процесуальних функцій кожного правоохоронного органу, котрий здійснює профілактичну роботу на різних етапах провадження у справі.

На органи дізнання, як відомо, покладається провадження невідкладних слідчих дій зі встановлення і закріплення слідів злочину. Вважаємо, що під час їхнього проведення підпадають під встановлення й профілак-

⁶⁵ Віленський М. Эффективность частных определений суда // Соц. законность. – 1972. – № 10. – С. 20.

⁶⁶ Михеєнко М. Нові Конституції СРСР та УРСР і питання розширення прав особи в кримінальному процесі // Рад. право. – 1978. – № 9. – С. 1–6.

тично спрямовані обставини, що є невідкладними. Ними варто вважати, передусім, дії з негайного припинення злочинів, затримання винного та з перешкоджання подальшій злочинній діяльності, а також з виявлення і збереження слідів та речових доказів, які вказують на причини й умови вчинення злочинів.

Після передачі кримінальної справи за підслідністю, основна робота стосовно доказування причин та умов, які сприяли вчиненню розслідуваного злочину, і вживання заходів щодо їх усунення покладається на слідчого. Зазначене жодною мірою не применшує ролі суду. Властиві судовому розглядові широка гласність, безпосередність, колегіальність і одноосібність дослідження обставин справи за умови змагальності процесу дають змогу не тільки ґрунтовно перевірити та правильно оцінити зібрані на досудовому слідстві матеріали, а й виявити нові обставини, що за тих чи тих причин не були досліджені слідчим. Беручи до уваги зазначене, можна дійти висновку, що для забезпечення наступності та погодженості профілактичних дій, надзвичайно важливим є ще на стадії попереднього розгляду справи суддею, з'ясувати, що зроблено на досудовому слідстві з доказування причин і умов учинення злочинів та які вжиті заходи. Це усуне паралелізм у профілактичній роботі, надасть можливість суду за можливості заповнити прогалини досудового слідства і вжити необхідних заходів реагування.

Ефективність подань цілковито залежить від фактично вжитих стосовно цих заходів. Тому дуже важливо встановити правильні відносини між суб'єктами правовідносин, що виникають з огляду на виконання подань, адже всі вони зацікавлені у якнайповнішому і швидшому усуненні причин і умов, котрі спричинили вчинення злочинів. Організаційно лише такі ділові зв'язки між суб'єктами слідчої профілактики, які внесли подання, адміністрацією підприємств, установ і керівниками громадських організацій, яким вони адресуються, можуть забезпечити належну реалізацію подань, ефективність та цілеспрямованість здійснюваних заходів. Зважаючи на це, важливе пізнавальне значення має з'ясування питання щодо суб'єктів контролю за виконанням подань. Ці питання розглядаються у третьому розділі роботи.

Профілактична діяльність органів досудового слідства не може обмежуватися тільки запобіганням злочинам за матеріалами конкретної кримінальної справи. Важливе місце у ній посідають профілактичні заходи, проведені цими органами на території, що обслуговується,

із викорінення певних видів злочинів у межах обраної спеціалізації, а також участь слідчих працівників у регіональних загально-профілактичних заходах. Базуючись, здебільшого, на фактичних даних, отриманих під час розслідування злочинів, загально-профілактичні заходи різних суб'єктів слідчої профілактики мають особливості, обумовлені не процесуальними аспектами їхньої діяльності, специфікою здійснення запобіжної функції щодо об'єктів та рівнів впливу, характером взаємодії з іншими ланками соціального механізму запобігання злочинності й іншими факторами.

На сьогодні в теорії й на практиці не заперечується позитивна значимість загально-профілактичних заходів, зорієнтованих на запобігання злочинам, та необхідність проведення її працівниками слідчих органів. Однак при спільності висхідних положень проявляються неабиякі розбіжності у трактуванні розглянутого питання, зокрема, про характер і обсяг повноважень слідчої профілактики під час здійснення цієї роботи. Деякі автори, приміром, вважають, що у діяльність слідчого із запобігання злочинам, окрім виявлення й усунення причин та умов, необхідно залучити і припинення злочинів⁶⁷.

По-різному вирішується зазначене питання працівниками слідчих апаратів. Дехто поміж них ще недооцінює значення профілактичної роботи. З огляду на це, не проявляється необхідна ініціатива і наполегливість у процесі здійснення заходів слідчої профілактики або ж вони обмежуються епізодичним читанням лекцій з правової тематики. Водночас відомо чимало випадків, коли слідчі виконують невласливі їм функції, для прикладу, здійснюють профілактичні заходи, які належать до компетенції прокурора, міліції й інших правоохоронних органів. Для підвищення ефективності профілактичної діяльності органів досудового слідства важливим є з'ясувати:

1) характер повноважень і спрямованість дій слідчого, як спеціалізованого суб'єкта профілактичного впливу, за умови наявного нині принципу організації слідчого – спеціалізації (предметного);

2) роль інформаційно-аналітичного забезпечення у плануванні та здійсненні загальних заходів слідчої профілактики;

3) найдоцільніші форми і методи взаємодії слідчих різних правоохоронних органів при проведенні спільних координованих заходів;

⁶⁷ Ларин А. М. Расследование по уголовному делу: процессуальные функции. – М.: Юрид. лит., 1986. – С. 102.

4) роль різних суб'єктів слідчої профілактики в розробленні і реалізації міжвідомчих, регіональних й інших загально-профілактичних заходів і комплексних планів соціального розвитку.

Вивчення практики та проведені нами дослідження засвідчують, що за сучасних умов профілактична діяльність слідчих відбувається за різноманітних форм. Поміж найефективніших і найпоширеніших варто розглянути такі.

1. Аналіз начальниками слідчих відділів (відділень) стану злочинності на тих або тих об'єктах, у населених пунктах і проведення за допомогою громадськості цілеспрямованих профілактичних заходів.

Такий аналіз має попередній характер, тому що ґрунтується на обмеженому матеріалі, яким володіє начальник слідчого відділу (відділення), з огляду на це, їх варто розглядати як частину вивчення злочинності у районі, місті, проведене прокуратурою. Згідно з цим, не впливає, що вони втрачають пізнавальне значення чи практичну корисність. Вивчення динаміки злочинності, проведеної прокурором із залученням і використанням усіх матеріалів правоохоронних органів, має загальну мету – з'ясувати стан боротьби зі злочинністю у районі, місті і розробити координаційні заходи для її запобігання⁶⁸. Отже, аналіз у всіх випадках повинен бути конкретним і базуватися на найбільш повній і достовірній інформації, яка міститься у розпорядженні начальника слідчого відділу (відділення). Надзвичайно важливим є якомога повніше використовувати матеріали кримінальних справ, припинених проваджень, відмовних матеріалів, оперативні, статистичні й інші дані, якими володіє слідчий, для одержання оптимальної інформації стосовно особи обвинуваченого та причин учинення злочинів. Одержані результати варто зіставити і проаналізувати щодо статі й віку злочинців, об'єктів посягання, способу вчинення злочинів, видів і типів злочинної поведінки та інших взаємо-поєднаних напрямів. Мета аналізу – з'ясувати стан злочинності на певному об'єкті, особливості контингенту правопорушників, а також найбільш типові причини і передумови, які сприяли вчиненню злочинів. На цьому підґрунті варто розробити ефективні заходи слідчої профілактики.

Вивчення стану злочинності на об'єктах іноді практикується начальниками слідчого відділу (відділення), зважаючи на розслідування

⁶⁸ Звирбуль В. К. Деятельность прокуратуры по предупреждению преступности. – М.: ВНИИ МВД СССР, 1971. – С. 113–143.

конкретних кримінальних справ. Така необхідність, як звичайно, виникає тоді, коли встановлені слідством причини й умови вчинення злочинів засвідчують про серйозні недоліки у діяльності декількох родинних підприємств, установ чи громадських організацій. Інформація, що накопичується під час цих аналізів, використовується начальниками слідчого відділу (відділення) для оперативних цілей для усунення виявлених недоліків, при плануванні й проведенні профілактичних заходів і здійсненні цілеспрямованої правової пропаганди.

2. Узагальнення за групою справ причин та умов, котрі призвели до вчинення злочинів, і розроблення ефективних заходів слідчої профілактики стосовно їхнього усунення.

Такі узагальнення використовують тоді, коли при розслідуванні різних за характером справ встановлюються однотипні видові причини й умови вчинення злочинів, які вказують на те, що багато підприємств, установ та організацій мають схожі прикметні недоліки у роботі. Їхнє узагальнення за групою справ за певний період часу дає можливість ґрунтовніше опанувати механізм дії криміногенних факторів, які впливають на злочинність у досліджуваному регіоні і, відповідно, цілеспрямовано впливати на них через внесення подань та життя інших запобіжних заходів. Такі узагальнені подання і доповідні записки є не тільки ефективними заходами реагування на виявлені причини й умови, які сприяли вчиненню злочинів, а й методом контролю за результатами профілактичної роботи на конкретних об'єктах слідчої ділянки, адже зорієнтовують посадових осіб і керівників громадських організацій на усунення виявлених недоліків і проведення додаткових виховних та запобіжних заходів.

3. Узагальнення практики реагування на подання слідчих відповідними органами, установами та громадськими організаціями і життя заходів щодо усунення виявлених недоліків.

Відповідно до практики, такі узагальнення проводяться один-два рази на рік. Доцільність цієї роботи полягає у тому, що у більшості подань слідчих містяться тривалі профілактичні рекомендації, корисність і ефективність яких, власне, простежується лише через певний, іноді значний проміжок часу. Зокрема, як уже зазначалося, не всі службові особи й керівники громадських організацій, котрим адресуються подання, належно реагують на них. З огляду на це, посилення контролю за виконанням подань підвищує ефективність заходів слідчої профілактики.

Важливе значення вищеназвана узагальнена робота має також і для слідчих, тому що дає можливість безпосередньо перевірити та переконатися у корисності або, навпаки, неефективності пропозицій, які містяться у поданнях, їх практичній значимості і, відтак, дійти відповідних висновків. Для стимулювання запобіжної діяльності суб'єктів слідчої профілактики такі узагальнення варто здійснювати щорічно й обговорювати на оперативних і міжвідомчих нарадах працівників правоохоронних органів та навчально-методичних семінарах слідчих.

Головною ознакою всієї запобіжно-аналітичної роботи слідчого є те, що вона виконується не у процесуальних формах і спрямована на поступове нагромадження найповнішої інформації про причини й умови, що сприяли вчиненню злочинів. Це використовується для планування та здійснення цілеспрямованих запобіжних заходів, а також для підвищення ефективності правової пропаганди поміж населення. Зважаючи на цей аспект, інформаційно-аналітичну роботу слідчого потрібно розглядати не лише, як важливий засіб і необхідну передумову для успішного здійснення запобіжних заходів, а й як дієвий метод керування слідчою профілактикою на певних об'єктах. Зазначене дає змогу максимально конкретизувати її, зважаючи на місцеві умови, форми взаємодії, і цим стимулювати діяльність службових осіб та широкої громадськості на найбільш повне і швидке усунення виявлених недоліків.

Підвищені вимоги, висунені до профілактичної діяльності органів досудового слідства, обумовлюють значення інформаційно-аналітичного забезпечення у плануванні та здійсненні заходів слідчої профілактики, що постійно зростає. Беручи це до уваги, аналітичну й управлінську діяльність різних ланок системи можна розглядати як тривалий динамічний процес, ефективний метод збирання, аналізу й реалізації інформації у галузі керівництва та регулювання профілактичної діяльності слідчих органів. Інформація, яка є дуже різноманітною за змістом, обсягом і характером, відображає реально наявні явища та процеси у сфері боротьби зі злочинністю, характеризує тенденції, які плануються, та найважливіші аспекти діяльності суб'єктів профілактики.

Така інформація вирізняється високим ступенем достовірності, що зумовлено носіями інформації, процесуальними й іншими найнадійнішими джерелами її одержання. Водночас, загалом, вона є одним із різновидів соціальної і нормативно-правової інформації з усіма властивими їй ознаками. Варто зазначити, що отримана у сфері слідчої профілактики

внутрішня інформація, хоча й не є якісно новою, порівняно з нормативною, але підсилює її значення, конкретизує функції та обов'язки суб'єктів діяльності щодо запобігання злочинам, що підвищує управління системою, її профілактичний потенціал.

До найважливіших вимог запропонованої інформації у галузі слідчої профілактики належать: оптимальність, надійність і своєчасність. Критерієм оптимальності слугує одержання суб'єктом профілактики необхідної та достатньої інформації для ухвалення правильного рішення. Надійність, зазвичай, пов'язана з достовірністю та джерелами отримання інформації, її здатністю правильно відображати дійсний стан досліджуваного явища. У сфері слідчої профілактики такими джерелами, передусім, є розслідувані кримінальні справи та відмовні матеріали, подання слідчих, оперативні, статистичні й інші дані, які відображають різні аспекти процесу запобігання злочинам.

На думку соціологів, час – це ворог інформації, з огляду на це, виникає проблема критичного часу, після завершення якого вирішити поставлене завдання навзагал неможливо або можливо, але зі значними невиправданими витратами⁶⁹. Стосовно ж профілактичної роботи органів досудового слідства, фактор часу має особливе значення, що обумовлено їхньою діяльністю, рухливістю, нестійкістю і зміною об'єктів запобіжного впливу.

Ознайомлення з тим, як налаштована інформаційно-аналітична робота у слідчих підрозділах різних територіальних регіонів дає підстави стверджувати, що на сьогодні утворилися декілька форм і методів одержання, нагромадження та використання такої інформації з метою поліпшення організаційно-методичного управління профілактичною діяльністю слідчих. Вони можуть різнитися за структурними ланками керування і масштабністю розв'язуваних завдань, обсягом, ступенем концентрації використовуваної інформації та джерелами її одержання, характером, спрямованості та специфікою реалізації підсумкових матеріалів. До найпростіших і традиційних належні: вивчення злочинності на певних об'єктах зокрема або, на території, яка обслуговується, загалом, узагальнення причин і умов учинення злочинів, практики реагування на подання тощо. Зазначена робота узагальненого характеру

⁶⁹ Афанасьев В. Г. Социальная информация и управление обществом. – М.: Политиздат, 1975. – С. 142.

не є особливо складною. Як засвідчує практика, така робота може проводитися слідчим одноосібно чи разом із іншими суб'єктами профілактики. У першому випадку вона здійснюється самостійно, за власною ініціативою слідчого, щодо територіального або предметного принципу організації роботи.

Грунтовніше вивчення комплексу причин і умов, які призводять до вчинення злочинів, притаманне аналізові й узагальненням, зробленим начальниками підрозділів слідчих апаратів. Одночасно форми та методи запобіжної діяльності різних суб'єктів можуть вивчатися як при проведенні загальних аналізів злочинності у регіоні, так за допомогою проведення спеціальних узагальнень, з метою вивчення ефективності певних заходів або всього комплексу заходів слідчої профілактики. Звідси визначається коло питань, які підпадають під дослідження, залучаються оперативні статистичні дані і багато інших джерел інформації про стан боротьби зі злочинністю, що підпадають під ретельне оброблення, всебічне вивчення й аналіз. Результати вивчення формулюються у вигляді висновків і пропозицій у підсумковому документі.

Для планування і здійснення ефективних заходів слідчої профілактики на вищому рівні важливе пізнавальне значення має ґрунтовне вивчення злочинності за різними взаємо-узгодженими напрямками, зокрема криміногенними факторами, що спричиняють поширення тих чи тих злочинів. Ця робота проводиться слідчими підрозділами правоохоронних органів у співпраці з кримінологічними науковими й експертними установами з використанням різних методів дослідження (анкетування, аналізу), оперативних і статистичних матеріалів слідчих та судових органів, суцільне та вибіркове вивчення певних категорій кримінальних справ, опитування, спостереження й інші методи пізнання й оброблення інформації). Отримана в результаті такого вивчення інформація містить значний і цінний матеріал, який може бути використаний:

1) для прогнозування тенденцій злочинності та розроблення заходів щодо усунення криміногенних факторів і стимулювання антикриміногенних умов;

2) для здійснення спеціальних заходів для ліквідування недоліків у роботі слідчих органів та підвищення рівня організаційно-методичного управління слідчою профілактикою;

3) для удосконалення форм і методів взаємодії різних суб'єктів слідчої профілактики як між собою, так і з іншими ланками правоохоронних

органів, колективами працівників та громадськими організаціями при здійсненні спільних профілактичних заходів;

4) для удосконалення чинного законодавства та практики його застосування.

Варто зазначити, що сьогодні все складніше керувати профілактичною діяльністю слідчих органів і тому підвищуються вимоги до апарату управління, від чіткої, злагодженої та цілеспрямованої роботи якого, здебільшого, залежить ефективність заходів слідчої профілактики. З огляду на це, важливо забезпечити своєчасний розгляд, правильне і безпосереднє використання всієї профілактичної інформації, яка надходить до органів розслідування. Вона містить відомості не лише про об'єкти запобіжного впливу і зміни, що у них відбулися, а й характеризує стан профілактичної роботи усередині системи, засвідчує про ступінь виконання або невиконання суб'єктами профілактики покладених на них обов'язків. Останній чинник має велике пізнавальне значення, насамперед для підсистем, котрі керують, оскільки дає можливість на підставі об'єктивних критеріїв правильно оцінити роботу нижчестоящих ланок системи і спрямовувати на них необхідний керівний вплив. Водночас профілактична діяльність нижчестоящих ланок системи, які є джерелом інформації для керівних підсистем, своєю чергою, у процесі інформаційної взаємодії, у зворотньому зв'язку, впливає на характер прийнятих управлінських рішень.

На жаль, тепер питанням підвищення рівня організаційно-методичного управління слідчою профілактикою ще не приділяється належної уваги. Контроль за надходженням, проходженням, обробленням і використанням первинної інформації в слідчих підрозділах належною мірою не налагоджений. Нерідко інформація втрачається при переході з однієї ланки до іншої, тривалий час перебуває без руху і лише частково використовується при вирішенні певних питань.

Для ліквідації зазначених недоліків і підвищення ролі інформаційно-аналітичного забезпечення у плануванні й здійсненні заходів слідчої профілактики в складі Головного слідчого управління МВС створено організаційно-методичний підрозділ, а у слідчому управлінні (відділі) ГУМВС, УМВС, УМВСТ введені штатні посади слідчого-методиста. На цих осіб покладено організаційно-методичне керування профілактичною роботою слідчих. На ці посади залучають найкваліфікованіших слідчих працівників, котрі мають вищу юридичну освіту, стаж практичної

роботи на слідстві не менше, ніж три роки, виявляють організаторські здібності, професійну придатність до виконання функцій із надання практичної та методичної допомоги в організації досудового слідства. Практика засвідчує, що у тих слідчих апаратах, де зазначена робота покладена на спеціально виділених досвідчених працівників, належно організована інформаційно-методична служба, яка дає можливість систематично аналізувати інформацію, що надходить, розроблювати і здійснювати цілеспрямовані заходи слідчої профілактики. Зважаючи на це, заслуговують на увагу пропозиції деяких авторів про доцільність створення спеціальної служби зі збирання й аналізу кримінологічної інформації у правоохоронних органах і забезпечення її кваліфікованими кадрами⁷⁰.

Водночас із керуванням процесом запобігання злочинності неабиякого значення набувають і такі типи організаційних зв'язків, як: співробітництво, встановлення та налагодження спільної цілеспрямованої діяльності між суб'єктами профілактики на підставі взаємної домовленості. Багатогранність форм і методів слідчої профілактики, проведеної численними ланками системи на різних рівнях та у різних сферах суспільного життя, потребує тісної взаємодії, узгодження та єдиного напрямку їхніх зусиль. Це, своєю чергою, досягається координацією, яка сприяє розвитку та зміцненню горизонтальних зв'язків між суб'єктами взаємодії. Вона здійснюється у межах встановленої компетенції і має на меті якомога повніше використовувати можливості кожного суб'єкта взаємодії при проведенні спільних заходів із запобігання, правильно розподіляти сили, погоджувати дії і, відповідно до цього, досягти подальшого посилення боротьби зі злочинністю. Необхідність такої координації полягає у єдності завдань, які поставлені перед слідчими апаратами й іншими підрозділами правоохоронних органів, їхньою адміністративною і процесуальною незалежністю, чітким розмежуванням компетенції. Стосовно ж слідчої профілактики, то вона може проводитися в територіальному та відомчо-галузевому аспектах як між слідчими різних органів, так і між працівниками інших споріднених систем, а також представниками громадськості, котрі здійснюють самостійні профілактичні функції.

⁷⁰ Бондар А. Профілактика преступности и её результаты // Законность. – 2002. – № 9. – С. 2–5.

Зважаючи на це, роботу із запобігання, щодо матеріалів кримінальної справи, кожен слідчий проводить самостійно, потреба в узгодженні дій з іншими слідчими може виникати лише на заключному етапі, наприклад, при внесенні декількома слідчими подань з того ж питання*. У цьому разі координація дій слідчих не спричиняє труднощів, здійснюється у відомих формах і полягає, здебільшого, в усуненні дублювання і паралелізму в їхній роботі.

Важливим напрямом координації є участь працівників слідчих органів у розробленні та реалізації спільних відомчих, міжвідомчих і регіональних профілактичних заходів, проведених за єдиним планом правоохоронних органів у районі, місті, області, державі⁷².

На необхідність підвищення рівня всієї профілактичної роботи і доведення її відповідно до нових вимог часу зазначалося у постанові Кабінету Міністрів України "Про комплексну програму профілактики правопорушень на 2007–2009 роки" від 20 грудня 2006 р. № 1767 та проекті Закону України "Про профілактику злочинів" від 12 травня 1998 р.

Варто зауважити, що більшість соціологів і юристів заходи слідчих, судових та інших правоохоронних органів щодо запобігання злочинності й правопорушенням розглядають як складник кримінологічного планування, що органічно надходить до соціально-економічного планування на всіх рівнях.

Беручи до уваги вищенаведене, можемо назвати основні моменти, що характеризують запобіжну діяльність слідчого:

1) запобіжна діяльність слідчого має багатоплановий, складний характер, визначається кримінально-процесуальними нормами і здійснюється за допомогою різноманітних засобів, передбачених законодавством (слідчі дії та процесуальні акти, запобіжні заходи й кримінально-процесуальна відповідальність, виховний вплив і процесуальний контроль);

2) у кримінальному процесі діяльність слідчого із запобігання злочинам реалізується у декількох напрямках: профілактичний вплив власне фактом

---

* При розслідуванні великих за обсягом або складних справ групою слідчих на ранніх етапах провадження у справі виникає необхідність в погодженості дій профілактичного характеру між слідчими в групі. У цих ситуаціях старший групи забезпечує обмін інформацією між її членами, погоджує з ними остаточний текст подання та проводить іншу роботу з координації профілактичних дій.

⁷² Шакун В. І. Урбанізація і злочинність: Монографія. – К.: Вид. Української академії внутрішніх справ, 1996. – С. 180; Звирбуль В. К. Планирование деятельности по предупреждению преступности / Теоретические основы предупреждения преступности. – М., 1977. – С. 234.

існування процесуальних норм, які регламентують порядок провадження в досудових стадіях; запобіжний вплив на правосвідомість і поведінку учасників процесу й осіб, залучених до сфери розслідування; виявлення та усунення причин і умов, які сприяли вчиненню злочину;

3) профілактичній діяльності слідчого властиві специфічні ознаки, а саме: має державно-владний характер, оскільки супроводжує представника правоохоронних органів і впливає з вимог закону; реалізується лише засобами, встановленими законом; діє у певний проміжок часу; здійснюється методами переконання і примушування; поширюється, переважно, на осіб, котрі задіяні у досудовому розслідуванні; виконується, здебільшого, не самостійно, а одночасно з вирішенням інших завдань кримінального судочинства;

4) усі запобіжні засоби, залежно від різних ознак і властивостей, можуть бути згруповані: за стадіями використовуються при порушенні кримінальної справи і під час досудового розслідування; юридично-процесуальні, кримінально-правові (для прикладу, попередження свідка про кримінальну відповідальність за відмову від дачі показань або дачу завідомо неправдивих показань тощо); за формою впливу: усні (роз'яснення прав і обов'язків свідку, спеціалісту та ін.), письмові (подання, постанова, ухвала) та комбіновані: за кількістю об'єктів впливу – індивідуальні (допит свідка, обвинуваченого тощо); групові (очна ставка, обшуки) і зорієнтовані на невизначене коло осіб (подання); за процесуальним значенням – слідчі дії, процесуальні акти, запобіжні заходи та кримінально-процесуальна відповідальність, засоби виховного впливу і процесуального контролю;

5) складна структура кримінально-процесуальної профілактики та широка сфера її дії дають можливість розглядати запобіжну діяльність слідчого у кримінальному процесі як системне утворення, що складається з відносно самостійних елементів. Загально-профілактична діяльність – система процесуальних заходів, спрямованих на реалізацію кримінально-правової і кримінально-виконавчої превенції й здійснення запобіжного впливу всім комплексом дій та правовідносин, що становлять слідчу діяльність: запобіжний захід, кримінально-процесуальний контроль, заходи кримінально-процесуальної відповідальності, слідчі дії, процесуальні акти, заходи виховного впливу. Інакше кажучи, загально-профілактична діяльність зорієнтована на утримання від вчинення злочинів осіб, які потрапили у сферу досудового розслідування. Спеціально-

профілактична діяльність – система процесуальних засобів слідчого, спрямованих на виявлення причин злочину й умов, що його спричинили, та вжиття заходів щодо їхнього усунення. Цей елемент має не тільки спеціально-превентивний, а й загально-запобіжний характер.

У філософії категорію ефективності визначають як “міру цільової можливості”⁷³.

Економісти пов’язують ефективність із співвідношенням між матеріальними витратами й остаточними результатами діяльності певного працівника зокрема та колективів загалом. Як зазначають деякі вчені, у працях тих чи тих зарубіжних авторів поняття “ефективності” використовується як один із критеріїв діяльності водночас з такими, як “вігідність” і “економічність”, адже вони також пов’язані з досягненням мети, вважаючи ефективними такі дії чи їх способи, що сприяють результатам, задуманому як ціль. Відповідно до цього, мірою ефективності є ступінь наближення до досягнення запланованих цілей діяльності.

Розглядаючи ефективність в економіці, під критерієм економічної ефективності розуміють досягнення найбільших результатів при найменших затратах живої та уречевленої праці⁷⁵.

Становить інтерес і метод розрахунку ефективності за мінімальними витратами або за максимальними результатами. Ефективність у правозастосовній діяльності багато авторів пов’язують з розробленням відповідних заходів, які здійснюються лише на основі попереднього вивчення детермінантних комплексів злочинності, певних її видів і злочинів з обов’язковим виокремленням причинових зв’язків, явищ та процесів, генетично пов’язаних зі злочинністю чи індивідуальною злочинною поведінкою⁷⁶.

Загальновизнаними нині є визначення ефективності як співвідношення між отриманими результатами і тією соціальною метою, яку хотіла досягнути відповідна діяльність. Таке визначення ефективності безпосередньо може бути застосоване й для процесуальної профілактичної діяльності слідчого.

⁷³ Андриєнко М. Н. Понятие эффективности и ее философское значение // Философские и социологические исследования: Уч. зап. кафедр. обществ. наук и вузов г. Ленинграда. Философия. – Л., 1971. – Вып. 12. – С. 44.

⁷⁵ Мочерний С. В. Основи економічних знань. – К.: Феміна, 1995. – С. 75.

⁷⁶ Криминология: Учеб. для вузов / Под общ. ред. д. ю. н., проф. А. И. Долговой. – Изд. 2-е, перераб. и доп. – М.: Издательство НОРМА, 2002. – С. 435.

Беручи до уваги наведене, виникає необхідність виявлення можливості оцінення діяльності слідчого, згідно з досягненням поставлених перед ним законом завдань.

Перед розглядом цього питання необхідно зацентувати увагу на деяких загальних питаннях співвідношення цілей профілактики із завданнями кримінального судочинства. Слідчий повинен чітко уявляти, для чого він здійснює процесуальну профілактичну діяльність, до якого результату він повинен прагнути на кожному її етапі. Завданнями кримінального судочинства є: охорона прав та законних інтересів фізичних і юридичних осіб, які беруть у ньому участь; а також швидке та безпосереднє розкриття злочинів; викриття винних і забезпечення правильного застосування Закону для того, щоби кожен, хто вчинив злочин, був притягнутий до відповідальності і жоден невинний не був покараний.

Завданням профілактичної діяльності є не безпосереднє викорінення злочинності, а ефективне зниження її кількісних та якісних показників, зменшення її впливу на суспільство і державу, підвищення рівня особистої безпеки громадян, захисту їх законних прав та інтересів⁷⁷.

Мета ж у всіх випадках спільна – не допустити вчинення злочину або його повторення – як перспективна й усвідомлена слідчим об'єктивна реальність нашого суспільства, що має неабияку організаційно спрямовану роль, правильно зорієнтовує на досягнення найближчих, практичних для виконання завдань профілактики, з огляду на конкретну кримінальну справу. Робота слідчого з їхнього розв'язання є обов'язком останнього, що регламентується вимогами законодавства. Мета формується поетапно, зважаючи на розвиток кримінально-процесуальної діяльності, та є проміжною стосовно завдань кримінального судочинства.

Беручи до уваги те, що у процесі профілактики, яку здійснює слідчий, можна розрізнити відповідні напрями та етапи, то і механізм практично досягнутої мети може бути усвідомлений, зважаючи на названі поняття та загальну класифікацію мети у кримінальному процесі.

Практично досягнутими є всі цілі профілактики у вузькому значенні. Їхня реалізація відбувається через активне виконання слідчим правових розпоряджень щодо виявлення та вжиття заходів з ліквідації причин та умов злочину, тобто має суто правовий характер, формуючи систему взаємозалежних і взаємообумовлених структурних елементів.

⁷⁷ Махтаєв М. Ш. Основы теории криминалистического предупреждения преступлений: Монография. – М.: Раритет, 2001. – С. 20.

Під час вирішення головної, більш віддаленої мети, слідчий реалізовує дві проміжні:

по-перше, виявляє й усуває умови, які сприяють учиненню злочину, що потребують негайної ліквідації (непов'язаних з особою підозрюваного, обвинуваченого);

по-друге, виявляє і усуває всі обставини, що спричиняють цьому злочині.

Мета формується з появою приводів та підстав учинення процесуальних дій. Діяльність слідчого у стадії порушення кримінальної справи спрямована на те, щоби забезпечити порушення справи і цим вжити передбачених законодавством заходів із розкриття злочину, викриття винних у разі виявлення ознак злочину, недопущення незаконного та необґрунтованого порушення кримінальної справи. Для досягнення цієї мети слідчий аналізує наявні матеріали, вживає заходів щодо припинення злочину, до закріплення його слідів у встановлені законодавством терміни. Завдяки виконанню зазначених проміжних цілей, досягається "підсумковий" результат. Із досягненням проміжних цілей пов'язані, відтак, висновки слідчого. Тому ефективність проведення процесуальних дій необхідно розглядати у динаміці як практичну діяльність слідчого з реалізації цілей профілактики.

Володіючи інформацією про сукупність цілей профілактичної діяльності, слідчий більш вільний у виборі варіантів для практичного вирішення*.

Згідно з аналізом практики, існує різний підхід до оцінювання результатів діяльності слідчих з виявлення та усунення причин і умов, які призвели до вчинення злочину.

Зокрема, критерії ефективності розуміють по-різному. У статистичних даних не існує оцінки, за якою визначається суть діяльності, на підставі чого повинне проводитися оцінювання якості подання, а, отже, й ефективність діяльності.

* Метою огляду, наприклад, є виявлення слідчим слідів злочину й інших речових доказів, які мають значення для справи (ст. 190 КПК України); обшук, виявлення й вилучення прихованих доказів і документів, які вказують на причини і умови злочину (ст. 177 КПК України); таку мету переслідує й виїмка (ст. 178 КПК України); мета експертизи встановлення обставин, які сприяють злочину, за допомогою спеціальних знань (статті 75, 196 КПК України); мета може досягатися і при відтворенні обстановки і обставин події (ст. 194 КПК України) тощо.

Це позбавляє можливості дійти висновку про більшу чи меншу ефективність профілактичних заходів. Кількість внесених подань засвідчує лише про ступінь активності слідчого*. Подання повинно одночасно оцінюватися, по-перше, з огляду на наявність у ньому необхідних ознак; по-друге, відповідно до його якості, здатності забезпечувати досягнення поставленої мети.

Критерії ефективності правового впливу на суспільні відносини повинні пов'язуватися з найбільшим результатом у досягненні поставленої мети. Необхідно, на нашу думку, погодитися з таким твердженням, що при визначенні ефективності "системи кримінальної юстиції" потрібно взяти до уваги і соціально-політичні аспекти діяльності цієї системи.

Ще одна особливість полягає у тому, що процесуальна профілактична діяльність слідчого є лише частиною всієї профілактики у кримінальній справі, яка здійснюється на всіх стадіях кримінального процесу.

Варто зазначити, що з огляду на всі вказані вище особливості профілактичної діяльності слідчого, за допомогою застосування поетапних її критеріїв окремо та разом можна зрозуміти сутність ефективності подання щодо усунення причин і умов, які спричиняють вчинення злочину. Критерії ефективності процесуальної профілактичної діяльності відображають результати досягнення визначеної мети, що формується у процесі її здійснення, та зорієнтована на поетапні та підсумкові результати. На першому етапі досягається найближча мета. Ефективність може вимірюватися:

- а) швидкістю, послідовністю, повнотою виявлення справжніх причин і умов, що призводять до вчинення злочину;
- б) розробленням відповідних їм запобіжних заходів;
- в) практичним виконанням цих заходів протягом визначеного законом терміну.

---

* При такому оцінюванні не береться до уваги ефективність інших компонентів процесуальної профілактичної діяльності, пов'язаних з оцінюванням її результатів на всіх етапах роботи слідчого. Зокрема, не зважають на характер і спрямованість процесу профілактичної діяльності, тобто на ті її складові, що є умовами певного результату. У науковій літературі поняття "критерій" визначається як мірило для визначення вірогідності, тобто відповідності наших знань до предмета, явища об'єктивної дійсності. Див.: Н. И. Кондаков, Логический словарь-справочник. - М.: Наука, 1975. - С. 270; наведене визначення гносеологічне, а у нас - суто практичний розгляд критерію.

Ефективність зазначеної діяльності полягає у реальному усуненні дій факторів, що спричинили злочин.

З огляду на це, питання про критерії процесуальної профілактичної діяльності слідчого й ефективності їхньої реалізації варто розглядати, з одного боку, – в межах цієї діяльності, з іншого – за її межами.

Наприклад, контроль за вжиттям профілактичних заходів, що є результатами організації їхнього виконання, – це похідні від процесуальної діяльності.

Критерій ефективності, зрештою, пов'язаний із забезпеченням вжиття заходів, викладених у поданні, протягом визначеного у законодавстві терміну, в оціненні отриманого повідомлення, з погляду відповідності пропозицій щодо усунення певних причин і умов злочину, характеру вжитих з цією метою заходів.

Ефективність слідчої профілактики забезпечується системою гарантій кримінального судочинства, внутрішніми та зовнішніми умовами ефективності функціонування всієї системи кримінальної юстиції та її складників – органів досудового слідства⁸¹.

Ефективність процесуальної діяльності слідчого із запобігання злочинам залежить і від деяких інших обставин. Профілактика продовжується за межами кримінального процесу на підприємствах, в організаціях, установах, трудових колективах, за місцем проживання громадян. Ця діяльність збагачується іншими, найчастіше пересічними лініями, діалектикою їхніх зв'язків, взаємодії і взаємопроникнення. Без аналізу цього механізму неможливо зрозуміти, пояснити та правильно визначити значення процесуальної профілактичної діяльності слідчого, внесеного ним подання стосовно ліквідації причин і умов, які сприяли вчиненню злочинів, для досягнення того результату, якого прагне законодавець. Постає, зокрема, важливе і складне питання про ефективність контролю за подальшим досягненням мети профілактики.

Результат процесуальної профілактичної діяльності слідчого буде корисним і ґрунтовним, якщо всі елементи такої діяльності будуть працювати на запобігання злочинів.

⁸¹ Ларин А. М. Расследование по уголовному делу: процессуальные функции. – М.: Юрид. лит., 1986. – С. 102–109.

Таке дослідження критеріїв ефективності профілактичної діяльності має велике практичне значення. Воно дає можливість з'ясувати не лише недоліки роботи слідчого із запобігання відповідним злочинам, а й причини, впливаючи на які, можна ефективно використовувати можливості слідчої профілактики, і цим підвищити її рівень.

У літературі з кримінального права стурбовано згадується, зокрема, юридичне трактування поняття "злочинний замах" як замаху, що випливає з тієї похвальної, єдиної сутності, яку має саме це поняття. Аспіриється увага на тому, що характерною рисою поняття "злочинний замах" є те, що воно не вимагає наявності злочинних дій, а лише злочинних намірів, спрямованих на здійснення злочину, тобто, якщо злочин не здійснюється винятково органами, які здійснюють боротьбу зі злочинністю.

Зважаючи на мету запобігання злочинам, їм прийнято розподіляти на замах і та спробу.

Поняття злочинної спроби розуміють як замах, який виконаний повністю, але який не досягнув свого результату.

З.2. Форми і зміст злочинної спроби.
З.3. Вимоги, які висуваються до злочинної спроби.
З.4. Відповідальність за злочинну спробу.

До складу злочинної спроби входить виконання злочинних дій, які ведуть до здійснення злочину, але які не досягли свого результату.

З.1. Поняття злочинної спроби.
З.2. Форми і зміст злочинної спроби.

Так, слідчий є посадовою особою, яка здійснює

вирішення кримінальних справ, а саме: розслідування злочинів, встановлення винуватців, збирання доказів, проведення слідчих дій, а також виконання інших обов'язків, пов'язаних з розслідуванням злочинів.

Кримінальний кодекс України, ст. 21.
Кримінальний кодекс України, ст. 22.
Кримінальний кодекс України, ст. 23.
Кримінальний кодекс України, ст. 24.
Кримінальний кодекс України, ст. 25.

РОЗДІЛ II

Правове походження подання слідчого

2.1. Подання слідчого щодо усунення причин і умов, які сприяли вчиненню злочину.

2.2. Форма і зміст подання слідчого.

2.3. Вимоги, які забезпечують ефективність подання слідчого.

2.1. Подання слідчого щодо усунення причин і умов, які сприяли вчиненню злочину

У юридичній літературі наводяться різні визначення поняття “запобігання злочину”. Одні автори пов’язують з ним поняття – “виправлення”, “перевиховання” правопорушника (спеціальне запобігання) та здійснення одночасно впливу на громадян (загальне запобігання)⁸²; другі – здійснення сукупності заходів, котрі здатні запобігти злочинам⁸³; треті – виконання

⁸² Кудрявцев В. Н. Криминология: Учебник для вузов. – М., 1995. – С. 30–32; Аванесов Г. А. Криминология. – М.: Академия МВД СССР, 1984. – С. 333–335.

⁸³ Иванов В. А., Сорокина Р. И. Вопросы специализации, обучения и организации профилактической работы следователей органов внутренних дел на транспорте / Организаторская деятельность по повышению качества следственной работы. – Волгоград, 1984. – С. 35–39;

заходів, що проводяться державними органами та громадськістю у рамках викорінення злочинності й усунення причин і умов, які її породжують⁸⁴.

Хоча між цими поглядами на поняття “запобігання злочину” й є багато спільного, на нашу думку, більш точною та правильною є останнє твердження, яке й отримало поміж спеціалістів найбільше визнання.

У літературі з кримінального права слушно зазначається: вузьке юридичне тлумачення поняття “запобігання злочину” як завдання, що впливає з цілей покарання, є недостатнім хоча б тому, що саме це покарання є одним і, зокрема, не головним засобом запобігання злочину. Акцентується увага на тому, що характеристика цього поняття буде не повною й тоді, коли його звести лише до сукупності спеціальних заходів, спрямованих на запобігання злочину, тобто, заходів, які здійснюються винятково органами, котрі здійснюють боротьбу зі злочинністю.

Зважаючи на мету запобіжних заходів, їх прийнято розподіляти на загальні та спеціальні.

Під *загальними заходами* щодо запобігання злочинам розуміють соціально-економічні та культурно-виховні заходи, зорієнтовані на ліквідацію причин злочинів.

Заходи, які мають на меті запобігання конкретним злочинам, називаються *спеціальними*. Останні впливають із загальних заходів, вони ними зумовлюються та є їхнім конкретним відображенням.

До спеціальних заходів щодо запобігання злочинам також належать заходи *процесуального характеру*, котрі застосовуються у кримінальному судочинстві органами й особами, котрі провадять процес, а саме – органами дізнання, слідчим, прокурором і судом.

Так, слідчий є посадовою особою, яка уповноважена, в межах компетенції, передбаченої КПК України, провадити досудове слідство із кримінальної справи. Під час провадження досудового слідства слідчий наділений широкими повноваженнями та є процесуально самостійним⁸⁵. До його обов'язків належать розслідування й запобігання злочинам. Тому вся діяльність слідчого та процесуальні акти, у яких остання відображається, мають запобіжне значення. Водночас закон

⁸⁴ Герцензон А. А. Введение в советскую криминологию. – М.: Юридическая литература, 1965. – С. 16; Зеленецкий В. С. Предупреждение преступлений следователем. – Харьков: Вища школа, 1975. – С. 54.

⁸⁵ Нове у кримінально-процесуальному законодавстві України: Навч. посіб. для студ. юрид. спец. вищих закладів освіти / За ред. Ю. М. Прошевого. – Харків: Право, 2002. – С. 18.

зобов'язує слідчого реагувати на виявлені ним причини злочину винесенням спеціального акта. Таким процесуальним актом є подання слідчого про усунення обставин, які сприяли вчиненню злочину.

Подання – це процесуальний акт, у котрому міститься рішення слідчого, яким завершується його правоохоронна діяльність у кримінальному судочинстві з виявлення і вжиття заходів щодо усунення причин та умов, які спричинили вчинення злочину. Таким актом компетентні службові особи установ, підприємств або їхніх керівників зобов'язуються усунути ті обставини, які сприяли вчиненню злочину. Про це вони повинні повідомити слідчого у встановлений законодавством термін.

Відповідне положення відображається й у КПК інших держав. Так, у КПК Російської Федерації зазначено таке: встановивши обставини, які сприяли вчиненню злочину, дізнавач або слідчий має право внести подання (ч. 2 ст. 158). З огляду на це, зрозуміло, що особа, котра вносить подання, має на це право, а не тому, що вона є зобов'язаною. Водночас у КПК України йдеться, що орган дізнання, слідчий, прокурор зобов'язані виявляти причини та умови, що спричинили вчинення злочинів. Щодо КПК Республіки Казахстану, то законодавець визначив тільки одного суб'єкта, котрий може внести подання – це слідчий (ст. 204). У КПК Республіки Білорусь зазначено коло суб'єктів, які мають право вносити подання (ст. 199). Одним із цих суб'єктів є орган кримінального переслідування, до якого належать: прокурор, слідчий, дізнавач. Відтак, цим ст. 23¹ КПК України та ст. 199 КПК Республіки Білорусь вказують на більш ширше коло осіб, які мають право вживати заходів стосовно усунення причин і умов, що призвели до вчинення злочинів.

Під час досудового розслідування, згідно із кримінально-процесуальним законодавством, складається близько 20 різних видів процесуальних документів, які умовно можна поділити на *обов'язкові* (основні) та *факультативні* (допоміжні).

Деякі автори вважають подання про вжиття заходів щодо усунення причин і умов, які зумовили вчинення злочинів, факультативними. Наявна думка, що складання цього акта залежить від тих чи тих обставин скоєного злочину, особи обвинуваченого, зібраних матеріалів та є необов'язковими у кожній кримінальній справі⁸⁶.

⁸⁶ Сафонов А. П. Представление прокурора об устранении обстоятельств, способствовавших совершению преступления. – М.: Юрид. лит., 1969. – С. 5.

Та ми з цим не можемо погодитися. На нашу думку, подання необхідно вважати обов'язковим документом, зважаючи на те, що цей процесуальний акт варто вносити у кожній кримінальній справі, оскільки в ньому зазначаються причини й умови, які спричинили вчинення злочинів, і котрі потрібно обов'язково ліквідувати.

Прикметною особливістю подання є його профілактична спрямованість. Цей акт готують, зазвичай, на підставі узагальнених матеріалів справи⁸⁷.

Надзвичайно важливим є питання про співвідношення подання з іншими процесуальними актами. Це дасть можливість ґрунтовніше осягнути його сутність і визначити місце подання у загальній системі процесуальних актів кримінального судочинства.

Основою для внесення подання є конкретна кримінальна справа, незалежно від її змісту, а підставою – докази про причини злочину й умови, які сприяли його вчиненню, що зазначені у матеріалах справи. Практичне значення виокремлення приводів і підстав для внесення подання є безсумнівним. На відміну від приводів, підстава потребує від слідчого обов'язкового встановлення причин злочину та умов, що призвели до його вчинення, та прийняття щодо цього правового рішення (у профілактичному аспекті).

Недостатньо обґрунтоване подання слідчого спричиняє формальне реагування на нього з боку посадових осіб, котрим воно адресоване. Незважаючи на те, що значний обсяг роботи з профілактики злочинності здійснюється правоохоронними органами за межами кримінального процесу, всі висновки слідчого, які містяться у його поданнях, повинні бути мотивованими, відповідати фактичним обставинам справи, а пропозиції – базуватися на законі та зібраних у справі доказах⁸⁸. Як слушно стверджує І. Я. Фридман, реалізація процесуального обов'язку слідчого стосовно встановлення причин і умов, які сприяють вчиненню злочинів, проводиться за допомогою наявних засобів доказування (проведення експертиз, використання знань спеціалістів тощо), а фіксація висновку про такі причини й умови відбувається у тих же процесуальних документах,

⁸⁷ Рожнова В. В. Практикум зі складання кримінально-процесуальних документів (досудове провадження): Навч.-практ. посіб. з метод. рек. / В. В. Рожнова, О. Ф. Штанько, Ю. І. Азаров. – К.: Вид. ПАЛІВОДА А. В., 2005. – С. 23.

⁸⁸ Баулін О. В., Карпов Н. С. Процесуальна самостійність і незалежність слідчого та їх правові гарантії: Монографія / Під заг. ред. З. Д. Смітисенко. – К.: Національна академія внутрішніх справ України, 2001. – С. 98.

що й закріплення висновку про наявність або брак будь-яких інших елементів предмета доказування⁸⁹. Хоча внесення подання, відповідно до ст. 23¹ КПК України, є основною процесуальною формою, яка використовується слідчим у вирішенні завдань щодо запобігання злочинам, то при проведенні розслідування він має можливість вжити й інших процесуальних профілактичних заходів. Такими засобами можуть бути *запобіжні заходи і відсторонення обвинуваченого від посади*.

Виконавши умови кримінально-процесуального законодавства про виявлення причин злочину й умов, які призвели до його вчинення, слідчий повинен розробити найоптимальніші заходи щодо їхнього усунення. Інколи подання містять пропозиції й рекомендації з питань, що виходять за межі компетенції слідчого.

На нашу думку, заходи, які зазначаються у поданні, мають бути обґрунтованими та такими, що реально будуть виконані. Одночасно вони жодною мірою не повинні стримувати ініціативу посадових осіб, зобов'язаних усунути причини злочинів та умови, які сприяють їхньому вчиненню. Для прикладу, якщо до вчинення злочину призвели порушення законів чи інших нормативних актів, то резолютивна частина подання повинна містити вичерпні й конкретні пропозиції стосовно їхньої ліквідації. І, навпаки, при виявленні причин і умов злочину, пов'язаних з виконанням комплексу виробничих, організаційних і технологічних заходів, необхідно виокремити лише основні напрями із вжиття запобіжних заходів, надавши адресатам право самостійно розробити конкретні профілактичні заходи.

У законодавстві не передбачена можливість оскарження подання слідчого учасниками процесу й тими особами, кому воно адресовано. Як зазначала П. С. Елькінд, кримінально-процесуальні норми належні до правових, для яких притаманне чітке формулювання гіпотези та диспозиції. Санкція ж нерідко формулюється не до однієї, а до декількох або, навіть, багатьох однорідних норм, інколи до комплексу диспозицій і гіпотез, та відображається не тільки і не стільки у заходах безпосередньої дії на порушників правових норм, а скільки у заходах поновлення законності, яка порушена протиправними діями⁹⁰.

⁸⁹ Фридман И. Я. Вопросы профилактики преступлений при криминалистическом исследовании документов. – К.: КНИИСЭ, РИО МВД СССР, 1968. – С. 20.

⁹⁰ Элькин П. С. Толкование и применение норм уголовно-процессуального права. – М.: Юрид. лит., 1967. – С. 50.

Заходи щодо поновлення законності проявляються у скасуванні незаконних і необґрунтованих постанов слідчого й осіб, котрі провадять дізнання, у поверненні кримінальних справ органам дізнання та досудового слідства для провадження додаткового розслідування, в усуненні особи, котра провадить дізнання, чи слідчого від подальшого провадження справи, якщо ними допущені порушення закону та ін. Як слушно зауважує А. Я. Дубинський, мета правовідновлювальних санкцій – забезпечення законності у кримінальному судочинстві, захист суб'єктивних прав осіб, які беруть участь у справі⁹¹.

Подання повинно вноситися слідчим до ознайомлення учасників процесу з матеріалами завершеного провадження у кримінальній справі та одночасно з іншими документами повинно висуватися останнім. Вищезазначене є необхідним, по-перше, тому, що провадження може так або так зачепити інтереси обвинуваченого, а по-друге, – це унеможливило б дублювання прокурором і судом профілактичних заходів слідчого та надає можливість перевірити їхню якість і реальне виконання. На нашу думку, внесення подання після складання обвинувального висновку й направлення справи прокурору варто вважати недоцільним, оскільки воно в кожному випадку повинно приєднуватися до кримінальної справи до моменту ознайомлення учасників кримінального процесу з усіма матеріалами справи⁹².

Про заходи, вжиті щодо усунення злочину й умов, які сприяють його вчиненню, слідчий повинен зазначати у додатках до обвинувального висновку, що є в кримінальній справі.

Подання повинно складатись у чотирьох примірниках: один – підшивається до справи; другий – надсилається адресатові; третій – прокурору, котрий здійснює нагляд за досудовим слідством; четвертий – підшивається до спеціального наряду слідчого відділення. За кількістю їх може бути й більше. Це залежить у кожному конкретному випадку від кількості осіб, які притягуються до кримінальної відповідальності, а також від необхідності реагування стосовно тих осіб, котрі сприяли вчиненню злочину.

Подання, як процесуальний захід реалізації функції профілактики злочинів, породжує конкретні кримінально-процесуальні відносини,

⁹¹ Дубинский А. Я. Исполнение процессуальных решений следователя: Правовые и орг. пробл. – К.: Наукова думка, 1984. – С. 171.

⁹² Омельченко О. Подання слідчого як засіб усунення причин та умов, які сприяли вчиненню злочинів // Підприємництво, господарство і право. – 2002. – № 9. – С. 93–94.

які припиняються з отриманням слідчим відомостей адресата про вжиті за цим поданням заходи. На практиці, нерідко, адресати не повідомляють у встановлений, відповідно до закону, місячний термін про заходи, вжиті за поданням. Подальший же контроль за реалізацією заходів, зазначених у поданні, виконує прокурор. Наглядові правовідносини, які виникають за подібних ситуацій, завершуються або після ліквідації причин злочину й умов, які спричинили його вчинення, або після скасування подання прокурором, якщо воно незаконне й необгрунтоване. У разі необхідності, для перевірення подання, реального його виконання адресатом на місцях і наявності відповіді (тоді, коли при розгляді справи у суді виявиться, що відповіді на подання не надходило) до здійснення нагляду за профілактичними заходами слідчого приєднується суд.

2.2. Форма і зміст подання слідчого

Подання щодо усунення обставин, котрі призводять до вчинення злочину, як процесуальна форма рішення слідчого, повинне мати певний, тільки йому притаманний зміст. Подання виноситься з конкретної кримінальної справи. У ньому має бути чітко зазначено всі обставини, які зумовили скоєння злочинів, а також заходи, котрі, на думку слідчого, потрібно вжити для усунення причин та умов, які сприяли вчиненню злочину.

Однак у юридичній літературі наявна й інша гіпотеза. Зокрема, Г. Ф. Горський стверджує, що у поданні необхідно звернути увагу на факти, що власне, ще не обумовлюють скоєння правопорушення, але є серйозним недоліком у роботі організації або діяльності органів держави, підприємств, установ, їх службових осіб тощо⁹³. Звичайно, слідчий повинен взяти до уваги виявлені під час розслідування різноманітні прогалини у діяльності установ і підприємств. Та це не означає, що ті чи ті недоліки гальмують роботу, але водночас не обумовлюють скоєння злочину та мають бути відображені у поданні.

На нашу думку, якщо слідчий встановив факти, що, власне, не обумовлюють скоєння злочину, але засвідчують про порушення закону чи інших нормативних актів, він, своєю чергою, повинен повідомити про це прокурора для відповідного реагування.

Як і будь-який процесуальний акт, подання про вжиття заходів щодо усунення обставин, які спричинили вчинення злочину, має бути

⁹³ Горський Г. Ф. Выявление и изучение причин преступности. – Воронеж, 1964. – С. 70.

чітко оформлене, відповідати вимогам кримінально-процесуального законодавства.

Так, О. В. Горбачов виклав типову структуру процесуального документа у схемі, яка містить такі реквізити: найменування, вступна, описова (мотивувальна) та резолютивна (заклучна) частини⁹⁴. У ч. 2 ст. 130 КПК України поданий перелік реквізитів, котрі повинні бути у кожній постанові слідчого, а також прокурора. Такі реквізити, як ми вважаємо, мають бути й у поданні слідчого про вжиття заходів для усунення обставин, що спричинили вчинення злочину.

З огляду на це, на нашу думку, ст. 23¹ КПК України необхідно доповнити частиною, у якій будуть зазначені реквізити, необхідні для складання подання органом дізнання, слідчим та прокурором.

Зміст подання, як і його форма, заслуговує на всебічне дослідження. Зміст і форма розглядатимуться нами далі, але вже наразі потрібно зауважити, що зміст такого акта, його повнота і точність, здебільшого, залежать від дотримання вимог, які висуваються до його процесуальної форми.

Форма акта – це його структура, порядок та послідовність викладених даних, які складають зміст подання у кожній його окремій частині. Правильна структура подання, що є зв'язком елементів його змісту, підвищує виховний та запобіжний вплив цього процесуального акта, забезпечує його законність і обґрунтованість.

На нашу думку, подання про вжиття заходів щодо усунення обставин, що спричинили вчинення злочину, як і решта документів слідчого, повинне складатися з трьох частин: вступної, описово-мотивувальної і резолютивної. Якщо ж вести мову про складові одного процесуального акта, то, звісно, всі вони тісно пов'язані між собою та взаємообумовлені. Це означає, що кожна наступна частина подання повинна логічно впливати із попередньої і спиратися на неї. Між частинами повинна бути узгодженість та відповідність.

1. Вступна частина подання. Під вступною частиною подання варто розуміти його першу частину, в якій містяться такі дані: кому адресоване подання, його найменування, де, коли, ким і за якою кримінальною справою воно винесене. Отже, вступна частина ще не торкається

⁹⁴ Горбачев А. В. Уголовный процесс Украины. Учеб.-метод. пособ. – Харьков: ООО “Стиль”, 2002. – С. 59.

конкретних питань, а підводить лише до викладення сутності цього процесуального акта.

Чинне кримінально-процесуальне законодавство не встановлює структуру подання та реквізити його складників. Немає єдності з цього питання й у слідчій практиці. Аналіз подань засвідчує, що більшість з них не містять усіх реквізитів, котрі, як ми вважаємо, мають бути у цій частині.

Розпочинати виклад подання потрібно із зазначення осіб, яким воно адресовано. Рішення слідчого про те, кому із службових осіб необхідно надіслати подання, залежить від результатів його діяльності з виявлення обставин, що спричиняють вчинення злочину, від їхнього характеру. Аналізуючи докази, слідчий доходить висновку, що саме ця, а не інша особа зобов'язана усунути причини й умови, які сприяли вчиненню злочину.

На практиці, як звичайно, порушується питання: до якої інстанції доцільніше надіслати подання для виконання – у нижчестоящу чи вищестоящу. Це питання обговорюється й у юридичній літературі. Іноді подання адресується до вищестоящих організацій, минаючи тих посадових осіб підприємств і установ, котрі безпосередньо зобов'язані та мають можливість ліквідувати обставини, які призвели до вчинення злочину.

Нерідко слідчі надсилають подання до таких організацій або таким службовим особам, які практично не мають можливості вжити ефективних заходів та забезпечити реальне усунення причин і умов, що призвели до вчинення злочину. У такому разі, подання лишається нереалізованим, а обставини, які сприяли вчиненню злочину, неліквідованими.

Наведене дає можливість стверджувати, що правильне встановлення посадових осіб, зобов'язаних усунути виявлені обставини, – необхідна передумова швидкої й безпосередньої ліквідації останніх. Це дає змогу точно визначити суб'єктів правовідносин, які виникають, з огляду на усунення цих обставин, що, своєю чергою, має велике практичне значення. Недаремно це питання найбільш суттєво відображається у юридичній літературі⁹⁵.

Усі автори слушно зазначають, що слідчий повинен адресувати подання про усунення причин і умов, які зумовили вчинення злочину, тим установам та посадовим особам, що можуть вжити реальних

⁹⁵ Литвак О. М. Державний вплив на злочинність: Кримінолог. правове дослідження. – К.: Юрінком Інтер, 2000. – С. 184–190; Горский Г. Ф. Выявление и изучение причин преступности. – Воронеж, 1964. – С. 69.

заходів для усунення зазначених обставин. Зазвичай, подання про ліквідацію обставин, що зумовили вчинення злочину, необхідно надсилати керівникам тих підприємств, де безпосередньо виявлені названі обставини та які будуть вживати заходи щодо їхнього усунення.

Головним критерієм, що визначає організацію або посадову особу, куди і кому варто адресувати подання із запобігання злочинам, повинна слугувати впевненість у тому, що саме у цій організації чи саме цією посадовою особою можуть бути здійснені ефективні заходи стосовно ліквідації причин і умов, що призвели до вчинення злочину. Тому, якщо керівники організації не можуть забезпечити фактичне усунення причин і умов, котрі сприяли вчиненню злочину, то таке подання необхідно надсилати до вищестоящої організації.

Коли ж наявні факти бездіяльності посадової особи, на котру спрямоване подання, або невжиття нею заходів для усунення обставин, що спричинили вчинення злочину, доцільно порушувати перед вищестоящою службовою особою питання про притягнення такого керівника до відповідальності, а також про необхідність здійснення суворого контролю за виконанням посадовими особами подання слідчого.

Безпосередньо вищестоящим посадовим особам та організаціям подання слідчого повинне надсилатися також тоді, коли виявлені причини й умови, які призвели до вчинення злочину, є типовими для відповідного відомства чи системи підприємств, оскільки заходи щодо ліквідації обставин, котрі зумовили вчинення злочину, будуть здійснюватися й організаціями нижчого підпорядкування цього відомства чи системи. Потрібно також копію подання надіслати відповідній посадовій особі організації нижчого підпорядкування, зазначивши у резолютивній частині подання про необхідність усунення причин і умов, виявлених у цій установі або на підприємстві. При такому реагуванні слідчого на причини і умови, що спричинили вчинення злочину, підвищується ефективність подання та забезпечується фактична ліквідація зазначених обставин.

Кожен процесуальний акт, зокрема й подання слідчого, повинен мати правильну назву. Потрібно, щоби вже у назві акта відчувалася його процесуальна сутність. Найбільш точною і правильною є назва – “Подання про вжиття заходів щодо усунення причин злочину і умов, які сприяли його вчиненню”. З нею погодилося 60,4 % опитаних авторами слідчих. Ця назва безпосередньо впливає із законодавства, відображає сутність і характер прийнятого слідчим рішення.

Внесенням подання констатується факт встановлення причин та умов, що спричинили вчинення злочину, а також момент вжиття заходів щодо

їхнього усунення. Цим поданням слідчий визначає час виникнення кримінально-процесуальних відносин, пов'язаних з ліквідацією причин і умов, які сприяли вчиненню злочину та їхній зміст. У цьому акті конкретизуються обов'язки службових осіб з усунення обставин, що зумовили злочин. Зокрема, ним слідчий деталізує власне право вимагати виконання розпоряджень, які викладені у цьому акті. Цим і пояснюються необхідність точної вказівки у поданні: де й коли воно внесене.

Усі службові особи, на котрих поданням слідчого покладений обов'язок ліквідувати обставини, що призвели до вчинення злочину, здійснюють власну діяльність з усунення цих обставин, згідно з розпорядженнями, викладеними у поданні. Водночас про виконання заходів, зорієнтованих на усунення причин і умов, які сприяли вчиненню злочину, слідчий повинен бути сповіщений у термін, вказаний у поданні. Зазначення часу внесення подання має неабияке значення для діяльності слідчого щодо контролю за його виконанням. Тільки за наявності цих даних слідчий може проконтролювати виконання подання у зазначений термін. Вказаний час і місце винесення подання дає змогу прокуророві більш ефективно здійснювати нагляд за виконанням слідчим власних обов'язків, за законністю й обґрунтованістю діяльності слідчого стосовно запобігання злочинам.

Отже, відомості, що містяться у вступній частині подання, відіграють неабияку роль. Тому їхній виклад у кожному процесуальному акті є обов'язковим.

2. Описово-мотивувальна частина подання. Описово-мотивувальна частина подання є провідним складником цього процесуального акта. У ній можна умовно виокремити декілька основних положень, що містять дані, які повинні бути відображені у будь-якому поданні слідчого.

У цій частині, насамперед, описується злочинне діяння. Обставини вчиненого злочину наводяться так, як вони встановлені у процесі розслідування, і в такому обсязі, що необхідний для подальшого аналізу. Також повідомляються дані про особу, котра скоїла злочин. Виклад цих обставин в описово-мотивувальній частині подання є обов'язковим, адже від них залежить аналіз причин та умов, що спричинили вчинення злочину.

Головним завданням описово-мотивувальної частини подання є викладення конкретних причин і умов, що сприяли вчиненню злочину, які з вірогідністю встановлені до моменту ухвалення рішення про їхнє

усунення. Одночасно в цій частині повинні бути зазначені такі групи обставин, що обумовили вчинення злочину, як:

- обставини, які характеризують антигромадські погляди, звички, традиції у свідомості особи, котра вчинила злочин;

- зовнішні обставини, що сформували ці антигромадські погляди, звички, традиції у свідомості особи;

- обставини, які характеризують життєві ситуації, що у взаємодії з позицією особи зумовили злочинні дії;

- обставини, що полегшили виникнення злочинного наміру, вчинення злочинної дії й досягнення злочинного результату.

Виклад у поданні двох перших груп обставин залежить від того, наскільки повно вивчена особа обвинуваченого у стадії досудового розслідування. Потрібно зазначити, що до сьогодні внаслідок того, що недостатньо уваги приділяється вивченню особи обвинуваченого, у поданнях слідчого майже не відображаються обставини, які характеризують антигромадські погляди цієї особи, а також зовнішні обставини, котрі призвели до них.

Викладення у поданні слідчого вказаних обставин, одночасно з умовами, які спричинили вчинення злочинів, сприяє його більшій дієвості, підвищує запобіжну та виховну роль останнього.

У поданні слідчого мають бути також зазначені обставини, що характеризують життєву ситуацію, яка, взаємодіючи з позицією особи, призводила до злочинної дії, а також ті, які стали безпосередніми причинами до вчинення злочину. Однак така група обставин властива не всім злочинам і тому не у кожному поданні повинна бути вказана. Із вивчених нами подань зазначені обставини відображені лише у 8 %.

Слідчому також необхідно порушувати питання про усунення тих приводів, які є неправомірними або суперечать загальнодержавній моралі. Він зобов'язаний викладати їх у поданні, оскільки наявність останніх у ньому дає можливість посадовим особам установ і підприємств, громадським організаціям краще зрозуміти особу правопорушника та напрацювати найефективніші заходи впливу щодо нього.

Запобігання злочину можливе тоді, коли вжиті заходи стосовно усунення не тільки причин, які спричинили його вчинення, а й тих обставин, що об'єктивно полегшили таке скоєння і настання злочинного результату. Тому в описово-мотивувальній частині подання обов'язково повинні бути вказані умови, котрі спричинили вчинення злочину. Практика

засвідчує, що ця група обставин посідає чільне місце в поданнях слідчих, а саме – у 67 % із загальної кількості вивчених нами подань.

На відміну від постанови про притягнення як обвинуваченого та обвинувального висновку, де відображаються лише обставини, що мають кримінально-правове значення, у поданні слідчого можуть наводитися як обставини, котрі призвели до вчинення злочину і мають кримінально-правове значення, так й ті, що такого значення не мають.

Іноді під час розслідування з'ясовуються такі обставини, які сприяють досягненню злочинного результату, але не можуть бути оцінені негативно, згідно з правом і мораллю. Вони також мають бути зазначені у поданні слідчого, якщо з'ясується, що останні спричинили вчинення злочину.

В описово-мотивувальній частині подання необхідно, щоби були викладені способи вчинення та приховування злочину, що використувалися злочинцем. Виклад цих обставин у поданні дає можливість розробити найдоцільніші й ефективні заходи, зорієнтовані на усунення причин і умов, які спричинили вчинення злочину, а також підвищує запобіжне значення вказаного процесуального акта.

Беручи до уваги неабияке значення, що має для запобігання нових злочинів своєчасна інформація посадових осіб про конкретні способи вчинення того чи того злочину, необхідно систематично інформувати їх і громадян про найбільш поширені форми та методи злочинної діяльності⁹⁶. Та одночасно виникає питання: як це потрібно робити?

На стадії досудового розслідування посадові особи підприємств, установ і організацій можуть бути поінформовані щодо конкретних обставин, які призвели до вчинення злочину, за допомогою відповідного подання. Така інформація, зокрема, передбачена законодавством. Варто зазначити, що подання слідчого – не лише способом інформування посадових осіб, а й способом, використовуючи який, він вживає заходів стосовно ліквідування всієї сукупності виявлених ним обставин, що спричинили вчинення злочину.

Відповідно до практики, тоді, коли у процесі розслідування встановлюються способи вчинення та приховування злочину, вони, загалом, відображаються у поданнях слідчих тільки у 9 % із загальної кількості

⁹⁶ Кудрявцев В. Н. Причинность в криминологии (О структуре индивидуального преступного поведения). – М.: Юрид. лит., 1968. – С. 92.

вивчених нами подань. Необхідно зауважити, що способи вчинення та приховування злочину повинні викладатися у поданні разом із іншими обставинами, що сприяли вчиненню злочину, оскільки найчастіше вони пов'язані між собою.

Виклавши обставини, що обумовили вчинення злочину, слідчий повинен зазначити у поданні осіб, з вини котрих допущені ці обставини та виникла можливість досягнення злочинного результату. Аналіз подань засвідчує, що у них майже не вказуються конкретні особи, з вини яких трапилося вчинення злочину. Це відображалось лише у 3 % подань із загальної кількості вивчених авторами дослідження.

Отже, у описово-мотивувальній частині подання одночасно з коротким викладом обставин злочину повинні бути вказані такі, тісно пов'язані між собою, обставини:

- 1) обставини, що характеризують антигромадські переконання особи, котра вчинила злочин;
- 2) зовнішні обставини, що призвели до антигромадських поглядів, звичок, традицій у свідомості особи;
- 3) обставини, котрі охарактеризовують життєві ситуації, які у взаємодії з позицією особи спричинили злочинні дії;
- 4) умови, що сприяли вчиненню злочину;
- 5) конкретні способи вчинення та приховування злочину;
- 6) особи, винні у допущенні обставин, котрі призвели до вчинення злочину.

Виклад у описово-мотивувальній частині подання зазначених обставин має важливе практичне значення, адже з ними пов'язане обґрунтування заходів, які зазначаються у резолютивній частині подання, спрямованих на ліквідацію цих обставин.

Необхідно зауважити, що не всі обставини, які утворюють сукупно причини й умови, що сприяли вчиненню злочину, однаково зумовлюють вчинення злочину. Серед них є такі, котрі відіграють вирішальну роль і є головними обставинами, що спричинили вчинення злочину. Тому їх потрібно більш повно відображати у поданні слідчого.

Вивчення подань дає можливість дійти висновку, що, здебільшого, причини й умови, які сприяли вчиненню злочину, не аналізуються. Це, зокрема, було у 82 % подань, вивчених нами.

Відмова від ґрунтовного аналізу всіх обставин, що зумовили вчинення злочину, робить подання непереконливими, а це, своєю чергою, зменшує

їхнє запобіжне та виховне значення. Зазначене можна проілюструвати прикладом з практики. У поданні з кримінальної справи стосовно громадян Ж. і З., після викладу обставин учиненого обвинуваченими розбійного нападу, слідчий вказав: під час розслідування справи встановлено, що виховна робота з учнями технікуму є не на належному рівні; вони неконтрольовані, у громадському житті технікуму жодної участі не беруть; вживають спиртні напої та наркотичні засоби. І це, відтак, призвело до вчинення злочину⁹⁷.

Із наведеного подання не зрозуміло, чи обґрунтовані висновки слідчого про те, що у технікумі неналежно організована виховна робота, студенти не контролюються адміністрацією технікуму, не беруть участі у громадському житті, вживають спиртні напої й наркотичні засоби. Та й слідчий не переконаний у цьому, хоча лишає можливість, що названі у поданні обставини насправді зумовили вчинення злочину.

Коли б у цьому поданні були викладені конкретні факти неякісної виховної роботи у технікумі, то висновок слідчого був би переконливим і у ньому вбачалося, що саме перелічені у поданні обставини призвели до вчинення обвинуваченими злочину.

Припущення та неконкретні відомості про причини й умови, які сприяли вчиненню злочину, викладати у поданні не можна. Вони роблять його голосливим, бездоказовим, а, отже, – непереконливим.

Зазначені недоліки можна певною мірою усунути тоді, коли слідчі будуть кожне подання мотивувати. Тільки мотивоване подання переконує у правильності прийнятого слідчим рішення і може здійснити необхідний запобіжний та виховний вплив. Неабияке значення має мотивування подання й для формування громадської думки як точного та неухильного дотримання вимог законності. Достатньо аргументоване подання здатне організувати та мобілізувати громадську думку, переконати посадових осіб і колектив у тому, що названі у поданні обставини безпосередньо спричинили вчинення злочину та їх необхідно ліквідувати.

Наявність у поданні мотивування полегшує можливість установам і підприємствам, де виявлені обставини, які сприяли вчиненню злочину, а також особам, стосовно котрих порушується питання про їхню відповідальність, оскаржити цей акт слідчого у разі незгоди з ним.

Брак мотивування робить незрозумілими рекомендації слідчого про необхідність покарання осіб, з вини яких трапилося вчинення злочину.

⁹⁶ Архів слідчого управління ГУ МВС України у Київській обл., 2006 р.

Тільки за наявності мотивування можна оцінити цей процесуальний акт, з погляду його законності й обґрунтованості.

У юридичній літературі висловлені різні думки про необхідність викладення доказів у поданні про усунення причин і умов, що призвели до вчинення злочину.

Не вважаючи за необхідне наведення доказів у поданні, деякі автори вказують, що наявність встановлених причин і умов, які сприяли вчиненню злочину, у разі потреби може бути підтверджено наведенням доказів⁹⁸. Аналогічної думки дотримується й З. Ф. Коврига. Вона вважає, що наводити докази потрібно тільки тоді, коли у поданні порушується питання про притягнення винних осіб до відповідальності, коли є підстави припускати, що винні особи будуть заперечувати щодо тих чи тих обставин або власну відповідальність щодо них⁹⁹.

На нашу думку, при вирішенні зазначеного питання необхідно брати до уваги не можливі випадки заперечення відповідальними особами встановлених фактів чи власної винності у допущенні обставин, які призвели до вчинення злочину, а необхідність забезпечення законності й обґрунтованості подання, підвищення запобіжного та виховного значення такого акта. Виконання ж цього завдання можливо лише у разі дотримання вимог доведеності кожного факту, який покладений в основу висновків, що містяться у поданні слідчого.

Будь-який процесуальний акт повинен містити нормативне обґрунтування. Ця вимога стосується також рішення слідчого щодо усунення причин і умов, які призвели до вчинення злочину. Тож, мотивувальна частина подання має завершуватися посиланням на закон, що передбачає винесення такого процесуального акта.

Вимога нормативної обґрунтованості процесуальних актів тісно пов'язана із забезпеченням законності у діяльності слідчого. Тому правильне застосування законодавства, що регламентує діяльність слідчого стосовно запобігання злочинам, безпосередньо впливає на законність його подання.

⁹⁸ Зуйков Г. Г., Гришанин П. Ф., Кривошеєв А. С., Шаповалов Н. И., Якубович М. И. Выявление причин преступности и предупреждение преступлений. – М., 1967. – С. 130.

⁹⁹ Коврига З. Ф. Роль представлений органов милиции в предупреждении преступлений // Изучение и предупреждение преступности. – Воронеж, 1966. – Вып. 2. – С. 168.

Згідно з практикою, слідчі правильно посилаються у поданнях на статті 23, 23¹ КПК України. Стаття 23 КПК України хоча й не передбачає винесення подання, але саме вона регламентує діяльність щодо запобігання злочинам.

Водночас вважаємо за необхідне доповнити ст. 23¹ КПК України новою частиною такого змісту: "Викладаються обставини, що послугували підставою для внесення подання, встановлені розслідуванням, причини й умови, котрі сприяли вчиненню злочинів, а також заходи щодо їхньої ліквідації. Висновки та рекомендації, що містяться у поданні, повинні бути мотивовані".

3. Резолютивна частина подання. Заклучна частина подання, у якій слідчий формулює власне рішення про усунення причин й умов, що спричинили вчинення злочинів, і пропонує відповідним органам та посадовим особам вжити з цією метою необхідних заходів, називається резолютивною частиною.

Ця частина подання складається на підставі й, відповідно, до фактичних даних, викладених у описово-мотивувальній частині. У ній відображаються:

1) рішення слідчого про ліквідацію причин та умов, які призвели до вчинення злочинів, а також ті заходи, що, на думку слідчого, необхідно вжити для їхнього усунення;

2) вказівка конкретним особам, котрі, на думку слідчого, відповідальні за обставини, які спричинили вчинення злочину;

3) рішення про термін, протягом якого відповідний державний орган, а також керівники громадських організацій або посадова особа повинні дати відповідь щодо вжитих ними заходів для реалізації подання.

У юридичній літературі неодноразово обговорювалося питання про те, чи повинен слідчий у поданні зазначати заходи, виконання яких, на його думку, забезпечить ліквідацію причин і умов, які зумовили вчинення злочину?

Деякі автори вважають, що вказування у поданні таких заходів не є обов'язком особи, котра провадить розслідування, а його правом. З огляду на це, вони стверджують, що перелік названих заходів не є обов'язковим елементом резолютивної частини подання слідчого. В одних випадках слідчий, коли для цього існує можливість, пропонує конкретні заходи для усунення причин та умов, які призвели до вчинення злочину,

а в інших – надає можливість вибору таких заходів відповідним посадовим особам¹⁰⁰.

На думку В. І. Шинд, вирішення питання про те, які конкретні заходи повинні бути вжиті, належить компетенції організацій, а не суду або слідству¹⁰¹.

Більшість авторів вважають по-іншому¹⁰². На нашу думку, подання про усунення обставин, які призвели до вчинення злочину, повинно містити конкретні вказівки на ті заходи, виконання яких забезпечує ліквідацію цих обставин.

Отже, якщо у процесі розслідування або судового розгляду були встановлені дані, що дають підстави для викладення у поданні слідчого чи в окремії ухвалі суду заходів, які забезпечують усунення виявлених причин і умов, що спричинили вчинення злочину, слідчий або суд повинен запропонувати відповідним посадовим особам здійснити конкретні заходи.

Аналіз 350 кримінальних справ засвідчує, що слідча практика крокує, зазвичай, саме таким шляхом. У 256 поданнях (73 %) слідчі зазначали конкретні заходи, що, на їхню думку, необхідно вжити для ліквідації причин і умов, які сприяли вчиненню злочину.

Отож, ефективність подань слідчого про усунення обставин, що призвели до вчинення злочину, здебільшого, залежить від викладення у них заходів, що забезпечують ліквідацію цих обставин.

Вичерпний перелік заходів, що, на думку слідчого, потрібно вжити для усунення причин і умов, які сприяли вчиненню злочину, може обмежити ініціативу посадових осіб та спричинити у них формування неправильного враження: нібито вони не мають права здійснити будь-які інші заходи, що не зазначені у поданні слідчого. Нерідко у процесі виконання подання може виникнути необхідність у проведенні інших заходів, які забезпечать найповніше усунення причин і умов, які зумовили вчинення злочину.

¹⁰⁰ Гуковская Н. И. Деятельность следователя и суда по предупреждению преступлений несовершеннолетних. – М.: Юрид. лит., 1967. – С. 49.

¹⁰¹ Шинд В. И. Установление экспертом фактов, имеющих значение для принятия профилактических мер по конкретному делу // Вопросы борьбы с преступностью. – М., 1967. – Вып. 5. – С. 93.

¹⁰² Когамов М. Ч. Предупредительная деятельность следователя и ее эффективность (на мат. ОВД Казахстана): Учеб. пособ. Караганда, 1986. – С. 27; Ларин А. М. Расследование по уголовному делу: процессуальные функции. – М.: Юрид. лит., 1986. – С. 108.

Вибір заходів, зорієнтованих на усунення причин та умов, які призвели до вчинення злочину, залежить від конкретних обставин справи. Іноді їх може визначити слідчий, але існують такі категорії кримінальних справ (приміром, злочини у сфері господарської діяльності чи проти безпеки виробництва), де обставини, що зумовили вчинення злочину, безпосередньо пов'язані з особливостями процесу виробництва. Тому слідчому, через брак необхідних знань у тій чи тій галузі, самостійно важко окреслити конкретні шляхи і засоби для усунення названих обставин. Для правильного розв'язання питань, що виникли, необхідні спеціальні знання у цій сфері особи, здатної встановити найдоцільніші, науково обгрунтовані заходи, здійснення яких забезпечить усунення причин і умов, що спричинили вчинення злочину. З цією метою в одному випадку потрібно використовувати допомогу спеціаліста, залучення котрого для участі у справі передбачено кримінально-процесуальним законодавством, а в іншому – експерта, що бере участь у справі. До цієї пропозиції приєдналося 208 (74,8 %) опитаних нами слідчих.

Усебічний розвиток різних галузей науки, висока кваліфікація науковців передбачають об'єктивну можливість для залучення останніх як спеціалістів з метою встановлення причин та умов, що спричинили вчинення злочину.

Так, І. Л. Петрухін, розглядаючи питання про роль експертизи у виявленні обставин, що призвели до вчинення злочинів, зазначає таке: можливості експертизи у вивченні питання про причини появи, розвитку та реалізації антисоціальної установки досить обмежені¹⁰³. Та варто зазначити, що обмежена можливість експертизи у встановленні певних груп обставин, що належать до причин злочину, жодною мірою не означає, що ці обставини навзагал не можна встановити.

Знаючи невисокі можливості експертизи у встановленні зазначених груп обставин, слідчий повинен прагнути встановити їх за допомогою інших процесуальних засобів. Водночас не можна недооцінювати можливості експертизи у виявленні низки обставин, що призвели до вчинення злочинів. Ідеться насамперед про недоліки у діяльності установ, підприємств чи організацій, що нерідко є передумовами вчинення злочину.

¹⁰³ Предупреждение преступлений и судебная экспертиза / А. Р. Шляхов, И. Л. Петрухин, Б. М. Комаринцев и др. – М.: Юрид. лит., 1968. – С. 14.

З'ясувавши, при провадженні експертизи, обставини, які сприяли вчиненню злочину, експерт, відповідно до вимоги ст. 75 КПК України, викладає пропозиції про ці обставини у висновку.

У законодавстві нічого не мовиться про те, в якому документі повинен викладати власні думки експерт щодо заходів із ліквідації причин і умов, що спричинили вчинення злочину.

Для прикладу, В. М. Тертишник зазначає, що за результатами дослідження експерт дає висновок від власного імені письмово й особисто відповідає за нього. Якщо під час провадження експертизи експерт встановить обставини, що мають значення у справі, з приводу яких йому не було поставлено питань, він, згідно зі ст. 200 КПК України, має право вказати на них у висновку¹⁰⁴. Таке право експерта є важливою гарантією ґрунтовності та всебічності дослідження всіх обставин справи.

Учений зазначає, що виявлення експертом причин і умов, що спричинили вчинення злочину, і розроблення ним профілактичних заходів, – це два елементи єдиного експертного дослідження, перебіг і результати якого викладаються в одному документі – висновку експерта.

Ми безпосередньо підтримуємо його твердження й вважаємо: експерт встановлює обставини, які призвели до вчинення конкретного злочину, з огляду на експертизу, призначену у справі, і його діяльність, зокрема й розроблення рекомендацій щодо запобігання злочинам, повинна ґрунтуватися на вимогах процесуального законодавства. Тому рекомендації щодо усунення обставин, які сприяли вчиненню злочину, експерт має викладати у висновку. Таке положення випливає зі ст. 75 КПК України, відповідно до якої, висновки експерта щодо будь-якого питання повинні бути зазначені у висновку. Інших документів, у котрих наводилися б висновки експерта, законодавство не передбачає.

Отримавши висновок експерта про заходи, зорієнтовані на ліквідування причин і умов, які зумовили вчинення злочину, слідчий зобов'язаний розглянути його, беручи до уваги вимоги, що висуваються до цих заходів КПК України. У разі ж, якщо слідчий дійде висновку, що заходи, викладені у висновку експерта, слушні та впровадження їх у життя забезпечить усунення обставин, котрі сприяли вчиненню злочину, він повинен викласти їх у поданні. Варто зазначити, що положення законодавства

¹⁰⁴ Тертишник В. М. Кримінально-процесуальне право України: Підруч., 4-ге вид., доп. і перероб. – К.: А.С.К., 2003. – С. 471.

про обов'язковість висновку експерта для особи, котра провадить дізнання, слідчого та прокурора, безпосередньо поширюється на положення висновку експерта про обставини, що спричинили вчинення злочину, а також і на заходи, що, на його думку, необхідно вживати для усунення зазначених обставин. Отже, дійшовши висновку про необґрунтованість рекомендацій експерта, слідчий має право відхилити їх і запропонувати власні рекомендації, що випливають із матеріалів справи.

Наведене вище дає можливість дійти висновку про те, що слідчий, здійснюючи провадження з конкретної кримінальної справи, не лише може виявити причини й умови, які сприяли вчиненню злочину, а й самостійно чи за допомогою осіб, котрі володіють спеціальними знаннями, може розробити та рекомендувати у поданні конкретні заходи, спрямовані на ліквідування цих причин і умов.

Тому вимога законодавства, що зобов'язує названих осіб вживати заходів щодо усунення обставин, які призвели до вчинення злочину, не може полягати лише в обов'язку винесення ними відповідного подання без вказівки, якщо для цього є підстави, на ті заходи, виконання яких забезпечить ліквідування виявлених обставин.

На нашу думку, зазначити заходи, виконання котрих сприятиме усуненню обставин, що зумовили вчинення злочину, є обов'язком особи, яка провадить розслідування. Тож тоді, коли для цього є підстави, перелік цих заходів повинен бути обов'язковим елементом резолютивної частини подання слідчого.

Заходи для усунення причин і умов, що спричиняють вчинення злочину, є головним засобом запобігання злочинам. Тому важливо, щоби вони відповідали вимогам, які до них висуваються. Кримінально-процесуальне законодавство не вказує, яким вимогам повинні відповідати заходи, спрямовані на усунення причин та умов, що призвели до вчинення злочину. Розробляючи і пропонуючи такі заходи, слідчий має послуговуватися положеннями, котрі були напрацьовані кримінологією. Відповідно до них, заходи, зорієнтовані на ліквідування обставин, що зумовили вчинення злочину, повинні відповідати таким вимогам, як дієвість, ефективність. Це означає, що запропоновані у поданні заходи для усунення причин і умов, які сприяли вчиненню злочину, після їхньої реалізації мають забезпечити вирішення цього завдання.

Ефективність заходів, спрямованих на ліквідування причин і умов, що спричинили вчинення злочину, може бути досягнена за умови, якщо

вони: є законними та обґрунтованими, політично правильними, прогресивними, реальними й економічно доцільними, радикальними і конкретними.

Законність один із найважливіших принципів кримінального процесу. Він охоплює всі засади кримінального судочинства, є загальним щодо всіх інших принципів кримінального процесу, що мають різні прояви принципу законності. Тому законність можна назвати принципом принципів кримінального процесу, а всі інші – принципами реалізації законності у кримінальному судочинстві¹⁰⁵.

Законність пронизує діяльність органів досудового розслідування, прокуратури і суду. Вимогам законодавства повинні відповідати також заходи, які слідчий рекомендує для усунення причин та умов, що сприяли вчиненню злочину.

Запропоновані у поданні заходи мають базуватися на законодавстві, не суперечити його чинним нормам. Неприпустимо обґрунтовувати невиконання тих або тих заходів посиланням на “відсталість” і “застарілість” законодавства. Як переконливо спочатку б не виглядали подібні пропозиції, як не здавалися б “доцільними” у місцевих умовах, вони повинні негайно відхилитися за єдиною підставою – невідповідністю чинному законодавству.

У разі ж, коли під час розслідування встановлено, що той чи той правовий акт не відповідає вимогам щодо запобігання злочинам, необхідно, згідно із законодавством, внести пропозицію про його скасування або заміну, але не пропонувати заходи, що порушують вимоги законодавства. Потрібно зазначити, що принцип законності обумовлює необхідність захисту прав і законних інтересів громадян. Тож запропоновані у поданні заходи за жодних умов не повинні їх порушувати.

Викладаючи у поданні рекомендації, зорієнтовані на ліквідацію причин та умов, що призвели до вчинення злочину, слідчий однак не повинен втручатися в оперативно-господарську діяльність установ, підприємств і організацій, вирішувати питання, що належать винятково до компетенції відповідних посадових осіб. На практиці ж зазначені випадки трапляються. Приміром, у поданні з кримінальної справи стосовно громадянина Ф. слідчий рекомендував створити на фабриці, де обвинувачений працював, постійну комісію на чолі з головним механіком з обов’язковим залученням

¹⁰⁵ Уголовно-процессуальное право Российской Федерации: Учеб. / Отв. ред. П. А. Лупинская. – М.: Юристъ, 2003. – С. 178.

до неї інженера, котрий повинен регулярно перевіряти технічний стан будинків. У поданні також запропоновано підпорядкувати інженера головному інженерові фабрики. Безсумнівно, вирішення питання щодо того, кому підпорядкувати цього інженера та кого призначити головою комісії, яка постійно діє, належить до компетенції посадових осіб фабрики. Отже, рекомендації слідчого не можна визнати законними¹⁰⁶.

Заходи, спрямовані на ліквідацію причин і умов, що спричинили вчинення злочину, мають бути обґрунтованими. Розроблення таких заходів безпосередньо залежить від ґрунтовності й правильності виявлення причин і умов, які сприяють учиненню злочину. Тільки правильно встановлені фактичні дані, що засвідчують про те, що саме ці обставини спричинили вчинення злочину, дають можливість розробляти обґрунтовані рекомендації, зорієнтовані на їхнє усунення.

На нашу думку, поняття обґрунтованості заходів, спрямованих на ліквідування причин та умов, що спричинили вчинення злочинів, охоплює також практичну необхідність усунення цих обставин. Коли ж обставини, які насправді сприяли вчиненню злочину, до моменту складання подання ліквідовані, то немає необхідності вживати заходів, спрямованих на їхнє усунення, позаяк це спричинить лише формалізм у діяльності слідчого щодо запобігання злочинам.

Безпосереднє і правильне виявлення причин та умов, що призвели до вчинення злочинів, дає можливість розробити радикальні запобіжні заходи, що викорінили б основні недоліки у діяльності установ, підприємств та організацій.

У юридичній літературі слушно зазначалося, що звичайне розроблення радикальних запобіжних заходів можливе у результаті ґрунтовного аналізу матеріалів за групою кримінальних справ. Знання основних напрямів, форм і методів профілактичної діяльності надасть можливість правильно організувати боротьбу з різними видами злочинності, кожен з яких, безперечно, має специфіку¹⁰⁷. Та це не означає, що такі заходи не можна здійснити у конкретній кримінальній справі з метою усунення причин і умов, які спричинили вчинення розслідуваного злочину.

¹⁰⁶ Архів слідчого управління ГУ МВС України у м. Києві, 2004 р.

¹⁰⁷ Курс кримінології: Загальна частина: Підруч.: У 2 кн. / За заг. ред. О. М. Джужи. – К.: Юрінком Інтер, 2001. – Кн. 1. – С. 153.

Запобіжні заходи повинні розроблятися з огляду на новітні досягнення науки та техніки. Це впливає з вимог прогресивності, запропонованих кримінологією щодо заходів запобіжного характеру. Для того, аби запобіжні заходи відповідали цій вимозі, слідчий повинен при їхньому розробленні використовувати допомогу спеціалістів з відповідних галузей знань.

Заходи, зорієнтовані на ліквідування причин і умов, що призвели до вчинення злочину, повинні бути реальними й економічно доцільними. Вимога реальності, запропонована до заходів, які розглядаються, припускає взяття до уваги можливості втілення їх у життя. Якщо в умовах, які об'єктивно існують, запропоновані заходи виконати не можна, то вони не відповідають вимогам реальності й тому не повинні пропонуватися.

Заходи, спрямовані на усунення причин і умов, що спричинили вчинення злочину, повинні бути економічно доцільними, відповідно до загальнодержавних інтересів.

У чинних нормах права, зокрема й права кримінально-процесуального, відображена і закріплена політика нашої держави. З перевагою, яка створює економічні, соціальні, політичні та духовні передумови для переходу до будівництва ринкової економіки, з'явилася реальна можливість виконання найважливішого завдання – контролю злочинності й усіх причин, що її породжують.

Це завдання закріплене у чинному кримінально-процесуальному законодавстві – у Кримінально-процесуальному кодексі України (статті 2, 23, 23¹).

Законодавець, встановлюючи у нормах права завдання ліквідування причин і умов, що сприяли вчиненню злочину, зважає на конкретну політичну й економічну обстановку. Цим визначається доцільність норм права.

При комплексному юридичному, кримінологічному та професійно вивіреному аналізі чинного законодавства, може бути напрацьовано оптимальне правове регулювання різних сфер суспільних відносин, що серйозно перешкодить кримінально-процесуальним можливостям без втрати для різних видів державної служби, підприємств, творчої та іншої діяльності¹⁰⁸.

¹⁰⁸ Лунеев В. В. Правовое регулирование общественных отношений – важный фактор предупреждения организованной и коррупционной преступности (тезисы доклада) // Гос. и право. – 2001. – № 5. – С. 112.

Зазначене безпосередньо стосується тих норм законодавства, що встановлюють обов'язок особи, котра провадить дізнання, слідчого, прокурора і суду виявити й усунути причини та умови, що спричинили вчинення злочину. Ці, як й інші норми чинного законодавства, є політично та економічно доцільними. Здійснення політики держави із боротьби зі злочинністю припускає точне виконання вимог законодавства про безпосереднє виявлення причин і умов, що зумовили вчинення злочину, і вжиття дієвих заходів щодо їхнього усунення.

Точне та неухильне дотримання норм права не лише не виключає, а, навпаки, припускає доцільність їхнього застосування. Порушення питання про доцільність запобіжних заходів виправдане тому, що неможливо заздалегідь передбачити і класифікувати у законодавстві, без шкоди для його правильного застосування, ті заходи, які необхідно вжити для ліквідування причин й умов, що сприяли вчиненню злочину.

Чітке виконання особою, котра провадить дізнання, слідчим, прокурором і судом вимог ст. 23 КПК України, не виключає вибору ними того чи того рішення про заходи, зорієнтовані на усунення причин і умов, які призвели до вчинення злочину. Правильне, доцільне застосування ст. 23 КПК України припускає прийняття у кожному випадку такого рішення про ліквідування причин та умов, що сприяли вчиненню злочину, в якому взяті до уваги конкретні особливості справи.

Зрозуміло, для усунення сукупності обставин, що спричинили вчинення злочину, можна вжити різних заходів, виконання яких забезпечить ліквідацію названих обставин. Однак у цьому разі йдеться про те, аби з усіх можливих запобіжних заходів вибрати й здійснити такі, котрі: по-перше, усунули б причини й умови, які сприяли вчиненню злочину; по-друге, були б найоптимальнішими із загальної кількості запобіжних заходів.

Запобіжні заходи відповідатимуть цим умовам лише тоді, коли вони розроблені з огляду на сукупність обставин, які спричинили вчинення злочину, а також і умови, за котрих буде відбуватися їхня реалізація.

Такий підхід до розв'язання питання про доцільність запобіжних заходів унеможливорює формалізм у практиці застосування правових норм, що регламентують діяльність слідчого. Зважаючи на це, великого значення набуває спеціальна підготовка слідчих, правильне розуміння ними цільового призначення правових норм.

Заходи, що слідчий рекомендує для ліквідування причин і умов, які зумовили вчинення злочину, повинні бути конкретними. Конкретність

запобіжних заходів – необхідна передумова їхньої ефективності, реального усунення обставин, що спричинили вчинення злочину. Варто зазначити, що не у кожній кримінальній справі можна рекомендувати конкретні заходи. У деяких справах можна назвати лише головні напрями діяльності установ і підприємств з ліквідації зазначених обставин. Певні рекомендації можуть обмежуватися лише вказуванням напрямку, проте ідеальним є чітке формулювання визначених заходів, що рекомендується здійснити для ліквідації тих чи тих обставин, які призвели до вчинення злочину.

Рекомендації, що характеризують загальний напрям щодо запобіжних заходів, доцільно надавати у справах стосовно яких злочинна діяльність обвинувачених охоплює низку підприємств однієї або декількох галузей. Інакше кажучи, у справах, стосовно яких слідчий вивчив недоліки, найтиповіші для цієї групи підприємств або галузей.

Стаття 23 КПК України зобов'язує слідчого виявити й вжити заходів відносно усунення як причин, так і умов, що сприяли вчиненню злочину. Аналіз обставин, які зумовили вчинення злочину, припускає з'ясування антигромадських поглядів, звичок і традицій у свідомості обвинуваченого, а також обставин, котрі зумовили несприятливе формування його особистості. Слідчий може успішно виконати це завдання тільки за умови ретельного вивчення особи обвинуваченого, а також стану виховної діяльності на підприємстві, в установі або організації, де він навчався чи працював. З цією метою слідчий провадить усі необхідні слідчі дії, щоб обставини, які сприяли вчиненню злочину, були виявлені настільки ґрунтовно, наскільки це потрібно для рекомендації конкретних профілактичних заходів.

Отже, викладені у поданні слідчого заходи, зорієнтовані на усунення причин і умов, які зумовили вчинення злочину, безпосередньо залежать від усебічності й правильності встановлення сукупності обставин, що призвели до скоєння злочину. Точно визначивши ці обставини, слідчий може рекомендувати конкретні заходи для їхньої ліквідації.

На практиці, слідчий у поданні обмежується вказівкою на необхідність усунення обставин, які сприяли вчиненню злочину, не пропонуючи конкретних заходів. Так, із загальної кількості вивчених нами подань, у 95 (27%) – слідчі не пропонували конкретних заходів, обмежуючись загальною вказівкою на необхідність усунення причин і умов, що спричинили вчинення злочину.

Проведений авторами цієї роботи аналіз практики щодо запобігання злочинам слідчими, засвідчує, що найчастіше у поданнях для ліквідування

причин та умов, які сприяли вчиненню злочинів, рекомендуються такі заходи, як: організаційні, технічні, контрольно-перевірочні, культурно-виховні і правові, котрі, своєю чергою, поділяються: на дисциплінарні й адміністративні.

Варто зазначити, що загальна кількість різних заходів не збігається з кількістю подань, у яких містяться рекомендації, адже в одному поданні нерідко пропонуються заходи різного характеру (наприклад, технічні і правові). Потрібно зауважити й те, що характер заходів, які рекомендуються слідчими, безпосередньо залежить від поширеності на певній території тих або тих видів злочинів, а також від характеру причин і умов, які зумовили їхнє вчинення.

Запобіжні заходи правового характеру, що рекомендуються у поданнях, внесених по різних кримінальних справах, можуть мати на меті усунення як причин, так і умов, які сприяли вчиненню злочину. Із загальної кількості подань, у яких рекомендувалися запобіжні заходи, велику частину становлять заходи дисциплінарного впливу – 76,9 % і тільки 23,1 % мають адміністративний характер.

Дисциплінарні й адміністративні заходи, здебільшого, рекомендуються в поданнях у справах стосовно порушення правил безпеки руху транспорту – 76,9 %; порушення правил безпеки під час виконання робіт – 47,5 %; злочини у сфері службової діяльності – 45,6 %.

Культурно-виховні заходи застосовуються з метою запобігання різним видам злочинів. Найчастіше вони рекомендуються у поданнях, внесених у кримінальних справах про розкрадання майна громадян – 38,8 %; зґвалтування – 29,8 %; хуліганство – 29,1 %; умисні вбивства – 21,9 %; а також у справах про заподіяння тілесних ушкоджень – 15,6 %.

Рекомендація культурно-виховних заходів для ліквідації причин і умов, які призвели до вчинення злочинів, є не випадковою. Здійснення аналізу осіб, засуджених за хуліганство, крадіжку, грабіж, зґвалтування, розбій, умисне вбивство і деякі інші злочини, засвідчує, що останні, зазвичай, є неосвіченими, із низьким культурним рівнем. Завдання тут полягає у тому, щоби через проведення заходів культурно-виховного характеру домогтися перевиховання правопорушника, викоринити з його свідомості антигромадські погляди, звички, традиції, що є одними з тих обставин, які зумовили вчинення злочину.

До контрольно-перевірочних запобіжних заходів належить діяльність певних органів або посадових осіб, спрямована на з'ясування фактичного

становища з виконання вимог законодавства, а також виданих на підставі Закону наказів, інструкцій, що регламентують господарську й іншу діяльність об'єктів, які перевіряються.

Контрольно-перевірочні профілактичні заходи рекомендуються в поданнях, внесених у різних справах. Однак найчастіше вони застосовуються у справах про службові злочини – 34,6 %, та про розкрадання майна – 31,3 %.

Аналіз вивчених нами подань засвідчує, що контрольно-перевірочні заходи, здебільшого, рекомендуються для ліквідування обставин, що полегшили виникнення злочинного наміру, а також сприяли вчиненню злочинної дії й досягненню злочинного результату.

Технічні профілактичні заходи у поданнях слідчих трапляються рідко. Із дев'яти видів злочинів, за якими вносилися подання і пропонувалися конкретні заходи, зорієнтовані на усунення причин та умов, що зумовили вчинення злочину, технічні профілактичні заходи викладалися у поданнях, внесених у справах про розкрадання майна – 2,7 %; про хуліганство – 1 %; службові злочини – 9,8 %; порушення правил безпеки під час виконання робіт – 33,9 %.

Технічні профілактичні заходи рекомендуються тоді, коли для ліквідування умов, що призвели до вчинення злочину, необхідно впровадити ті чи ті технічні засоби або внести зміни в ті, що існують.

Необхідно зазначити, що перелік розглянутих вище запобіжних заходів не є вичерпним. Залежно від обставин конкретної кримінальної справи, у поданні слідчого можуть викладатися й інші заходи безпосереднього впливу на фактори, які зумовили вчинення злочину. Зокрема, відповідно до практики, в одному поданні нерідко одночасно наводяться різні заходи, зорієнтовані на усунення сукупності причин та умов, які сприяли вчиненню злочину. Як приклад наведемо подання з кримінальної справи стосовно громадянина О., обвинуваченого у шахрайстві, заволодінні чужим майном. Під час розслідування з'ясовано, що однією з умов, яка спричинила вчинення злочину, було порушення умови прийняття на практику практиканта, котрий насправді не навчався у медичному училищі. Обвинувачений О. виконував різні процедури з хворими, не маючи медичної освіти, наражаючи їхнє життя та здоров'я на небезпеку. Крім цього, громадянин О., увійшовши у довіру до медичного персоналу та шахрайськи, під приводом надання послуг з придбання квитків на концерт відомого артиста П., заволодів грошима, які належали працівникам

лікарні, а також учинив крадіжку майна медичного персоналу з побутової кімнати. З метою ліквідування названих обставин, слідчий рекомендував здійснити такі заходи:

- 1) розглянути це подання на зборах працівників лікарні;
- 2) унеможливити допуск до роботи з хворими осіб, котрі не мають на це права;
- 3) підвищити відповідальність медичного персоналу лікарні за виконання функціональних обов'язків;
- 4) вжити заходів впливу стосовно старшої медичної сестри К., котра дозволила обвинуваченому О. працювати з хворими без перевірення документів, які підтверджують, що він дійсно навчався у медичному училищі та направлений у лікарню на практику¹⁰⁹.

У резолютивній частині подання зазначається термін, протягом якого посадові особи зобов'язані повідомити слідчого про вжиття заходів для реалізації подання.

Кожний процесуальний строк має "дату" для обчислення – той, що зазначає його початок, і той, який вказує на закінчення строку. З'ясування цих меж дає можливість визначити весь інтервал часу, конкретний строк. У багатьох випадках такі точки законодавець називає моментами¹¹⁰.

У Кримінально-процесуальному кодексі України встановлюється місячний термін, протягом якого посадова особа зобов'язана відповісти на подання слідчого.

Безсумнівно, цей термін відіграє важливу роль і для слідчого також, оскільки, протягом останнього, він повинен здійснити контроль за реалізацією власного подання. Якщо впродовж зазначеного терміну відповідь не надійшла, слідчий нагадує посадовим особам про необхідність реалізації подання.

Термін, вказаний у поданні, має значення також для прокурора і суду. Прокурор, здійснюючи нагляд за виконанням закону в стадії досудового розслідування, а також суд – при розгляді кримінальної справи, встановивши, що визначені особи не виконали подання слідчого, можуть порушити

¹⁰⁹ Архів слідчого управління ГУ МВС України у м. Києві, 2004 р.

¹¹⁰ Михайленко О. Р. Строки та інші часові параметри в кримінальному процесі України: Навч. посіб. – К., 2000. – С. 12.

перед відповідними органами питання про притягнення їх до відповідальності.

Водночас практика засвідчує, що слідчі встановлюють різні терміни, протягом яких посадова особа зобов'язана повідомити їх про вжиті для реалізації подання заходи.

Постає питання: чи відповідає вимогам законодавства практика, коли слідчі пропонують у поданнях короткі терміни, протягом яких повинні бути здійснені профілактичні заходи?

Як відомо, ст. 23¹ КПК України встановлює, що відповідний державний орган, громадська організація або посадова особа, котрій надіслано для виконання подання, зобов'язані не пізніше, ніж у місячний термін, його розглянути, вжити необхідних заходів і сповістити про це слідчого. Нерідко безпосередньо ліквідувати обставини, які призвели до вчинення злочину, в термін, зазначений у поданні, майже неможливо. Тому, ч. 3 ст. 23¹ КПК України бажано викласти у такій редакції:

“Державний орган, громадська організація або посадова особа зобов'язані в місячний термін:

- 1) вжити заходів, необхідних для усунення причин і умов, які сприяли вчиненню злочину;
- 2) повідомити про це слідчого”.

Висунення вимоги про безпосереднє ліквідування протягом зазначеного терміну всіх обставин, які сприяли вчиненню злочину, породило б формалізм у запобіжній діяльності установ, підприємств і громадських організацій, звело б їхні відповіді на подання слідчого до формальних відписок.

Безперечно, що в деяких справах, залежно від обставин, які спричинили вчинення злочину, деякі з них можуть бути усунуті протягом терміну, зазначеного у поданні.

Якщо ж для здійснення заходів потрібний більший термін, аніж той, котрий названий у поданні, відповідні установи, підприємства та громадські організації повинні повідомити слідчого про перебіг виконання цих заходів. У подібних випадках слідчий має бути додатково поінформований про безпосередню реалізацію намічених заходів.

Отже, термін для реалізації подання залежить від особливостей справи, від характеру обставин, які потрібно усунути.

Подання про ліквідування причин та умов, що призвели до вчинення злочину, підписується особою, котра провадить розслідування.

Єдиним і справжнім “господарем” кримінальної справи, яка перебуває у стадії досудового розслідування, є слідчий, котрий здійснює найскладнішу і багатогранну роботу з детального та ретельного вивчення всіх обставин вчиненого злочину і відповідає разом із прокурором персонально за правильне і своєчасне його розслідування¹¹¹.

Тому вносити під час досудового розслідування подання про усунення причин та умов, що призвели до вчинення злочину, можуть лише ті особи, від котрих залежить рух кримінальної справи, хто може приймати у цій стадії рішення, обов'язкові для інших осіб. Такими особами є слідчий і прокурор.

У Кримінально-процесуальному кодексі України немає спеціальних норм, що встановлюють право і регламентують порядок оскарження рішення слідчого про усунення причин та умов, які сприяли вчиненню злочину. Вважаємо, що питання про можливість оскарження подання слідчого потрібно вирішувати, беручи до уваги загальні положення КПК України, що встановлюють порядок оскарження будь-яких рішень слідчого.

Ті чи ті дії слідчого, спрямовані на встановлення причин і умов, які зумовили вчинення злочину, як і його рішення про їхнє усунення, можуть бути оскаржені заінтересованими особами у загальному порядку, передбаченому кримінально-процесуальним законодавством. Одночасно доцільно закріпити право установ, підприємств та організацій на оскарження подання слідчого у спеціальній нормі закону. Щоби заінтересовані особи могли реально здійснити це право, необхідно у резолютивній частині подання вказувати порядок його оскарження. Також, повинна бути вказівка про направлення копії подання прокурору.

Прийнявши рішення про ліквідацію причин і умов, що спричинили вчинення злочину, особа, котра провадить розслідування, надсилає подання для виконання до відповідної організації, установи або на підприємство і контролює його реалізацію.

2.3 Вимоги, які забезпечують ефективність подання слідчого

Причини й умови, які сприяли вчиненню злочину, можуть бути успішно усунуті лише тоді, коли винесене з метою їхньої ліквідації подання

¹¹¹ Зеленецький В. С. Прокурорський надзор за законністю представлення слідователя. – Харьков, 1991. – С. 63.

слідчого буде законним і обґрунтованим. Лише так зазначений процесуальний акт може слугувати ефективним засобом запобігання злочину. Ознаки будь-якого процесуального акта кримінального судочинства поширюються й на подання¹¹².

Законність та обґрунтованість процесуальних рішень впливає з принципу законності в судочинстві та природи цих рішень як актів застосування права. Законність і обґрунтованість – взаємообумовлені властивості рішень¹¹³.

Процесуальний акт визнається законним та обґрунтованим, якщо:

- а) його складання передбачене КПК України;
- б) він прийнятий компетентним на те органом, за наявності умов, встановлених у законодавстві;
- в) його винесенню передують провадження необхідних слідчих дій з дослідження обставин справи;
- г) він має встановлену законодавством процесуальну форму;
- г) містить усі необхідні реквізити.

Аналогічним вимогам повинно відповідати й подання слідчого про вжиття заходів щодо усунення причин і умов, які призводять до вчинення злочинів.

Законність подання визначається такими факторами:

- 1) воно повинно бути винесене на основі розслідування конкретної кримінальної справи при дотриманні всіх вимог процесуального законодавства щодо виявлення причин та умов, що спричиняють вчинення злочинів;
- 2) подання має бути сформульоване у вигляді окремого документа з дотриманням усіх реквізитів, передбачених законодавством;
- 3) пропозиції щодо ліквідації причин і умов, які зумовили вчинення злочину, повинні бути зорієнтовані на здійснення законних заходів.

Кримінально-процесуальний кодекс України пов'язує поняття законності й обґрунтованості з вироком. Однак було б неправильно вважати, що ці вимоги висуваються лише до вироку, адже всі акти кримінального процесу повинні відповідати зазначеним вимогам. Це означає,

¹¹² Михесенко М. М., Нор В. Т., Шибіко В. П. Кримінальний процес України: Підруч. – К.: Либідь, 1999. – С. 156–159.

¹¹³ Уголовно-процессуальное право Российской Федерации: Учеб. / Отв. ред. П. А. Лупинская. – М.: Юристъ, 2004. – С. 50–51.

що законним і обґрунтованим має бути й подання слідчого про усунення причин та умов, що призвели до вчинення злочину.

Законність кожного процесуального акта, зокрема й подання слідчого, припускає, що воно безпосередньо відповідає вимогам як матеріального, так і процесуального законодавства.

Запобігання злочинам є складовою багатогранної діяльності з розслідування кримінальних справ. Розкрити причини злочинів, визначити заходи, здатні запобігти їм, можна лише за умови, якщо протягом слідства слідчі будуть точно й неухильно дотримуватися всіх вимог законодавства. Інакше кажучи, законність усіх слідчих дій, особливо тих, котрі безпосередньо пов'язані з виявленням причин та умов, які сприяли вчиненню злочину, значно визначає і законність того акта, що спрямований на їхнє усунення.

Запобіжна діяльність слідчого може бути успішною тоді, коли в процесі розслідування кримінальної справи з достовірністю встановлено, які саме обставини зумовили вчинення злочинів.

Законність подання припускає також відповідність висновків про причини й умови фактично встановленим, які підтверджуються доказами, згідно з передбачуваними заходами. Перекручення інформації, що надсилається адресату, неправильні висновки призводять до зниження ефективності профілактичних заходів, а в деяких випадках – до їхньої практичної безрезультатності загалом, чи у якійсь частині зокрема.

Вивчення практики подань засвідчує, що слідчі, переважно, дотримуються вимог законодавства. З кількості вивчених подань понад 90 % з них викладені відповідно до цих вимог. Водночас 10 % подань складені слідчими з порушенням вимог законності. Так, у 4,3 % випадках подання про ліквідування не тільки умов, а й причин вчинення злочину, пов'язаних з особою обвинуваченого, виявилися внесеними до пред'явлення обвинувачення. У 1 % подань слідчі обмежувалися лише викладом фабули справи, нічого не зазначаючи про причини й умови вчинення злочину. Одночасно ж пропонували адресату вжити заходів щодо недопущення у майбутньому аналогічних злочинів. Такі подання, зазвичай, є способом доведення до адресата відомостей про факт учинення злочину, внаслідок цього спотворюються зміст і мета зазначеного процесуального акта. Деякі подання містили рекомендаційні заходи, що суперечать законодавству.

Згідно з аналізом отриманих відповідей на такі подання, зрозуміло, що жодних конкретних заходів щодо них не було вжито. Як звичайно, у них мовиться про те, що подання слідчого обговорено, а у 30 % випадків – жодної відповіді навзагал не надійшло.

Серед подань, унесених слідчими органів внутрішніх справ міста Києва та Київської області у 2000–2002 рр., 3,6 % мали тільки інформаційне повідомлення про злочин. У 0,8 % випадків слідчі використовували внесення подань для розв'язання питань, що не стосуються причин і умов, котрі зумовили вчинення злочинів. Для прикладу, пропонували вжити заходів стосовно осіб, які несвочасно з'явилися на допит до слідчого або давали неправдиві, на їхню думку, показання, чи до посадових осіб, котрі не надали спеціаліста для участі у слідчих діях.

Законність подання тісно пов'язана з його обґрунтованістю. Існує певний зв'язок між рівнем знання виявлених причин і умов злочину та обґрунтованістю подання. Так, Я. О. Мотовіловкер вважає, що висновки слідчого, які викладаються ним у поданні, базуються на підґрунті обставин, встановлених з високим ступенем вірогідності¹¹⁴. На нашу думку, розглядаючи це питання, варто звернутися до процесу доказування причин та умов, які зумовили вчинення злочину, що є рухом від вірогідних знань до достовірних. Як уже зазначалося раніше, жодних винятків у процесі доказування названих обставин закон не наводить. Не можна не брати до уваги й місце, яке посідає цей процесуальний документ поміж інших актів. Тому в основі подання повинні бути покладені не пропозиції, а сукупність вірогідно встановлених обставин.

Подання, як ми вважаємо, буде обґрунтованим, якщо:

- а) обставини справи, необхідні для його внесення, встановлені достатньо ґрунтовно;
- б) вони підтверджені доказами, зібраними й закріпленими, відповідно до законодавства;
- в) висновки не містять суперечностей;
- г) їм відповідають рекомендовані заходи з усунення причин і умов, які призводять до вчинення злочинів;
- д) зазначені заходи конкретні, ґрунтовні, реальні.

Вивчення слідчої практики засвідчує, що, здебільшого, слідчі вносять обґрунтовані подання. Однак наявні й факти необґрунтованого їхнього

¹¹⁴ Мотовіловкер Я. О. Вопросы теории советского уголовного процесса. – Томск: Изд. Томск. ун-та, 1971. – С. 123–124.

внесення. Аналіз подань у 350 кримінальних справах, внесених слідчими органів внутрішніх справ міста Києва та Київської області, та відповідей на них, підтвердив, що ті чи ті недоліки містяться у 46,7% подань.

Істотна неповнота дослідження обставин, які мають значення для розроблення подання, встановлена у 31% випадків. Тобто, існує безпосередня залежність між повнотою виявлення причин та умов вчинення злочину зокрема, й обґрунтованістю подання загалом.

Отже, законність подання залежить від того, чи містить цей процесуальний акт усі необхідні реквізити. При розгляді змісту й структури подання вже зазначалося, що воно повинно складатися з трьох частин: вступної, описово-мотивувальної й резолютивної.

Законність подання слідчого залежить від правильного використання матеріального закону. Якщо у постанові про притягнення як обвинуваченого або в обвинувальному висновку завжди застосовується кримінальне законодавство, то у поданні слідчого він, зазвичай, не використовується. У ньому, переважно, застосовуються інші (цивільні, трудові тощо) закони, а також прийняті, згідно з ними, накази, положення, інструкції, порушення яких посадовими особами створює умови, що спричиняють вчинення злочину.

Варто, зокрема, вказати таке: хоча у поданні слідчого кримінальне законодавство, як звичайно, безпосередньо не використовується, але воно завжди так чи так наявне в цьому процесуальному акті, оскільки подання вноситься з огляду на певний злочин, передбачений кримінальним законодавством.

Коли йдеться про законність подання слідчого, то розуміють відповідність усіх складових цього процесуального акта закону, зокрема, резолютивної частини подання також. Будь-яке рішення слідчого, що міститься у резолютивній частині, котре суперечить законодавству, сприяє визнанню незаконним такого акта загалом. Вказане однаковою мірою стосується тих заходів, які слідчий рекомендує установам, підприємствам та організаціям для усунення обставин, що призвели до вчинення злочину. Якщо ж ці заходи суперечать законодавству, то й подання визнається незаконним.

Законність і обґрунтованість подань є вагомим чинником, що забезпечує ефективність подань слідчого. З ним пов'язані й інші фактори. До них, зокрема, належать: конкретність, реальність, повнота виявлення та викладу в поданні причин і умов, які спричинили вчинення злочину,

а також заходів щодо їхньої ліквідації. Наявна й низка інших вимог, але ми виокремлюємо лише ті, які повинні бути притаманні поданню загалом.

Під час виявлення причин та умов слідчий може вважати реалізованою вимогу конкретності тільки тоді, коли виявить зазначені причини й умови, що зумовили це індивідуальне, злочинне діяння. Інакше кажучи – коли він з'ясує дію конкретних причин у конкретній обстановці.

Ступінь конкретизації заходів, що рекомендуються, залежить як від повноти виявлення обставин, що сприяли вчиненню злочину, так і від оцінки їх слідчим¹¹⁵. Вирішуючи питання про профілактичні заходи, слідчий повинен на основі оцінки виявлених обставин уявити модель тих змін, які з'являються у результаті вжиття рекомендованих заходів.

Своєю чергою, ступінь конкретності зазначеної моделі впливає на рівень імовірності прогнозованого результату з ліквідування причин злочинів¹¹⁶. Моделювання запобіжних заходів конкретної обстановки, у якій вони будуть виконуватися, а також передбачення результатів здійснення, дає можливість слідчому корегувати запропоновані заходи.

У 350 кримінальних справах, вивчених нами, лише 78 подань містили конкретні організаційні, культурно-виховні та дисциплінарні рекомендації стосовно усунення причин і умов, які спричинили вчинення злочину.

Конкретний виклад висновків щодо причин й умов, які сприяли вчиненню злочинів, і відповідних їм рекомендацій про профілактичні заходи, можна проілюструвати на такому прикладі. У справі стосовно розкрадання зерна на базі хлібопродуктів слідчий, виклавши фактичні обставини справи, вказав, що однією з причин, які сприяли розкраданню, – було порушення правил видачі комбікорму. Громадяни П. і К. після проведення чергового чищення складських приміщень під врожай нового року виявили залишки зерна пшениці. Вирішивши скоїти розкрадання зерна, з метою використання для особистого підсобного господарства, вони під виглядом комбікорму за два рази вивезли з території бази 15 мішків зерна. Розкрадання стало можливим тому, що на базі порушувалися правила оприбуткування та відпуску комбікорму. Останній з основної території бази повинен був вивозитися

¹¹⁵ Курс кримінології: Загальна частина: Підруч.: У 2 кн. / За заг. ред. О. М. Джуки. – К.: Юрінком Інтер, 2001. – Кн. 1. – С. 153.

¹¹⁶ Кримінологія: Учеб. для вузов / Под общ. ред. д. ю. н., проф. А. И. Долговой. – М.: Издательство НОРМА, 2002. – С. 464–482.

на склад, де зберігається нецінна продукція. Цією обставиною скористалися громадяни П. і К., які виписали комбікорм та під його виглядом вивезли зерно. Загалом, з бази вивезено 996 кг зерна пшениці.

Назвавши спосіб учинення злочину, слідчий вказав на недостатній контроль за роботою П. і К. заступником директора бази хлібопродуктів, а також на порушення правил випускання та відпуск комбікорму. Заступник директора знав про таке порушення, але свосчасно не припинив його. У заключній частині подання директору бази рекомендовано вжити необхідних заходів для усунення недоліків у роботі, які зумовили розкрадання зерна, а також для забезпечення зберігання останнього у підлеглих організаціях¹¹⁷.

Вивчення подань засвідчило, що 47,3 % містили конкретні висновки про причини й умови, що призвели до вчинення злочинів, та заходи, організаційного, культурно-виховного, дисциплінарного і громадського впливу щодо їхньої ліквідації.

Відповідно до аналізу практики, можна дійти висновку, що у рекомендаціях про дисциплінарний вплив головним недоліком є таке: порушуючи питання про притягнення посадових осіб до дисциплінарної відповідальності, слідчі не завжди конкретизують і обґрунтовують ступінь їхньої вини.

Організаційні заходи щодо усунення конкретних недоліків в обліку звітності, обслуговування устаткування, дотримання тих чи тих правил, є тим конкретнішими, чим більше в їхню основу покладено спеціальних знань спеціалістів.

Рекомендації, що містять загальний напрям діяльності з ліквідації причин і умов, які зумовили вчинення злочинів, звичайно, надаються тоді, коли розроблення конкретних запобіжних заходів потребує всебічного аналізу виробничого процесу, документообігу, звітності тощо.

Якщо ж слідчий у поданні надає конкретні рекомендації про заходи щодо запобігання злочину, то вони не повинні виглядати як втручання в оперативне і господарське управління відповідних підприємств, організацій та установ. Приміром, слідчий не може рекомендувати зробити конкретні зміни у технології виробництва, визначати вид і міру відпо-

¹¹⁷ Архів слідчого управління ГУ МВС України у Київській обл., 2003 р.

відальності посадової особи. Однак він має право привернути увагу компетентних осіб на ті чи ті аспекти питання, що розглядається. У цьому разі пропозиції слідчого будуть конкретними.

Іноді для з'ясування обставин, що зумовили вчинення злочину, і підготовки заходів щодо їх усунення, потрібні спеціальні знання, котрі виходять за межі юридичних наук. З огляду на це, для реалізації вимоги конкретності необхідно залучати осіб, які володіють зазначеними знаннями, тобто спеціалістів і експертів¹¹⁸.

Висновки та рекомендації спеціалістів, експертів про заходи стосовно ліквідації причин і умов, котрі призвели до вчинення злочинів, викладені у довідках, висновках. На нашу думку, не потрібно перелічувати це у поданні, а можна обмежитися лише вказівкою на необхідність їхнього розгляду. Копію довідки або висновку необхідно приєднати до подання.

Вважаємо, що немає необхідності цитувати у поданні, при викладенні рекомендацій, певні положення тих чи тих правил, інструкцій, наказів тощо. На них доцільно посилатися.

Вимоги конкретності охоплюють усі аспекти діяльності слідчого як з виявлення причин і умов, що зумовили вчинення злочинів, так і з підготовки заходів щодо їхнього усунення. Водночас варто зазначити, що названа вимога має безпосередній стосунок до форми й способу викладення подання. Воно повинно бути викладено чіткою і зрозумілою мовою, що не припускає того чи того тлумачення висновків та рекомендацій, що у ньому містяться.

Деякою мірою впливає на ефективність подання законодавче визначення конкретного кола осіб, що мають право вносити подання. У спеціальній літературі обговорювалося питання про компетентність начальника слідчого відділу у справах, які перебувають у провадженні слідчих, відповідно до його процесуальних повноважень. Висловлено думку про розширення повноважень вказаного начальника з внесення подань у справі, що перебуває у провадженні слідчого¹¹⁹.

¹¹⁸ Советская криминалистика: Методика расследования отдельных видов преступлений / В. К. Лисиченко, В. И. Гончаренко, М. В. Салтевский и др.; Под ред. В. К. Лисиченко. – К., Вища школа, 1988. – С. 14–15.

¹¹⁹ Алексеев А. Должна ли прокуратура заниматься предупреждением преступлений? // Законность. – 2002. – № 1. – С. 9–14; Герасимов С. Предупреждение преступности: теория, опыт, проблемы // Законность. – 2002. – № 2. – С. 2–7.

Коло осіб, котрі мають право вносити подання, визначене у ст. 23¹ КПК України і під більш широке тлумачення не підпадає. На нашу думку, немає необхідності у зміні змісту ст. 23¹ КПК України. Начальник слідчого відділу є самостійним суб'єктом кримінально-процесуальних відносин. Він не замінює слідчого, а виконує власні функції. Цей начальник має право надавати вказівки слідчому з метою підвищення ефективності щодо вжиття заходів з усунення причин і умов, які зумовили вчинення злочинів. Вносити подання замість слідчого він не може. І це не спричинено необхідністю. Внесення подання можливе лише при виконанні ним функцій слідчого.

Вивчення практики запобігання злочинам начальниками слідчих відділів районних відділів внутрішніх справ міста Києва й області за 2004–2006 рр. засвідчило таке: здійснюючи керівництво роботою слідчих підрозділів, вони беруть безпосередню участь у провадженні складних і найвідповідальніших слідчих дій у справах, які перебувають у слідчих; на підставі наявної інформації аналізують причини й умови, що призводять до вчинення злочинів, вносять узагальнені подання керівникам підприємств, організацій, установ для їхнього усунення, направляють інформацію і пропозиції до відповідних органів влади й управління. Це положення закріплене у Наказі МВС України № 160 від 20 лютого 2006 р. – “Про організацію діяльності органів досудового слідства системи Міністерства внутрішніх справ України”.

Вимога повноти повноважень має багатогранний характер:

по-перше, вона повинна бути реалізована у процесі діяльності слідчого з виявлення причин та умов, які зумовили вчинення злочинів. Широта і повнота виявлення цих обставин є необхідною передумовою для на-працювання запобіжних заходів;

по-друге, запобіжні заходи, розроблені слідчим, безпосередньо мають охоплювати всі обставини, що спричинили вчинення злочинів. Варто зазначити, що стосовно кожної обставини повинні бути на-працьовані досить ґрунтовні заходи для їхньої ліквідації;

по-третє, виявлені обставини й розроблені заходи запобігання злочину мають одержати повний виклад у поданні. Повнота реагування слідчого на обставини, які сприяють вчиненню злочинів, не означає, що цієї мети він досягає тільки внесенням одного подання з викладенням усіх профілактичних заходів, що впливають з обставин справи.

З огляду на обставини конкретних справ, варто урізноманітнити систему профілактичних заходів. Цим забезпечується повнота усунення

виявлених негативних обставин, а, отже, і найбільш якісне досягнення мети профілактики, з огляду на характер конкретної кримінальної справи, умов, місця й часу здійснення профілактичних заходів.

Одночасно у практиці ще трапляються подання, що містять не всі пропозиції про ліквідацію виявлених причин і умов, котрі зумовили вчинення злочинів. При вивченні подань у 350 кримінальних справах, за якими останні винесені, з'ясувалося, що 47,5% з них не містять пропозиції про усунення безпосередньо виявлених обставин, котрі сприяли вчиненню злочину.

Отримані дані засвідчують, що у слідчих ще є значний резерв підвищення ступеня ефективності подань за допомогою максимальної реалізації вимог повноти запобіжних заходів.

Умовою ефективності заходів, що рекомендуються, є їхнє виконання, тобто реальність. Помилки практичних працівників полягають, зазвичай, у недостатньому обліку реальних можливостей профілактичних заходів.

Приміром, не можна визнати реальними заходи, рекомендовані слідчим Дарницького району м. Києва щодо будівництва спортивного залу в передбачений ним термін. Профілактичні заходи завжди повинні розроблятися, беручи до уваги конкретні можливості для їхньої реалізації.

Для ліквідації причин і умов, що зумовили вчинення злочинів, можна вживати різних заходів. Однак мовиться про те, щоби були рекомендовані ті заходи, які є найреальнішими і сприяли оптимальним результатам. Це можливо при зважанні на такі умови:

- а) об'єктивні можливості для здійснення пропозицій із усунення виявлених причин і умов злочину, котрі спричинили його вчинення;
- б) суб'єктивні можливості адресата подання, тобто його повноваження для вчинення відповідних дій.

На нашу думку, реалізація викладених вище умов дає можливість дійти висновку про достатню ефективність подання.

Ці поняття взаємозалежні, зміст кожного з них визначається таким. Ефективність подання забезпечується їхньою законністю й обґрунтованістю. На підставі зазначених характеристик можуть бути виокремлені певні фактори, що впливають на ефективність процесуальної профілактичної діяльності слідчого, а також на його подання. Це – реальність, конкретність, повнота.

Під *реальністю* розуміють виявлення справжніх причин і умов, що спричинили вчинення злочинів, вірогідність висновку про них, правильне відображення їх у поданні, а також практична можливість здійснення запропонованих слідчим заходів. Практично значимими й ефективними можуть бути лише такі заходи, предметом яких є не удавані, а життєві факти.

Конкретність – це загальне, не приблизне, а конкретне знання причин і умов, які сприяли вчиненню злочинів, виявлення характеру їхньої дії в конкретній обстановці (відповідно, це повинно бути відображено у поданні), а також конкретність заходів, що рекомендуються у поданні.

Під **повнотою** розуміють виявлення всіх обставин, що призвели до вчинення злочинів, всебічний аналіз їх у поданні, безпосередня відповідність цих заходів, що рекомендуються у поданні

Правильне визначення причин і умов, котрі спричинили вчинення злочину, засвідчує про обґрунтованість подання, про встановлення у ньому істини.

У кримінальному судочинстві питання про істину, яка встановлюється у поданні, потрібно розв'язувати з огляду на вимоги законодавства, що регламентує діяльність слідчого щодо запобігання злочинам.

Відповідно до ст. 23 КПК України, у процесі розслідування та судового розгляду кримінальної справи, причини й умови, які зумовили вчинення злочину, мають бути виявлені, доказані.

Однак правильне відображення у поданні обставин, що сприяли вчиненню злочину, як таке, ще не засвідчує про істинність такого акта загалом. Подання буде повним лише тоді, коли слідчий, виявивши названі обставини, правильно їх оцінить і на цій основі прийме оптимальне рішення про ліквідацію причин і умов, котрі призвели до вчинення злочину. Правильно стверджує О. Д. Назаров, що правові основи виявлення, усунення й запобігання слідчим помилкам на досудовому розслідуванні, й складаються з передбачених кримінально-процесуальним законодавством правових процедур ефективної регламентації процесу розслідування кримінальних справ¹²⁰. Інакше кажучи, якщо правозастосовний орган правильно з'ясовує обставини, але дійде неправильних висновків про їхнє правове значення, то про істинність такого акта застосування права йтися не може. Він не буде відповідати фактам, хоча вони й встановлені з достовірністю, тому що між ними й цими фактами не буде необхідного логічного зв'язку.

Це положення однаково належить до висновків, яких слідчийходить з огляду на розроблення заходів, спрямованих на усунення причин і умов, що зумовили вчинення злочину.

¹²⁰ Назаров А. Д. Влияние следственных ошибок на ошибки суда. – СПб.: Изд. "Юридический Пресс", 2003. – С. 134.

Отже, істинним, а тому й обґрунтованим, буде таке подання, у якому правильно, відповідно до об'єктивної дійсності, відбиті обставини, які сприяли вчиненню злочину, і дійдено логічних, беручи до уваги обставини, висновків про заходи, що зорієнтовані на їхню ліквідацію.

Зважаючи на те, що порядок провадження у кримінальній справі суворо регламентований кримінально-процесуальним законодавством, то лише при точному дотриманні цього порядку може бути встановлена істина. Варто зазначити, що подання буде законним і обґрунтованим тільки тоді, коли відображені в ньому обставини отримані у тому порядку і з тих джерел, що встановлені кримінально-процесуальним законодавством.

Безсумнівно, що вимогам законності й обґрунтованості повинні відповідати також подання, винесенням яких слідчі реагують на вчинення громадянами дій, котрі засвідчують про їхнє високе усвідомлення громадянського обов'язку, відвагу та заохочення, яких вони заслуговують зважаючи на це. Факти, покладені в основу таких подань, повинні бути встановлені правильно і відображені у матеріалах справи, згідно із законодавством. Специфіка названого виду подань зумовлює необхідність їхньої відповідності не тільки законодавчо, а й вимогам загальнолюдянської моралі.

На нашу думку, рішення слідчого, винесенням яких він реагує на встановлені у процесі розслідування справи, — позитивні явища, за власною природою відрізняються від тих, котрі він вносить, відповідно до ст. 23¹ КПК України. Відмітність полягає у тому, що рішення слідчого, яким він реагує на позитивні явища, має рекомендаційний характер, а саме такому характеру рішення й відповідає форма подання. Адже ці рішення слідчого сприяють розвитку та вдосконаленню суспільних відносин. Тому, доцільно доповнити кримінально-процесуальне законодавство нормою, яка регламентувала б форму та процесуальний порядок реагування слідчого (суду) на зазначені позитивні явища.

У законодавстві також варто було б вказати таке: при оцінюванні дій громадянина, які гідні заохочення, слідчий і суд повинні послуговуватися вимогами законодавства і нормами моралі, водночас, з огляду на обставини справи й ту ситуацію, за котрої громадянин виявив високі моральні риси.

Лише законне й обґрунтоване подання може правильно відображати політику держави із боротьби зі злочинністю, мобілізувати громадську думку на безпосереднє усунення виявлених причин та умов, що спричинили вчинення злочину.

РОЗДІЛ III

Контроль за виконанням профілактичних заходів за внесеними поданнями слідчого

3.1. Сутність контролю за виконанням профілактичних заходів слідчого щодо запобігання злочинам.

3.2. Відомчий контроль та прокурорський нагляд за ефективністю процесуальної діяльності слідчого щодо запобігання злочинам.

3.1. Сутність контролю за виконанням профілактичних заходів слідчого щодо запобігання злочинам

Вирішення на стадії досудового розслідування завдання із запобігання злочинам містить не тільки внесення законного й обґрунтованого подання, а й забезпечення правильного і своєчасного його виконання.

Будь-яке поняття, зокрема й “виконання подання”, що є предметом нашого розгляду, повинне відобразити істотні ознаки зазначеного явища. Перелік і характеристика останніх мають бути настільки повними, щоби відтворити сутність досліджуваного предмета чи явища, яким у цьому разі є “виконання подання”.

Подання виноситься слідчим та у його санкціонуванні чи затвердженні немає потреби. Воно адресується певним установам, підприємствам або посадовим особам і спрямоване для фактичної ліквідації обставин, які сприяли вчиненню злочину. Саме слідчий зобов'язаний надіслати подання відповідним органам для усунення вказаних у ньому криміногенних факторів. Цей обов'язок безпосередньо передбачений статтями 23, 23¹ КПК України. Тому вся діяльність слідчого, яка пов'язана з направленням подання для ліквідування названих вище обставин, має процесуальний характер.

Вважаємо за доцільне діяльність слідчого, зумовлену направленням подання для його реалізації, позначити терміном "виконання подання".

Доцільність його введення зрозуміла хоча б тому, що він позначає аналогічну діяльність різних органів (наприклад, суду, пов'язану з направленням інших актів, зокрема, вироку для виконання). Введення єдиної термінології, з одного боку, дасть можливість виявити і пізнати сутність подібних дій або явищ. З іншого – її запровадження дасть можливість відмежувати діяльність слідчого із направлення подання адресату із іншою здійснюваною ним діяльністю, з огляду на виконання подання. Ці фактори також повинні бути відображені у понятті "виконання подання".

Варто зазначити, що зверненням до виконання фактична реалізація подання не завершується. Усунення зазначених у ньому обставин потребує здійснення дій уже не слідчим, а іншими особами.

Подання містить рішення слідчого, яке адресоване певним особам, про необхідність усунення виявлених при розслідуванні причин і умов, що призвели до вчинення злочину. Ліквідація таких обставин потребує необхідного здійснення з цією метою діяльності, яка повинна бути певною мірою організована. Діяльність із фактичного усунення причин та умов, що спричинили вчинення злочину, кримінально-процесуальним законодавством не регламентована, отже, за власним характером не є процесуальною. Тому, поняття "виконання подання" повинне відображати також і діяльність посадових осіб установ, підприємств, кооперативних та інших громадських організацій, зорієнтовану на ліквідацію причин і умов, які зумовили вчинення злочину.

Однак для того, щоби названа діяльність була доцільною, потрібною, необхідно всі заходи, спрямовані на усунення обставин, котрі сприяли вчиненню злочину, спочатку напрацювати, зробивши це із взяттям

до уваги останніх досягнень науки і техніки, із залученням, за необхідності, осіб, які мають спеціальні знання у певній галузі людських знань. Заходи, спрямовані на усунення виявлених обставин, кожен орган застосовує в межах власної компетенції і лише за допомогою тих методів, що йому притаманні¹²¹.

Відповідно до ст. 23¹ КПК України, установи, підприємства й організації зобов'язані не пізніше, ніж у місячний термін, розглянути подання, вжити щодо нього необхідних заходів і повідомити про це слідчого. З огляду на те, що порядок направлення слідчому інформації про виконання подання установами, підприємствами та організаціями регламентований нормами кримінально-процесуального законодавства, як і контроль слідчого за виконанням подання, то ця їхня діяльність має не процесуальний характер. Тож очевидною є необхідність відображення названих обставин у розглянутому понятті.

Отже, виконання подання про ліквідацію причин і умов, які спричинили вчинення злочину, є врегульованою процесуальним законодавством діяльністю слідчого. Така діяльність пов'язана зі зверненням подання до виконання та його контролем за не процесуальною діяльністю посадових осіб відповідних установ, підприємств та організацій, спрямованою на розроблення і вжиття властивими їм методами, за участі широкого кола громадськості, заходів для усунення зазначених причин і умов, з відповідним повідомленням слідчого про досягнуті результати.

З наведеного зрозуміло, що виконання подання – це широке поняття, у якому опосередковується як процесуальна, так і не процесуальна діяльність. При виконанні подання процесуальну діяльність здійснює, насамперед, слідчий. Однак специфіка виконання подання обумовлює необхідність здійснення не процесуальної діяльності також тими особами, на котрих покладено обов'язок утілити у життя заходи щодо ліквідації причин і умов, що призвели до вчинення злочину.

Не процесуальну діяльність, охоплювану поняттям “виконання подання”, виконують, насамперед, державні органи, громадські організації або посадові особи. Варто зазначити, що здійснення такої діяльності властиве також і слідчому. Вона полягає у такому:

– виступи слідчого на зборах за матеріалами конкретних кримінальних справ;

¹²¹ Рьжаков А. П. Органы дознания в уголовном процессе. – М.: Городец, 1999. – С. 116.

– проведення бесід із посадовими особами та представниками громадськості;

– читання лекцій та організація бесід з питань права;

– висвітлення у ЗМІ найрезонансніших справ тощо.

На нашу думку, обидва види розглянутої діяльності певною мірою пов'язані, взаємозалежні і перебувають у взаємодії. Тому вони повинні належати до змісту виконання подання.

Причини й умови, що сприяли вчиненню злочину, є багатозначними та діють у різних сферах суспільного життя. Виконання подання потрібно розглянути стосовно усунення кожної їх групи. З огляду на це, виконання подання слідчого можна було б здійснювати так:

1) виконання подання у частині ліквідування зі свідомості особи, котра скоїла злочин, антигромадських поглядів, звичок, традицій;

2) виконання подання щодо усунення різних зовнішніх обставин, які сформували у свідомості обвинуваченого антигромадські погляди, звички, традиції;

3) виконання подання у частині ліквідування ситуацій, котрі у взаємодії з позицією особи спричинили злочинні дії;

4) виконання подання стосовно усунення умов, які призвели до вчинення злочину, і його приховування;

5) виконання подання у частині притягнення до відповідальності осіб, винних у допущенні обставин, що зумовили вчинення злочину.

Для того, аби обставини, що спричинили вчинення злочину, були ліквідовані, а подання – виконане, необхідно, також, щоби був задіяний ефективний контроль за втіленням у життя подання слідчого.

На це, зокрема, слушно звертає увагу М. В. Жогін. Аналізуючи поняття “запобіжна або профілактична робота”, він доходить такого висновку: поняття містить заходи, пов'язані з одержанням від керівників підприємств, установ і організацій відомостей про заходи, вжиті з огляду на внесення подання¹²². Він вважає, що ця діяльність слідчого перебуває на межі двох груп заходів, а саме: які не виходять за межі конкретної кримінальної справи, і ті, що виходять за зазначені межі.

Із наведеним міркуванням варто погодитися. Воно впливає з вимог законодавства, що покладає на відповідні установи, підприємства

¹²² Жогін Н. В. Прокурорский надзор за предварительным расследованием уголовных дел. – М.: Юрид. лит., 1968. – С. 194.

й організації обов'язок не пізніше, аніж у місячний термін, розглянути подання слідчого, вжити необхідних заходів і сповістити про це слідчого.

Варто зазначити, що така думка є правильною, адже контроль – найважливіша соціальна функція, складова організаційної діяльності з виконання прийнятих рішень, без якої неможливе виконання відповідальних завдань, що порушуються перед нашим суспільством. Та, насамперед, потрібно визначитися з такими поняттями, як “контроль” та “нагляд”.

Термін “контроль” за змістом близький до поняття “нагляд”, який українською мовою означає – “перевірка”, а також – “спостереження з метою перевірки”¹²³. *Державний контроль* – одна з форм здійснення державної влади, забезпечення додержання законів та інших нормативних актів, що видаються органами держави, система державних органів перевірки¹²⁴. *Нагляд* – це одна форма діяльності різних державних органів із забезпечення законності¹²⁵. *Прокурорський нагляд* – це регламентована прокурорським правом діяльність прокуратури щодо перевірки виконання законів і підзаконних нормативних актів державними та недержавними суб'єктами правовідносин¹²⁶.

Зважаючи на наведене вище, контроль у органах прокуратури можна визначити як діяльність з реалізації мети за допомогою впливу суб'єктів контролю на об'єкти.

На практиці управлінська діяльність в органах прокуратури тісно пов'язана з наглядовою. Поділ зазначеної діяльності можливий, переважно, теоретично. На цю особливість звертав увагу В. П. Рябцев. На його думку, тут немає управління в “чистому” вигляді, що притаманно системам, у яких керуюча підсистема не бере безпосередньої участі у процесах діяльності, що керується, а лише організовує їх і керує останніми. У системі органів прокуратури кожен вищестоящий прокурор не тільки керує підпорядкованими йому органами, а й безпосередньо наглядає за виконанням законів і здійснює інші зовнішні функції¹²⁷.

¹²³ Словник юридичних термінів (російсько-український) / Уклад. Ф. Андерс, В. Винник, А. Красицька, А. Полешко, О. Юрчук. – К., 1994. – С. 92, 110.

¹²⁴ Великий енциклопедичний юридичний словник / За ред. акад. НАН України Ю. С. Шемшученка. – К.: ТОВ “Видавництво “Юридична думка”, 2007. – С. 173.

¹²⁵ Советский энциклопедический словарь / Гл. ред. А. М. Прохоров. – М.: Сов. энциклопедия, 1985. – С. 853.

¹²⁶ Когутич І. І. Прокурорський нагляд в Україні: Курс лекцій для студентів юридичних вищих навчальних закладів. І. І. Когутич, В. Т. Нора, А. А. Павлішин; За ред. проф. В. Т. Нора. – К.: Атіка, 2004. – С. 81.

¹²⁷ Рябцев В. П. Понятие и виды функций прокуратуры // Вопросы борьбы с преступностью. – М., 1973. – Вып. 39. – С. 52.

Приміром, В. Бабкова та О. Шандула, визначаючи критерії ефективності контрольної діяльності в органах прокуратури, поєднують вирішення цього питання з досягненням цілей. Вони вважають, що зазначені критерії повинні:

- по-перше, зорієнтовувати на досягнення цілей, що поставлені перед органами прокуратури;
- по-друге, сприяти ефективному оцінюванню діяльності як окремого органу прокуратури, так і всієї прокурорської системи;
- по-третє, бути універсальними, тобто такими, які можна застосовувати до всієї прокурорської діяльності¹²⁸.

Показниками, що дають можливість оцінювати ефективність дій прокурора з досягнення остаточних цілей, можуть бути:

- 1) правопорушення, якому покладено край;
- 2) поновлення порушених прав, зокрема, конституційних прав громадян, прав держави та інших суб'єктів;
- 3) притягнення до кримінальної, матеріальної (майнової), адміністративної і дисциплінарної відповідальності.

Беручи до уваги те, що певна частина зазначених цілей буде досягнута на вимогу прокурора до органів управління та контролю, вважаємо: до наведеного вище переліку необхідно включити такий показник, як кількість виявлених та усунутих за вимогою прокурора причин та умов, що призвели до вчинення злочинів.

Необхідність здійснення контролю за реалізацією подання у теорії і на практиці не заперечується. Не вирішеним залишається тільки таке питання: хто саме повинен контролювати реалізацію подання? Здійснення такого контролю – обов'язок слідчого або прокурора. Водночас висловлюються різні думки з цього приводу. Одні автори вважають, що контроль за реалізацією подання належить до обов'язку слідчого¹²⁹, а, на думку інших, – цей контроль має здійснювати прокурор¹³⁰.

На нашу думку, оскільки питання про контроль за реалізацією подання безпосередньо не регламентується кримінально-процесуальним законодав-

¹²⁸ Бабкова В., Шандула О. Щодо ефективності контрольної діяльності в органах прокуратури // Право України. – 2001. – № 4. – С. 53.

¹²⁹ Сафронов С. Профілактична діяльність слідчих органів внутрішніх справ України // Право України. – 2002. – № 2. – С. 85.

¹³⁰ Давиденко Л. Роль прокурора у виявленні та усуненні причин і умов вчинення злочинів // Право України. – 1992. – № 8. – С. 20.

ством, його необхідно вирішувати, зважаючи на ті вказівки, що надаються у наказах Міністерства внутрішніх справ і Генерального прокурора України¹³¹.

Відповідно до “Положення про органи досудового слідства в системі Міністерства внутрішніх справ України”, слідчі зобов’язані внести обов’язкові для розгляду подання відповідним державним органам, громадським об’єднанням, організаціям, підприємствам, установам, посадовим особам про необхідність усунення причин та умов, що спричиняють вчинення злочинів. У Положенні також зазначається, що керівники органів досудового слідства здійснюють контроль за дослідженням причин і умов, які сприяють вчиненню злочинів, та внесення у кожній справі подань про їх усунення, а також надходження відповідей на них. У Положенні йдеться, що, за необхідних випадків, начальник слідчого відділу (відділення) на підставі наявної інформації аналізує причини і умови, що сприяють вчиненню злочинів, вносить узагальнені подання керівникам підприємств, організацій, установ для їхньої ліквідації, направляє інформації і пропозиції до відповідних органів влади й управління, інформує населення через ЗМІ про виявлені під час розслідування кримінальних справ причини й умови, які призводять до вчинення злочинів.

Отже, Положення не тільки встановлює обов’язок начальника слідчого відділу (відділення) контролювати реалізацію внесених слідчими подань, а й перелічує деякі його форми, за допомогою яких може бути забезпечене виконання подань.

Вищенаведене обумовлює необхідність розгляду питання про межі здійснюваного слідчим контролю за реалізацією подання, а також про співвідношення цього контролю з діяльністю прокурорського нагляду з виконання зазначеного процесуального акта.

Вирішуючи питання про контроль за виконанням внесеного ним подання, слідчий не повинен залишати поза увагою те, що ця діяльність не має бути перешкодою у виконанні його головного завдання – швидкого й повного розслідування кожної кримінальної справи, яка перебуває у його провадженні. Надмірне розширення контрольної діяльності слідчого

¹³¹ Наказ МВС України № 160 від 20.02.2006 р. “Про організацію діяльності органів досудового слідства системи МВС України.” – К., 2006 р.; Наказ Генерального прокурора України № 1 від 28 жовтня 2002 р. “Про координацію діяльності правоохоронних органів по боротьбі із злочинністю”. – К., 2002.; Наказ Генерального прокурора України № 4 від 28 жовтня 2002 р. “Про організацію прокурорського нагляду за додержанням законів органами, які провадять дізнання та досудове слідство”. – К., 2002.

за реалізацією внесеного подання може негативно вплинути на якісне виконання цього завдання. Тому, загалом, є правильним розв'язання питання про межі контролю слідчого за реалізацією подання, що пропонує В. К. Звірбуль. Він вважає, що контроль слідчих, відповідно до їхньої компетенції, завершується з одержанням повідомлення про те, що їх подання розглянуте і задоволене¹³².

Як засвідчує практика, повідомлення про розгляд подання може надійти через тривалий час після завершення розслідування кримінальної справи або навзагал не надійде. Тож, погоджуючись із твердженням В. К. Звірбуля, зазначимо, що висловлену ним думку, про межі здійснюваного слідчим контролю, слушно було б поширювати тільки на справи, що є у провадженні слідчого.

Повне, всебічне й об'єктивне дослідження обставин злочину, з'ясування істини, здійснення виховних функцій у стадії досудового розслідування, вжиття заходів із усунення причин і умов, що спричинили вчинення злочину, засвідчує про виконання слідчим покладених на нього законом завдань.

Здійснення слідчим контролю за реалізацією внесеного ним подання після того, як розслідування у справі завершено, на нашу думку, негативно вплине на розслідування інших кримінальних справ, що перебувають у його провадженні.

Контролювати реалізацію подань, внесених після закінчення провадження кримінальних справ, повинен прокурор з використанням засобів реагування, властивих прокурорському наглядові, не допускаючи водночас втручання в оперативно-організаційну і господарську діяльність установ, підприємств та організацій. Щоби прокурор міг виконати цю контрольну діяльність, доцільно вказувати у внесеному поданні, що повідомлення про його реалізацію повинно бути спрямоване прокуророві.

Правовою підставою для початку здійснення такого контролю є порушення встановленого законом терміну для відповіді на подання слідчого (ст. 23¹ КПК України).

Прокурор може вживати відповідних заходів реагування також на підставі заяв, що надійшли до нього, повідомлень, скарг та інших

¹³² Жуков А. И., Звирбуль В. К., Рагинский В. И., Шипович Т. И. Прокурорский надзор за расследованием преступлений органами охраны общественного порядка. — М., 1968. — С. 126.

відомостей щодо невиконання законних вимог з усунення обставин, які призвели до вчинення злочинів.

Подібними відомостями варто також вважати дані обліку внесених подань і повідомлень, що надійшли, про їхню реалізацію.

Така організація контролю за виконанням подання зумовлена сутністю прокурорського нагляду. Прокурор зобов'язаний реагувати на всі випадки невиконання рішень компетентних органів і, відтак, на випадки невиконання рішення слідчого про ліквідування причин та умов, що сприяли вчиненню злочину.

Одержавши від прокурора справу із затвердженим обвинувальним висновком, суддя вивчає її з метою вирішення питання про можливість призначення справи до судового розгляду та його організації; він обов'язково повинен звернути увагу на виконання органами розслідування вимог статей 23, 23¹ КПК України. Якщо ці вимоги не виконані чи у поданні слідчого не відображається реальна дійсність, суддя виносить окрему ухвалу (постанову) і вимагає вжити відповідних заходів. Без цього неможливо вважати виконаними вимоги ст. 22 КПК України про всебічне, повне та об'єктивне дослідження обставин справи.

Звертаючи на вказане, увагу, вважаємо, що вимоги суду й органів розслідування базуються на матеріалах кримінальної справи і виражені у передбаченій формі (окрема ухвала, подання), є обов'язковими для виконання всіма установами, підприємствами, організаціями і посадовими особами. Невиконання законних вимог суду й органів розслідування потрібно розглядати як порушення закону.

Цей висновок безпосередньо впливає із вказівок ст. 114 КПК України, що встановлює обов'язкове для всіх виконання рішень слідчого, внесених відповідно до законодавства з кримінальної справи, яка перебуває у його провадженні.

Перевірка прокурором виконання подань слідчого може здійснюватися й у плановому порядку. Ідеться про плани наглядових перевірок. До них доцільно включити і перевірку реалізації конкретного подання, внесеного у ті установи, підприємства й організації, перевірка яких планується в порядку нагляду.

Отже, перевірка виконання подання, яка здійснюється методами прокурорського нагляду, не тільки доцільна, з погляду звільнення слідчого від невласливих йому функцій, а й більш ефективна у порівнянні з контролем, що безпосередньо проводить слідчий. Неефективність контролю,

який здійснює слідчий, особливо очевидна тоді, коли внесені ним подання направляються в установи, підприємства, організації, що розташовані в іншому районі, місті чи області.

Ефективний контроль за реалізацією таких подань може здійснювати прокурор відповідного району чи міста, використовуючи для цього методи нагляду і широко залучаючи громадськість. Для провадження названого контролю копію внесеного подання необхідно, на нашу думку, направляти відповідному прокуророві.

У поданні, що направляється установі, організації чи підприємству, потрібно вказувати, що відповідь про виконання подання названі організації мають направити прокурору району, на території якого остання міститься, та слідчому, котрий вніс подання.

Процес контролюючої діяльності можна вважати завершеним, коли недоліки у діяльності підконтрольного об'єкта повністю усунені, заходи щодо недопущення їх у подальшому вжиті, а попередній позитивний досвід роботи поширюється серед інших підконтрольних об'єктів¹³³.

Перевірка виконання подань повинна бути правильно організованою. В основі такої перевірки мають бути принципи організації контролю. Контролюючий захід – не епізодична кампанія, а неодмінна умова успішного вирішення поставленого завдання. Потрібно домогтися такого становища, щоб облік та контроль були введені у систему як єдине ціле.

Тільки при систематичному контролі за виконанням подання можна усунути причини й умови, які сприяли вчиненню злочину, і водночас попередити нові порушення закону в діяльності посадових осіб, зобов'язаних ліквідувати останні. Запобіжне і виховне значення контролю, проведеного прокурором безпосередньо на підприємствах і в установах, буде ефективним тоді, коли у його здійсненні активну участь беруть представники широкої громадськості.

Здійснюючи контроль за реалізацією подань, слідчий і прокурор повинні залучати до участі в ньому громадян, зазвичай, тих, що володіють спеціальними знаннями, здатних перевірити фактичний стан справ з усунення причин і умов, які сприяють вчиненню злочину. Обов'язковою умовою ефективності контролю також є залучення до справи дійсно

¹³³ Бабкова В.С. Организационно-правовые проблемы контроля в прокурорской деятельности. – Харьков: Легас, 2001. – С. 82.

освічених осіб, за яких можна поручитися, що вони не підуть проти власної совісті.

Результати перевірки мають відображатися у відповідному документі. Наприклад, помічнику прокурора, що перевіряє реалізацію подання, можна рекомендувати з цією метою складання відповідного акта. У ньому повинні бути зазначені: його назва, місце і дата складання, прізвище особи, яка проводила перевірку, а також прізвища осіб, котрі брали участь у ній, посади й адреси останніх.

Вивчивши фактичний стан справ з усунення обставин, що обумовили вчинення злочину, представник громадськості детально викладає у власному акті результати перевірки. Якщо під час неї встановлено, що деякі із заходів щодо усунення зазначених обставин не втілені в життя, про це обов'язково потрібно вказати у акті. У ньому також повинні бути зафіксовані зауваження осіб, що брали участь у перевірці виконання подання.

Акт перевірки складають у декількох примірниках для того, щоб один з них був вручений керівнику організації чи підприємства, де проводилася перевірка, другий – надіслений до прокуратури для приєднання до матеріалів справи і, нарешті, третій – спрямований прокурором (якщо у цьому є необхідність) у відповідні організації для їх повідомлення і реагування.

На нашу думку, складання акта перевірки виконання подання матиме велике практичне значення. Він підвищить ефективність усунення причин і умов, які сприяли вчиненню злочину. За необхідних випадків цей акт стане підставою для вирішення питання про відповідальність посадових осіб за нежиття своєчасних заходів щодо усунення обставин, які обумовили вчинення злочину. Крім того, складання акта перевірки виконання подання полегшить узагальненню слідчої практики відносно запобігання злочинів, а також розроблення нових форм контролю реалізації подань.

У разі, якщо рекомендовані у поданні заходи нежиті або недостатньо ефективно виконані, хоча й було повідомлено, що останні застосовані, вважаємо за необхідне надати право слідчому, якщо він у цьому переконається, внести повторне подання. У такому поданні необхідно порушити питання не тільки стосовно усунення обставин, які призвели до вчинення злочину, а й щодо відповідальності осіб, винних у нежитті заходів, зазначених у першому поданні.

Однією з форм забезпечення фактичного виконання подання про ліквідацію обставин, які сприяли вчиненню злочину, є правильна

координація контрольної діяльності слідчого і прокурора з діяльністю органів відомчого контролю. Внутрівідомчий контроль та перевірка виконання – обов'язкові функції всіх органів управління. З огляду на те, що в поданні висвітлені недоліки у діяльності відповідного підприємства, установи чи організації, то, вочевидь, перевірка їхнього усунення належить, передусім, до компетенції органів внутрівідомчого контролю.

Згідно з КПК України та відомчими актами МВС України, начальник слідчого підрозділу МВС наділений процесуальними й адміністративними повноваженнями щодо організації слідчої роботи. Зазначене пояснюється його відомчою належністю¹³⁴. Як трактується в юридичній літературі, це жодною мірою не перешкоджає здійсненню процесуальних повноважень та не порушує процесуальної самостійності слідчого органів внутрішніх справ¹³⁵.

Ефективність внутрівідомчого контролю зумовлена тим, що органи управління, які його здійснюють, наділені владними повноваженнями. Вони мають право видавати акти, зважаючи на які, нижчестоящі органи зобов'язані вжити заходів, що забезпечують ліквідацію причин і умов, які спричинили вчинення злочину.

Ефективність внутрівідомчого контролю за усуненням зазначених обставин полягає ще у тому, що він максимально наблизений до тих об'єктів, котрі перевіряються, і тому допомагає ліквідувати причини й умови, які призвели до вчинення злочину. Не можна, нарешті, не брати до уваги й те, що внутрівідомчий контроль здійснюється за допомогою професійного апарату, який може дати науково обгрунтовані рекомендації, що реально забезпечать ліквідацію недоліків у роботі певної установи, підприємства чи організації.

Водночас у внутрівідомчому контролі є й недоліки. До них належать внутрівідомча зацікавленість, що зумовлює можливість прояву необ'єктивності й ігнорування недоліків в інтересах власного відомства або системи. Ці обставини необхідно взяти до уваги при здійсненні контролю за реалізацією подання.

Ефективність контролю слідчого та прокурора за здійсненням подання підвищиться, якщо вони координуватимуть власну діяльність

¹³⁴ Наказ МВС України № 160 від 20.02.2006 р. "Про організацію діяльності органів досудового слідства системи МВС України". – К., 2006 р.

¹³⁵ Когамов М. Ч. Предупредительная деятельность следователя и ее эффективность (на мат. ОВД Казахстана): Учеб. пособ. – Караганда, 1986. – С. 55.

з подібною діяльністю різних спеціалізованих органів. Таку координацію можна здійснити направленням останнім копії подання слідчого.

Вибір потрібних органів нерідко залежить від характеру кримінальної справи. Наприклад, якщо розслідуються злочини про порушення вимог законодавства щодо охорони праці (ст. 271 КК України), правил безпеки дорожнього руху чи експлуатації транспорту (ст. 286 КК України), доцільно контрольну діяльність за усуненням причин і умов, які сприяли вчиненню злочину, координувати, відповідно до Інспекції з техніки безпеки, Державною автомобільною інспекцією й іншими спеціалізованими органами.

Про необхідність поліпшення форм і методів контролю за усуненням причин і умов, що спричинили вчинення злочину, підвищення його ефективності засвідчує, що за даними МВС України за 2006 р., з 164607 подань слідчих відповіді не надійшли на 11312, тобто 9 % внесених подань залишилися без реагування¹³⁶.

Неухильне та своєчасне виконання посадовими особами подань слідчого про усунення причин і умов, які сприяли вчиненню злочину, має забезпечуватися не тільки здійсненням контролю за цією діяльністю, а й можливістю притягнення названих осіб до відповідальності за невиконання подань слідчого.

З огляду на наведене вище, вважаємо за необхідне збільшити у законі адміністративну та дисциплінарну відповідальність посадових осіб за невиконання подань слідчого. Факт посилення таких заходів впливу стимулював би свідоме і добровільне виконання посадовими особами обов'язку з усунення причин й умов, які сприяли вчиненню злочину.

Вагоме значення має належно поставлений облік внесених подань і контроль за їхньою реалізацією. За браком правильної організації такого обліку й контролю не можна досягнути усунення причин і умов, що призвели до вчинення злочину.

Беручи до уваги зазначене, стосовно обліку і контролю, зрозуміло, що ці поняття завжди необхідно розглядати в їхній органічній єдності та нерозривному зв'язку. Облік і контроль взаємно обумовлюють один одного: облік є джерелом контролю, контроль, своєю чергою, сприяє правильній організації обліку.

Контроль за реалізацією подання про ліквідації причин і умов, що спричинили вчинення злочину, включає необхідність обліку подань.

¹³⁶ Злочинність в Україні: Стат. зб. / Державний комітет статистики України. – К., 2006. – С. 10.

Облік подань, як і контроль за їхнім виконанням, може бути організований у різний спосіб. Та головним є те, що він повинен бути простим, максимально зручним і, зрештою, забезпечувати усунення обставин, які зумовили вчинення злочину. З цією метою у деяких слідчих підрозділах ведуться спеціальні журнали. До них заносяться такі відомості, як: справа, з котрої внесене подання; дані про організацію, що його виконує; дата направлення подання та ін.

Хоча ця форма організації обліку є поширеною, однак, її не можна вважати найзручнішою. Особливо нераціональною вона є там, де працює декілька слідчих, а облік ведеться в одному журналі.

Найявня й інша форма організації обліку та контролю за виконанням подань слідчих, що, на нашу думку, є доцільнішою. Це така форма, коли слідчі на кожне внесене ними подання заводять контрольну картку. Останню разом з копією подання потрібно надсилати прокуророві для здійснення контролю за її реалізацією. Зазначеним буде забезпечена координація діяльності слідчого з наглядовою роботою прокурора із запобігання злочинам.

У контрольній картці повинні відображатися відомості, що сприяють ефективному контролю, а саме: за якою кримінальною справою внесене подання; назва організації, до котрої його внесено: її адреса та номер телефону; дата внесення подання та короткий його зміст. Отож відмічають направлення запитів і нагадувань. Якщо прокурор безпосередньо ознайомився із перебігом виконання подання, то про це також зазначається у картці. Після ліквідації причин і умов, які спричинили вчинення злочину, й одержання відповіді на подання, контрольну картку вилучають з картотеки і додають до наглядового провадження із кримінальної справи.

Наведена форма обліку та контролю за виконанням подань полегшує нагляд прокурора за діяльністю слідчого з усунення причин і умов, що призвели до вчинення злочину. Тому у спеціальній літературі вона визнана найефективнішою¹³⁷.

Позитивно оцінюючи таку форму, одночасно вважаємо за доцільне введення єдиної форми контрольних карток у всіх слідчих апаратах

¹³⁷ Зеленецький В. С. Предупреждение преступлений следователем. – Харьков, 1975. – С. 154–155; Жуков А. М. Предупредительная деятельность следователя по уголовному делу. – Саратов: Изд-во Саратов. ун-та, 1990. – С. 80.

як органів прокуратури, так і Міністерства внутрішніх справ. Застосування єдиної форми контрольних карток сприятиме впровадженню основ наукової організації праці щодо запобігання злочинам, полегшить узагальнення та вивчення слідчої практики, дасть змогу правильно й однаково організувати контроль за здійсненням подань у районі, місті чи області.

Подання, що виносяться, відповідно до статей 23, 23¹ КПК України, є актом застосування такої норми права до конкретного випадку суспільного життя. Діяльність слідчого має водночас владний характер і здійснюється за його одноосібним волевиявленням.

Особливість здійснення правових норм, за наявності акта застосування права, насамперед, полягає у тому, що у цьому разі зобов'язані особи виконують або дотримуються не лише відповідної норми права, а й владного наказу, що на ній базується. Таким наказом і є подання слідчого про вжиття заходів щодо усунення причин і умов, які сприяють вчиненню злочину. Одночасно виникнення пов'язаних з ним правовідносин не залежить від волі осіб, котрим адресоване подання.

Право використовує тут різноманітні прийоми, що залежать, з одного боку, від характеру регульованих відносин, а, з іншого, – від історично сформованого підходу до їхнього регулювання. Та, зрештою, будь-яка модель поведінки втілюється у комплексі прав і обов'язків. Саме вказівка на права й обов'язки становить ту частину методу правового регулювання, яка обов'язково породжує виникнення, зміну та припинення конкретних правовідносин¹³⁸.

Одним із суб'єктів правовідносин, які виникають з огляду на внесення подання, є слідчий; іншим – посадова особа установ, підприємств і громадських організацій, на котрих покладено обов'язок усунути обставини, що спричиняють вчинення злочинів. При таких відносинах правомочність одного суб'єкта стосовно іншого відображає владне веління органу держави або його представника, і тому воно припускає відповідні обов'язки іншого суб'єкта. У юридичній літературі подібні правовідносини, звичайно, називають владними відносинами¹³⁹. Саме такими є правовідносини, що виникають між слідчим та особами, яким адресовано для виконання подання.

¹³⁸ Исаков В. Б. Юридические факты в советском праве. – М.: Юрид. лит., 1984. – С. 54.

¹³⁹ Элькин П. С. Толкование и применение норм уголовно-процессуального права. – М.: Юрид. лит., 1967. – С. 10.

Кожний із суб'єктів правовідносин, які виникають, беручи до уваги усунення причин і умов, що сприяють вчиненню злочину, має права й обов'язки. Для прикладу, слідчий, маючи право у поданні вимагати від визначених посадових осіб ліквідування обставин, які зумовили вчинення злочину, водночас зобов'язаний проконтролювати таке усунення. Посадова особа повинна виконати подання слідчого, але вона має право оскаржити його прокуророві, якщо фактичні дані, чи розроблені на їхній основі висновки, не відповідають дійсності, або ж неправильні. Ми поділяємо твердження тих учених, на думку котрих запропоновані слідчим заходи щодо усунення причин і умов, які спричиняють вчинення злочину, для керівників установ та підприємств є рекомендаційними.

Відомо, що суб'єкти права поділяються на дві основні групи. До першої належать громадяни України, до другої – фізичні, юридичні особи (організації)¹⁴⁰. Цей поділ можна використати й у класифікації суб'єктів правовідносин, що виникають при усуненні обставин, які сприяють вчиненню злочину.

З'ясування суб'єктів правовідносин, що виникають при ліквідації обставин, які призвели до вчинення злочину, можливе лише у процесі діяльності слідчого з виявлення цих обставин. Аналізуючи обставини справи й зібрані докази, слідчий дійде висновку, що саме дані, а не особи зобов'язані ліквідувати причини й умови, котрі зумовили вчинення злочину.

Вносячи подання, слідчий цим і визначає час та місце виникнення кримінально-процесуальних відносин, їхню суть, учасників. У поданні конкретизуються обов'язки посадових осіб з усунення причин і умов, які сприяють вчиненню злочину. Зокрема, цим процесуальним актом слідчий конкретизує й власне право вимагати виконання пропозицій, що у ньому викладені. Виконуючи подання слідчого, посадова особа установ, підприємств і громадських організацій зобов'язана в межах власної компетенції ліквідувати одні обставини, вжити заходів щодо усуненню інших і, відтак, впливати на комплекс обставин, які сприяють вчиненню злочину. Комплекс цих обставин, як відомо, складають:

1) антигромадські погляди особи, котра вчинила злочин;

¹⁴⁰ Цивільне право України: Підруч.: У 2-х кн. / О. В. Дзера (керівник авт. кол.), Д. В. Боброва, А. С. Довгерт та ін.; За ред. О. В. Дзери, Н. С. Кузисцової. – К.: Юрінком Інтер, 2002. – Кн. 1. – С. 79.

- 2) соціальні явища і процеси, під впливом яких виникли подібні погляди;
- 3) життєві ситуації, що у взаємодії з позицією особи зумовлюють злочинні дії;
- 4) зовнішні умови, які полегшують учинення злочину.

Названі вище обставини у тому чи тому обсязі можуть бути викладені в одному або декількох поданнях слідчого. Та у будь-якому разі кожна група обставин, яка належить до структури причин і умов, що спричиняють вчинення злочину, є самостійним юридичним фактом, який породжує певні правовідносини¹⁴¹.

Для усунення кожної із зазначених груп обставин відповідні особи, котрі виконують подання, здійснюють різні організаційно-господарські, культурно-виховні, технічні та інші заходи. Їхнє вжиття припускає вчинення дій, кожна з яких повинна базуватися на законодавстві або не суперечити йому. Залежно від характеру і регламентації цих дій нормами відповідної галузі права, виникають, змінюються чи припиняються різні правовідносини (трудові, адміністративні, цивільно-правові тощо), а також суспільні відносини, не врегульовані нормами права. Наприклад, виконуючи подання слідчого, керівник підприємства видає наказ, котрим встановлює порядок здійснення робіт, накладає на винних осіб дисциплінарні стягнення за порушення законодавства та ін. З огляду на це, зрозуміло, що виникненню трудових правовідносин передувало внесення слідчим подання, що, як самостійний юридичний факт, зумовило виникнення між слідчим і відповідною посадовою особою кримінально-процесуальних відносин. Ліквідація ж викладених у поданні обставин, які призводять до вчинення злочину, зумовила інші правовідносини.

Отже, специфіка правовідносин, які виникають, беручи до уваги усунення причин і умов, що сприяють учиненню злочину, зумовлені системним характером цих обставин. Останні ж у власній єдності формують фактичний склад, що визначає виникнення, зміну або припинення тех комплексних та складних правовідносин. Усі ці правовідносини сукупно утворюють систему.

Пояснюючи наведену думку, вкажемо, що підстави та порядок внесення подання про вжиття заходів щодо усунення причин і умов,

¹⁴¹ Теорія держави та права: Курс лекцій / Под ред. М. Н. Марченко. – М.: Зерцало, 1997. – С. 397.

які спричинили вчинення злочину, регламентуються нормами кримінально-процесуального права. Саме внесення подання є першим з таких юридичних фактів. Юридичний факт, котрим є наказ керівника установи, виникає з огляду на застосування норм та інших галузей права (трудового, адміністративного, господарського тощо). Цей наказ є другим юридичним фактом. Сукупність вказаних юридичних фактів є фактичним складом, що породжує різноманітні (інші, не кримінально-процесуальні) правовідносини¹⁴².

Водночас варто зазначити, що взаємозв'язок усіх правовідносин і розташування їх у певній ієрархічній системі зумовлене не тільки існуванням реального взаємозв'язку обставин, що утворюють у єдності причини й умови, які сприяють вчиненню злочину, а й визначенням процесуальним порядком їхнього усунення.

Якщо простежити процес ліквідації зазначених обставин, то можна помітити таке: для реалізації положень статей 23, 23¹ КПК України, тобто для внесення подання, що є актом застосування права. Необхідна також наявність певних юридичних фактів, оскільки правові норми використовуються лише за наявності обставин, які мають правове значення. Цими обставинами, тобто юридичними фактами, що зумовлюють необхідність внесення подання, є сукупність об'єктивно наявних факторів, що сформулюють у єдності причини й умови, котрі призвели до вчинення злочину.

Однак названі юридичні факти, не зазначені у поданні як такі, не тягнуть виникнення, зміну чи припинення правовідносин. Вони утворюють лише можливість виникнення, зміни або припинення правовідносин, а правозастосовний акт, у цьому разі – подання, перетворює цю можливість у дійсність. Він є юридичним фактом у загальному ланцюзі юридичних фактів, які виникли до нього і водночас становить фактичний (юридичний) склад, що спричиняє виникнення, зміну і припинення матеріальних, а також процесуальних правовідносин¹⁴³.

Одержавши подання слідчого, посадова особа установи, підприємства або організації, з метою його виконання, не тільки має право, а й зобов'язана застосувати певні дії, що, своєю чергою, є юридичним

¹⁴² Загальна теорія держави і права: Підруч. // За ред. М. В. Цвіка, В. Д. Ткаченка, О. В. Петришина. – Харків: Право, 2002. – С. 346–347.

¹⁴³ Зеленецький В. С. Предупреждение преступлений следователем. – Харьков: Вища школа, 1975. – С. 160.

фактом, і породжують різні, інші, трудові, адміністративні тощо правовідносини. Однак у цьому проявляється не тільки зв'язок інших правовідносин з кримінально-процесуальними, а й залежність їх виникнення від останніх, тобто, так звана, зворотна лінія зв'язку. Тому правовідносини між слідчим і особами, котрим адресоване подання, є головними, визначальними. Усі інші правовідносини наразі будуть похідними від кримінально-процесуальних.

Варто зазначити, що висловлене нами зауваження не дає підстави дійти висновку про те, що ці похідні правовідносини є допоміжними стосовно кримінально-процесуальних. На нашу думку, основні та похідні правовідносини не лише взаємозалежні, а й певною мірою взаємозалежать. Якщо трудові, адміністративні та інші правовідносини є похідними від кримінально-процесуальних, то припинення останніх стає можливим лише в результаті реалізації інших правовідносин (тобто усунення тих викладених у поданні обставин, які спричинили вчинення злочину).

З огляду на те, що виникнення, зміна чи припинення похідних правовідносин залежить від характеру розпоряджень, зазначених у поданні, то, зрозуміло, що рішення слідчого про ліквідацію причин і умов, які сприяли вчиненню злочину, торкається інтересів як посадових осіб, котрим адресується подання, так й інших, третіх осіб. Оскаржити ж подання про усунення обставин, які зумовили вчинення злочину, можуть не лише керівники установ, підприємств, організацій та посадова особа, яким воно адресовано, а й ті, треті особи, котрих це стосується. Закон не регламентує порядок оскарження подань слідчого. Однак, беручи до уваги гуманну сутність кримінального процесу, тенденції його подальшого розвитку, зазначимо, що оскаржити вказане подання може будь-яка особа, котра вважає, що викладені у ньому висновки слідчого торкаються її прав, інтересів, які охороняються законом.

Специфіка юридичного факту, з яким закон пов'язує виникнення розглянутих правовідносин, визначає й особливість їхнього припинення. Залежно від характеру і складності виконання посадовими особами заходів щодо реалізації подання з ліквідації обставин, які спричиняють вчинення злочинів, є різним за тривалістю. Тому інші, похідні від кримінально-процесуальних, правовідносини, що виникають при ліквідації зазначених обставин, також припиняються або реалізуються не одночасно. Їх припинення залежить від того, чи виконані заходи, що забезпечують усунення названих обставин.

Реалізація ж лише деяких інших, похідних правовідносин, не спричиняє припинення головних, кримінально-процесуальних відносин між слідчим і посадовими особами підприємств, установ чи організацій. Це пояснюється тим, що припинення кримінально-процесуальних відносин залежить від посадових осіб настільки, наскільки їхня діяльність з виконання подання відповідає завданню усунення обставин, які призводять до вчинення злочинів.

Отже, кримінально-процесуальні відносини між слідчим і посадовою особою припиняються лише тоді, коли всі обставини, що сприяють вчиненню злочину, ліквідовані на підприємстві, в організації чи установі, що представляє посадова особа, і про це повідомлено слідчого, котрий уніс подання.

Коли усунення обставин, які спричинили вчинення злочину, відбулося до завершення розслідування кримінальної справи, кримінально-процесуальний характер правовідносин між слідчим і особами, котрим адресовано подання, є безсумнівним. Однак найчастіше ліквідація причин і умов, які сприяли вчиненню злочину, відбувається після завершення розслідування. Безперечно, діяльність слідчого з виявлення обставин, що призводять до вчинення злочину, є складником усього процесу розслідування. Діяльність слідчого регламентована кримінально-процесуальним законодавством, вона завершується вжиттям спрямованих щодо усунення причин і умов, які сприяли вчиненню злочину, заходів, що сформульовані у поданні. Подання, котре є обов'язкове для виконання, може бути недієвим лише після виконання.

Тому, правовідносини між слідчим і особами, яким адресовано подання, є тривалими та існують доти, доки завдання з усунення обставин, що зумовили вчинення злочину, не буде вирішено. З наведеного можна дійти висновку, що завершення розслідування кримінальної справи не тягне припинення кримінально-процесуальних відносин, які виникли з огляду на ліквідацію причин і умов, що сприяють вчиненню злочину. Ці правовідносини можуть бути також припинені, крім зазначеної вище загальної підстави, беручи до уваги скасування прокурором або слідчим подання щодо усунення причин і умов, які призвели до вчинення злочинів.

Припинення головних, визначальних правовідносин, зрозуміло, спричиняє розпад складного фактичного складу, а, отже, припинення похідних від них правовідносин. Та існують винятки: похідні правовідносини припиняються із виконанням ними власного функціонального призначення.

3.2. Відомчий контроль та прокурорський нагляд за ефективністю процесуальної діяльності слідчого щодо запобігання злочинам

У покращенні якості й ефективності досудового розслідування важливу роль відіграють начальники слідчих відділів, котрі щодня спілкуються зі слідчими, мають можливість постійно спостерігати за перебігом розслідування, оперативно надавати необхідну допомогу і забезпечувати швидкість, всебічність та об'єктивність результатів такого розслідування.

Права начальника слідчого відділу умовно можна поділити на три групи:

- 1) організаційно-розпорядчого характеру;
- 2) стосовно виявлення та запобігання порушень законності;
- 3) щодо реагування на виявлені порушення¹⁴⁴.

На нашу думку, законодавець усі повноваження начальника слідчого відділу найточніше формулює в організаційно-розпорядчому напрямі. До цих прав належать: вказівки слідчому щодо провадження досудового слідства стосовно притягнення як обвинуваченого; кваліфікації злочину щодо провадження певних слідчих дій; правильного визначення причин і умов, котрі спричинили вчинення злочинів, тощо.

Процесуальні права й обов'язки начальника слідчого відділу, вказані у Кримінально-процесуальному кодексі України, доповнюються його організаційно-розпорядчими повноваженнями, що відображені у відомчих актах системи МВС України¹⁴⁵.

Відповідно до ст. 114¹ КПК України, начальник слідчого відділу здійснює контроль за своєчасністю дій слідчих з розкриття злочинів та їх запобігання, вживає заходів щодо найповнішого, всебічного й об'єктивного провадження досудового слідства у кримінальних справах. Начальник слідчого відділу має право: перевіряти кримінальні справи; давати вказівки слідчому про провадження досудового слідства, притягнення

¹⁴⁴ Михайленко А. Р. Расследование преступлений: законность и обеспечение прав граждан: Науч.-практ. изд. – К.: Юринком Интер, 1999. – С. 241.

¹⁴⁵ Наказ МВС України № 160 від 20.02.2006 р. "Про організацію діяльності органів досудового слідства системи МВС України". – К., 2006 р.

як обвинуваченого, кваліфікацію злочину та обсяг обвинувачення, направлення справи, провадження певних слідчих дій; передавати справу від одного слідчого іншому; доручати розслідування справи декільком слідчим; брати участь у провадженні досудового слідства та особисто провадити досудове слідство, користаючись водночас повноваженнями слідчого¹⁴⁶.

Зміст цієї статті дає можливість дійти таких висновків:

по-перше, начальник слідчого відділу є самостійним учасником кримінально-процесуальної діяльності, наділений відповідними правами та управлінськими обов'язками;

по-друге, його повноваження можуть бути реалізовані лише тими способами та у формах, що безпосередньо передбачені процесуальним законодавством. Незаконними і такими, які обмежують процесуальну самостійність слідчого, є випадки обов'язкового затвердження начальником слідчого відділу основних процесуальних рішень, тобто тих, що стосуються порушення кримінальної справи, призначення експертиз та ін.;

по-третє, основними напрямками його контрольної діяльності є розкриття та запобігання злочинам, вжиття заходів для найповнішого, всебічного провадження досудового слідства у кримінальних справах;

по-четверте, головною передумовою його ефективної роботи є своєчасність відомчого контролю.

Розглянемо дегальніше діяльність начальника слідчого відділу з контролю за профілактичною роботою слідчого. Про його участь у загальнопрофілактичній діяльності може йтися тоді, коли вся робота з розкриття і розслідування злочинів у підсумку є запобіжною. Тому начальник слідчого відділу, при здійсненні власних повноважень, зобов'язаний звертати увагу на те, щоби слідчі під час провадження з кримінальних справ не забували про реалізацію завдання щодо запобігання злочинам. Стосовно ж стадії порушення кримінальної справи, йому необхідно ретельно стежити за законністю, обґрунтованістю і своєчасністю розгляду слідчим заяв та повідомлень. Це потрібно тому, що слідчі не завжди належно проводять виховну роботу за допомогою роз'яснення прав заявнику й особам, що з'явилися з повинною. Необхідним є контроль за правильним оформленням протоколів усних заяв і заявок з повинною, а також стосовно відповідних позначок щодо попередження

¹⁴⁶ Кримінально-процесуальний кодекс України: Наук.-практ. коментар / За заг. ред. В. Т. Маляренка, В. Г. Гончаренка. – К.: "Юрисконсульт, КНТ", 2006. – С. 305.

про відповідальність. Начальник слідчого відділу повинен знати: наскільки чітко провадиться робота з очевидцями й іншими особами; чи оперативно виїжджають слідчі на проведення огляду місця події; чи правильно оформлюють і закріплюють його результати. Необхідно регулярно аналізувати оформлення постанов про порушення та про відмову в порушенні кримінальної справи, їхній зміст, мотивування прийнятих рішень, особливо у разі відмови у порушенні справ, відповідно до ст. 6 КПК України. Начальнику слідчого відділу необхідно звертати увагу слідчих на оперативне вжиття заходів щодо запобігання та припинення злочинів у цій стадії, оцінювати їхню результативність і відповідно корегувати роботу слідчих у напрямі підвищення їхньої кваліфікації.

У стадії досудового розслідування начальник слідчого відділу не тільки контролює профілактичну діяльність слідчого, а й спеціально-запобіжну, яка розпочинається з порушення справи.

У профілактичній роботі участь начальника слідчого відділу зорієнтована на забезпечення законного й обґрунтованого застосування заходів виховного впливу та процесуального контролю, виконання слідчих і процесуальних актів, оцінення підстав притягнення до кримінальної відповідальності. Основними формами роботи начальника у зазначеному напрямі є перевірення матеріалів справи, його особиста участь у провадженні слідчих дій та давання письмових вказівок. У разі виявлення слідчим фактів, які потребують прокурорського реагування, він контролює своєчасне повідомлення про це прокурора.

Важливим напрямом профілактичної роботи начальника слідчого відділу є контроль за запобіжною діяльністю слідчого. Хоча у ст. 23 КПК України, де мовиться про коло органів кримінального судочинства, зобов'язаних виконувати таку роботу, начальник слідчого відділу не зазначений, а аналіз статей 2, 64, 114¹ КПК України дає змогу дійти висновку, що він наділений такою правомочністю. Про це засвідчує й практика. Так, у Солом'янському РУ ГУ МВС України м. Києва у 2004 р. кожна четверта вказівка начальника слідчого відділу з кримінальних справ стосувалася встановлення й усунення обставин, які сприяли вчиненню злочинів.

Власні повноваження зазначений начальник реалізує, здебільшого, письмовими вказівками, що є обов'язковими для слідчого, але можуть бути оскаржені прокурору. Зокрема, оскарження не припиняє виконання слідчим отриманих вказівок, крім випадків, передбачених ч. 2 ст. 114 КПК

України. До них не належить питання про вжиття заходів щодо з'ясування й усунення причин криміногенних факторів. У цьому разі вказівки начальника слідчого відділу є обов'язковими, тобто такими, які не підлягають оскарженню.

Письмові вказівки начальника слідчого відділу є процесуальним документом, що додаються до кримінальної справи, якщо це не стосується оперативно-розшукових заходів. Ми погоджуємося з думкою П. І. Мінюкова та А. П. Мінюкова, які зауважують, що вказівки можна давати на будь-якому етапі розслідування, але бажано, щоби вони були на початку розслідування. Це полегшить роботу слідчого і дасть можливість уникнути помилок та упущень¹⁴⁷.

Вивчення слідчої практики засвідчує, що вказівки начальника слідчого відділу щодо запобігання злочинам не завжди додаються до кримінальної справи. Деякі практичні працівники пояснюють цю обставину тим, що у подібних ситуаціях підривається авторитет слідчого, розкривається механізм і "секрети" розслідування. З наведеним навряд можна погодитися, адже обвинувачений та інші учасники процесу ознайомлюються із такою вказівкою після закінчення досудового слідства. Зрозуміло, коли розслідування проведене об'єктивно, вина обвинуваченого доведена, то ознайомлення з вказівками підвищує авторитет начальника слідчого відділу, надає змогу перевірити, наскільки ґрунтовно, всебічно й об'єктивно проведено слідство у справі.

Важливе значення у діяльності начальника слідчого відділу з контролю щодо з'ясування слідчим причин і умов, які сприяли вчиненню злочину, має перевірка кримінальної справи¹⁴⁸. Під час неї з'ясовується: чи є необхідність у виявленні й усуненні причин та умов учинення злочину; наскільки вчасно і повно здійснюється ця робота; чи зазначається вона у матеріалах справи (у протоколах, обвинувальному висновку). За наявності недоліків начальник слідчого відділу має право дати відповідні вказівки стосовно провадження досудового слідства чи певних слідчих дій. Крім цього, він має право особисто брати участь у встановленні обставин, котрі спричинили вчинення злочинів. Виконання начальником слідчого відділу покладених на нього

¹⁴⁷ Мінюков П. І., Мінюков А. П. Процесуальні повноваження начальника слідчого відділу (відділення) органів внутрішніх справ і проблеми керівництва досудовим слідством: Навч. посіб. – К.: Кондор, 2004. – С. 36.

¹⁴⁸ Гаврилов А. К. Раскрытие преступлений на предварительном следствии: (Правовые и орг. вопросы). – Волгоград, 1976. – С. 158–169.

повноважень підвищує ефективність і якість роботи слідчого зі встановлення й ліквідації причин та умов, що призвели до вчинення злочинів. Для прикладу, у Солом'янському і Шевченківському РУ ГУ МВС України м. Києва, де на чільному місці у начальників слідчих відділів постійно є питання профілактичної діяльності, зростає кількість кримінальних справ, в яких слідчі вживають заходів щодо своєчасного й якісного виявлення та усунення причин і умов, що сприяли вчиненню злочинів*.

Начальник слідчого відділу здійснює контроль за своєчасністю реагування на встановлені криміногенні фактори. Водночас він стежить, щоби слідчі не перевищили власних повноважень, зокрема, не допустили направлення подань щодо усунення причин, ліквідація яких належить до компетенції суду. На нашу думку, такому начальникові повинне бути надане право відкликати незаконні та необгрунтовані подання.

Особлива роль у запобіжній діяльності слідчого належить прокуророві: по-перше, тому, що він здійснює нагляд за додержанням і правильним застосуванням законів у нашій державі (ст. 121 Конституції України, ст. 1 Закону України "Про прокуратуру");

по-друге, його прийнято вважати координатором діяльності з боротьби зі злочинністю (ст. 10 Закону України "Про прокуратуру").

Як відомо, одне із завдань, яке поставлене перед прокурором при здійсненні нагляду за виконанням законів органами досудового розслідування, є забезпечення того, аби у кожній кримінальній справі проводилася профілактична робота, з'ясовувалися причини й умови, що зумовили вчинення злочину, та вживалися заходи щодо їх усунення. Така реалізація прокурорських повноважень у цьому напрямі неабияк підвищує ефективність прокурорського нагляду в кримінальному судочинстві.

У стадіях порушення кримінальної справи і досудового розслідування наглядова діяльність прокурора невід'ємно пов'язана із процесуальним управлінням розслідувань злочинів. З огляду на це, участь прокурора в розглянутому плані здійснюється у двох основних напрямках: загально-профілактичному та індивідуально-профілактичному. Ведучи мову про загально-профілактичну роботу, необхідно зазначити, що вона, переважно, пов'язана зі здійсненням наглядових повноважень за виконанням слідчим слідчих дій, своєчасним реагуванням на виявлені правопорушення, за законністю й обгрунтованістю процесуальних актів.

* Архів слідчого управління ГУ МВС України у м. Києві, 2005.

Засоби прокурорського реагування можуть бути різні: протест, припис, постанова, подання щодо неприпустимості порушення закону. Розглянемо останнє з них.

Одним із важливих засобів прокурорського реагування на правопорушення, причини й умови, які сприяли злочинам із кримінальних справ, є подання. Такий захід запобіжного впливу законодавчо закріплений у ст. 23 Закону України “Про прокуратуру”.

Подання з вимогою усунення порушень закону, їхніх причин і умов, що їм сприяють, виноситься прокурором, його заступником у державний орган, громадську організацію або посадовій особі. За даними органів прокуратури України, такий засіб використовувався найчастіше за фактами порушень законів щодо зберігання власності, випуску недоброякісної, нестандартної і некомплектної продукції, приписок, безгосподарного використання техніки, паливно-енергетичних ресурсів та ін. З-поміж посадових осіб, стосовно котрих винесено подання про ліквідацію причин та умов порушень закону, були керівники, провідні спеціалісти промислових, будівельних, торговельних й інших підприємств, інші посадові особи.

Посадовим особам, яким внесено подання, роз’яснюються конкретні вимоги закону, ким і яке положення закону порушено, у чому полягає порушення та що і за який термін посадова особа чи орган мають вжити щодо його усунення.

Подання може бути винесене одночасно з порушенням питання про притягнення правопорушника до матеріальної, дисциплінарної відповідальності, передання матеріалів громадським організаціям, трудовим колективам для вжиття заходів громадського впливу.

Аналіз правових норм, що регламентують зміст і порядок внесення постанови, протесту, подання, припису, практики їх застосування, дав можливість дійти таких висновків: подання законодавець розглядає як самостійний, а не факультативний засіб прокурорського реагування. Отже, воно має специфічні, відмітні від інших актів, підстави. Якщо ж як підставу розглядати порушення закону, то останні можуть бути предметом протесту, постанови й припису, що призводить до зміщення їхньої функціональної спрямованості. Отже, з огляду на ст. 23 Закону України “Про прокуратуру”, цей засіб використовується для усунення порушень закону, причин останніх та умов, що сприяють їм, тобто використовується як засіб щодо запобігання злочинам.

Участь прокурора у запобіжній діяльності слідчого реалізується в двох формах:

1) нагляд за виконанням законів органами досудового розслідування з встановлення та усунення причин і умов, які сприяли вчиненню злочину (ст. 29 Закону України “Про прокуратуру”);

2) особиста участь прокурора у виявленні та усуненні причин і умов, які сприяли вчиненню злочину (п. 5 ст. 20 Закону України “Про прокуратуру”).

Кримінально-процесуальне законодавство встановлює, що вказівки прокурора повинні даватися письмово. Це, звичайно, не означає, що будь-яка консультація чи рекомендація прокурора особі, що провадить дізнання, або слідчому, мають бути лише письмовими. Так, безсумнівно, ця норма закону підвищує відповідальність прокурора за власні вказівки, створює можливі умови для перевірки їхнього виконання. Вказівка прокурора – це процесуальний документ, який породжує певні процесуальні правовідносини між прокурором і особами, що провадять дізнання, та слідчим¹⁵⁰.

Прокурор має право, згідно зі ст. 30 Закону України “Про прокуратуру”, у разі необхідності доручати керівникам органів досудового слідства внутрішніх справ, органів безпеки проведення у підвідомчих їм підрозділах перевірки з метою усунення порушень закону та забезпечення безпосереднього розкриття діянь, що містять ознаки злочину. З огляду на це, впливає, що прокурор дає згаданим вище органам вказівки, в яких вказується, крім інших завдань, і безпосереднє виявлення причин та умов, що призвели до вчинення злочинів.

З’ясування причин та умов, які спричинили вчинення злочину, є органічною частиною розслідування кримінальної справи. Зважаючи на це, прокурору під час нагляду за розслідуванням злочину необхідно постійно звертати увагу слідчих на дотримання ними вимог закону з ліквідації причин і умов, котрі зумовлюють їхнє вчинення. Навряд можна погодитися з позицією тих прокурорів, які вважають, що цю роботу варто виконувати лише при перевірці дотримання законності у кінцевому провадженні у справі. У подібних випадках своєчасність усунення прокурором недоліків розслідування є неможливою.

¹⁵⁰ Джига М. В., Баулін О. В., Лукянець С. І., Стахівський С. М. Провадження дізнання в Україні: Навч.-практ. посіб. – К., 1999. – С.147.

Найважливіше значення при здійсненні нагляду за усуненням криміногенних факторів має законність і своєчасність початку досудового розслідування.

У кримінальному процесі криміногенні фактори поділяються на дві групи:

- 1) пов'язані з особою, яка скоїла злочин (наприклад, недоліки сімейного виховання або виховної роботи у трудовому колективі тощо);
- 2) ті, що існують незалежно від особи, котра вчинила злочин (приміром, неналежний облік матеріальних цінностей, недогляд в охороні та ін.).

Якщо при порушенні кримінальної справи виявлено тільки подію злочину, а даних про особу, яка його скоїла, немає, то прокуророві необхідно зорієнтувати орган розслідування на з'ясування обставин другої групи. Це не тільки дає можливість їх вчасно усунути, а й нерідко – знайти злочинців. Для прикладу, виявивши, що крадіжці предметів релігійного культу з музею сприяв брак охоронної сигналізації у приміщенні запасників, слідчий запропонував версію про причетність до злочину осіб, які про це знали. Надалі ця версія підтвердилася*.

Коли ж на момент порушення кримінальної справи, одночасно з інформацією про подію злочину, наявні дані про особу, котра його скоїла, прокурору необхідно звертати увагу органу розслідування на з'ясування обставин, що можуть належати до криміногенних. Це допоможе уникнути зайвого проведення слідчих дій і, відтак, скоротить час розслідування. Не можна погодитися з практикою, коли спочатку, під час огляду місця події, допитів потерпілого, свідків з'ясовуються обставини події злочину, а потім, під час додаткових допитів, встановлюються криміногенні фактори.

Не менш вагомим для цієї діяльності прокурора є те, щоби криміногенні фактори встановлювалися органами розслідування одночасно з виявленням обставин, передбачених ч. 1 ст. 64 КПК України, і лише за допомогою засобів, зазначених у ч. 2 ст. 65 КПК України. Використання ж інших засобів (скажімо, оперативних даних, припущень) неприпустимо і повинно негайно припинятися прокурором.

Від моменту пред'явлення обвинувачення, прокуророві необхідно у процесі нагляду з'ясовувати повноту встановлення криміногенних факторів першої групи. Водночас не обмежуватися виявленням загальних

* Архів слідчого управління ГУ МВС України у Київській області, 2005.

причин і умов (наприклад, недоліків виховної роботи в трудовому колективі), а вимагати з'ясування конкретних недоглядів у вихованні осіб, які припустилися їх.

У справах, що припинені, з огляду на невстановлення особи, котра підпадає під притягнення як обвинувачений, істотним для наглядової діяльності є забезпечення активної роботи органів розслідування з виявлення криміногенних факторів, котрі належать до другої групи, що, своєю чергою, нерідко дає можливість встановити злочинця. Неабиякий ефект у подібних ситуаціях дає застосування оперативно-розшукових заходів у комбінації зі слідчими діями¹⁵², а завдання прокурора – допомогти слідчому скласти конкретне й обгрунтоване доручення органам дізнання.

Певне значення має й ознайомлення прокурора з постановами про призначення експертиз, під час якого він має право скеровувати слідчого на порушення перед експертами питань, що сприяють встановленню криміногенних факторів. Це особливо важливо у справах про розкрадання майна, що пов'язані з використанням службового становища.

Ефективність прокурорського нагляду залежить і від того, наскільки правильно слідчий визначить межі дослідження причин та умов, які сприяли вчиненню злочинів. Прокуророві необхідно наглядати за тим, щоби встановлювалися фактори, які належать до розслідуваного злочину. Якщо ж у процесі розслідування отримані дані про фактори, що можуть зумовити які-небудь правопорушення, але не цей злочин, то прокурор може використовувати отриману інформацію для проведення перевірки та реагування у порядку нагляду.

Певне значення має й нагляд за тим, аби криміногенні фактори, з'ясовані під час слідства, були відображені в матеріалах кримінальної справи (у протоколах, обвинувальному висновку). Це є важливим тому, що причини та умови, які спричинили вчинення злочину, належать до кола обставин, що підпадають під доказування з кримінальної справи (ч. 2 ст. 64 КПК України). Отже, прокурору необхідно стежити, аби ці фактори зазначалися в обвинувальному висновку. Інакше, він має право повернути справу слідчому для складання нового обвинувального висновку чи зробити це самостійно. Зокрема, в обвинувальному

¹⁵² Козаченко І. П., Долженков О. Ф., Думко А. Ф. Оперативно-розшукова діяльність як правоохоронна функція кримінальної міліції. – Одеса: НДРВВ ОІВС, 2000. – С. 94.

висновку повинні наводитися не тільки причини й умови, які призвели до вчинення злочинів, а й докази, що підтверджують їхнє існування. Якщо ж такі криміногенні фактори нез'ясовані з достатньою повнотою і немає можливості їх отримання в судовому засіданні, то прокурор має право повернути справу для додаткового розслідування з відповідними вказівками.

Форми прокурорського реагування в розглянутому напрямі закріплені у ст. 30 Закону України "Про прокуратуру". До них належать: перевірення кримінальних справ, документів, матеріалів й інших відомостей про вчинені злочини, матеріалів досудового слідства і встановлення осіб, котрі вчинили злочини. Зокрема, не можна не зазначити про перевірку планів розслідування кримінальних справ, а саме: чи відображені у них заходи, зорієнтовані на з'ясування причин і умов, які сприяли вчиненню злочинів. Заслуговує на підтримку практика затвердження прокурорами планів розслідування у складних, багатоєпізодних справах, а також з нерозкритих злочинів.

Засоби прокурорського реагування на викриті недоліки у роботі органів розслідування зі встановлення причин і умов, що спричинили вчинення злочинів, є такі:

а) письмові вказівки щодо розслідування злочинів, скасування незаконних і необґрунтованих постанов слідчих;

б) відсторонення від подальшого провадження досудового розслідування;

в) передання справи від одного органу досудового слідства іншому, а також – від одного слідчого іншому з метою забезпечення найповнішого і найоб'єктивнішого розслідування. Водночас важливо вживати заходів для того, щоби прокурор не заміщував начальника слідчого відділу, на якого покладається здійснення контролю за своєчасністю дій слідчих з розкриття і запобігання злочинам (ст. 114¹ КПК України). З огляду на це, прокурор повинен допомагати начальнику слідчого підрозділу правильно організувати власну роботу і вимагати від нього дієвого контролю за слідчими.

Особиста участь прокурора у виявленні причин і умов, які сприяють вчиненню злочинів, здійснюється у відповідних формах та має власні особливості. Аналіз змісту ст. 227 КПК України дає змогу виділити три основні напрями такої участі прокурора:

1) провадження досудового слідства повністю;

2) виконання особисто тих чи тих слідчих дій;

3) участь у провадженні слідчих дій, які виконуються слідчим.

У першому випадку прокурор, власне, повністю з'ясовує причини й умови, що призвели до вчинення злочину. У другому – при провадженні певних слідчих дій одночасно з встановленням обставин, які мають значення для справи, вживає заходів для виявлення причин і умов, що сприяли вчиненню злочинів. Під час проведення слідчих дій, за правильно обраної тактики, прокурор може одержати ту чи ту інформацію про криміногенні фактори як першої, так і другої груп, що, своєю чергою, допоможе слідчому надалі у провадженні у справі. За результатами таких слідчих дій прокурор має право через письмові вказівки чітко зорієнтувати слідчого у виконанні інших дій, спрямованих на виявлення причин і умов, які зумовили вчинення злочинів.

У тому разі, коли прокурор бере участь у проведенні слідчим яких-небудь дій, він зобов'язаний одночасно з наглядом за законністю їхнього провадження, контролювати й повноту з'ясування причин та умов, які спричинили вчинення злочинів. Водночас необхідно, щоб участь прокурора не обмежувала самостійності слідчого, не підривала його авторитет.

Одним із аспектів, які визначають процесуальну самостійність слідчого щодо прокурорського нагляду, є характер вказівок, котрі прокурор дає слідчому. При незгоді останнього з вказівками прокурора про притягнення як обвинуваченого, про кваліфікацію злочину й обсяг обвинувачення, про направлення справи для віддання обвинуваченого до суду чи про закриття справи, він має право, не виконуючи цих вказівок, подати справу вищестоящому прокуророві з письмовим викладом власних заперечень (ч. 2 ст. 114 КПК України). Цим закон охороняє внутрішнє переконання слідчого при прийнятті основних рішень у кримінальній справі¹⁵³.

Процесуальна діяльність прокурора у суді визначається, з одного боку, завданнями суду, що випливають з вимог статей 23 і 23² КПК України, а з іншого – тим, що відповідно до ст. 34 Закону України "Про прокуратуру" та наказу Генерального прокурора України № 5 від 28 жовтня 2002 р. "Про організацію підтримання державного обвинувачення в суді, забезпечення його відповідності кримінальному та кримінально-процесуальному законодавству", прокурор, котрий бере участь у розгляді справ у судах,

¹⁵³ Погорещкий М. А. Кримінально-процесуальні правовідносини: структура і система. Монографія. – Харків: Арсіс, 2002. – С. 122.

дотримуючись принципу незалежності суддів і підпорядкування їх тільки закону, сприяє виконанню вимог закону про всебічний, повний та об'єктивний розгляд справ та постановлення судових рішень, що ґрунтуються на законі. Вказане завдання вирішується прокурором за допомогою використання повноважень, наданих йому процесуальним законодавством.

Так, у розпорядчому засіданні він має можливість заявити клопотання про витребування додаткових матеріалів, які містять відомості про причини й умови вчинення злочину, а також висловити думку про заходи, вжиті відповідним органом, організацією або посадовою особою щодо їх усунення на підставі подання слідчого.

Під час судового розгляду з метою з'ясування питань, що стосуються встановлення причин і умов, які сприяли вчиненню злочину, прокурор бере участь у допиті свідків, потерпілих, експертів, підсудного; привертає увагу суду до наявних у справі документів, які містять такі дані; вживає інших заходів, передбачених процесуальним законодавством.

Важливе профілактичне значення має обвинувальна промова прокурора. У ній, одночасно з викладенням фактичних обставин злочину, характеристикою його суспільної небезпечності, аналізом наявних у справі доказів, розглядом інших питань, що мають вагоме значення для винесення у справі об'єктивного вироку, прокурор повинен показати суду і всім присутнім, які причини й умови зумовили або полегшили підсудному здійснення злочинного наміру. Крім цього, прокурор має висловити власні міркування про заходи, необхідні для усунення зазначених причин та умов, а також про доцільність винесення судом окремої ухвали¹⁵⁴.

На практиці постає питання: у якій частині промови прокуророві варто викладати власні думки про причини вчинення злочину та умови, які цьому сприяли? Погоджуємося з висловленою в юридичній літературі думкою, що аналіз цих причин та умов може бути виокремлено у самостійний розділ промови й об'єднаний з іншими її частинами. При вирішенні цього питання потрібно брати до уваги конкретні обставини справи і побудову обвинувальної промови¹⁵⁵. Важливо, щоби названа промова позитивно впливала на формування думки суду про вказані причини

¹⁵⁴ Маляренко В. Т., Вернидубов І. В. Прокурор у кримінальному судочинстві: Деякі проблеми та шляхи їх вирішення. – К.: Юрінком Інтер, 2001. – С. 161.

¹⁵⁵ Давиденко Л. Роль прокурора у виявленні та усуненні причин і умов вчинення злочинів // Право України. – 1992. – № 8. – С. 20.

й умови, допомагала йому правильно сформулювати пропозиції про заходи щодо їх ліквідації.

Вивчення судової та прокурорської практики, а також відповідного законодавства, дає змогу дійти висновку, що прокурор повинен завжди висловлювати у обвинувальній промові думку з такого важливого питання, як наявність підстав для винесення судом окремої ухвали про усунення причин вчинення злочину та умов, які призвели до цього. Звичайно, така думка може бути різною, залежно від обставин справи, проте у двох випадках прокурор зобов'язаний запропонувати судові винести окрему ухвалу.

Насамперед, це потрібно зробити, коли у справі не тільки немає подання слідчого, а й взагалі на досудовому розслідуванні не вживалося будь-яких заходів щодо виконання вимог статей 23 та 23¹ КПК України. Зокрема, в цьому разі прокурор повинен запропонувати судові винести дві окремі ухвали: одну – на адресу відповідного державного органу, громадської організації або посадової особи про вжиття необхідних заходів; другу – слідчому, котрий не виконав вимог наведених статей.

Прокурор зобов'язаний запропонувати суду винести окрему ухвалу й тоді, коли слідчий виконав вимоги статей 23 і 23¹ КПК України, проте державний орган, організація чи посадова особа, на адресу якої внесено подання, не вжили у встановлений термін належних заходів щодо усунення причин та умов, які сприяли вчиненню злочинів¹⁵⁶.

В усіх інших випадках питання про винесення окремої ухвали порушується прокурором перед судом залежно від практичної доцільності, що визначається завданнями кримінального судочинства стосовно запобігання злочинам та їх викоріненню.

Отже, функції і компетенція прокурора зі встановлення й усунення криміногенних факторів у досудових стадіях мають універсальний характер, з огляду на його наглядові й керівні повноваження.

Однією з процесуальних форм діяльності прокурора, котрий здійснює нагляд за розслідуванням справи, є виявлення й ліквідування порушень закону, допущених слідчими щодо прийняття і розгляду скарг, та швидке й правильне реагування на них. Для усунення порушень закону, прокурор має право давати вказівки досудовому слідству про розслідування

¹⁵⁶ Омельченко О. Нагляд прокурора за виявленням та усуненням причин і умов, які сприяли вчиненню злочинів // Право України. – 2003. – № 1. – С. 55.

злочинів; скасовувати незаконні й необґрунтовані постанови слідчого; усувати його від подальшого провадження розслідування; вилучати справи від одного органу розслідування та передавати їх іншому. Законом не обмежені права прокурора щодо того, якому слідчому й у якій стадії розслідування він може давати вказівки, в якій справі та стосовно якої процесуальної дії.

Кримінально-процесуальним кодексом передбачений порядок оскарження дій і постанов слідчого як безпосередньо прокуророю, так і через слідчого, який зобов'язаний протягом доби направити прокуророві скаргу, що надійшла до нього, разом із власним поясненням, а прокурор протягом трьох діб зобов'язаний вирішити її (статті 234 і 235 КПК України). Отож, прокурор зобов'язаний розглядати скарги на дії слідчих протягом трьох діб, а на дії органу дізнання – десяти діб (ст. 110 КПК України). Такі розбіжності у термінах розгляду скарг жодною мірою не можна пояснити. Тому, вважаємо, що у проекті КПК України необхідно встановити термін розгляду скарг прокурором – п'ять діб, після одержання скарги.

Список використаної літератури

1. Абашева Ф. А. Профилактика (предупреждение) преступлений как уголовно-процессуальная функция: Автореф. дисс... канд. юрид. наук / Свердлов. юрид. ин-т. – Свердловск, 1991. – 18 с.
2. Аванесов Г. А. Криминология. – М.: Академия МВД СССР, 1984. – 500 с.
3. Алексеев А. И., Герасимов С. И., Сухарев А. Я. Криминологическая профилактика: теория, опыт, проблемы: Монография. – М.: Издательство НОРМА, 2001. – 496 с.
4. Алексеев А. Должна ли прокуратура заниматься предупреждением преступлений? // Законность. – 2002. – № 1. – С. 9–14.
5. Аленин Ю. П. Процессуальные особенности производства следственных действий. – Одесса: Центрально-Украинское издательство, 2002. – 264 с.
6. Альперт С. А. Субъекты уголовного процесса. – Харьков, 1997. – 60 с.
7. Аналіз роботи судів загальної юрисдикції в 2002 р. за даними судової статистики // Вісник Верховного Суду України. – 2003. – № 3 (37). – С. 40–55.
8. Андриенко М. Н. Понятие эффективности и ее философское значение // Философские и социологические исследования: Уч. зап. кафедр обществ. наук и вузов г. Ленинграда. Философия. – Л., 1971. – Вып. 12. – С. 42–51.
9. Антонян Ю. М. Социальная среда формирования личности преступника (неблагоприятные влияния на личность в микросреде): Учеб. пособие / Ю. М. Антонян. – М.: Акад. МВД СССР, 1975. – 159 с.
10. Антонян Ю. М. Психологическое отчуждение личности и преступное поведение: Генезис и профилактика дезадаптивных преступлений. – Ереван: Айстан, 1987. – 202 с.
11. Афанасьев В. Г. Социальная информация и управление обществом. – М.: Политиздат, 1975. – 408 с.
12. Бабкова В. С. Организационно-правовые проблемы контроля в прокурорской деятельности. – Харьков: Легас, 2001. – 176 с.
13. Бабкова В., Шандула О. Щодо ефективності контрольної діяльності в органах прокуратури // Право України. – 2001. – № 4. – С. 52–55.
14. Бакаев О. В. Залучення населення до охорони громадського порядку та профілактики правопорушень: Метод. рекомендації. – К.: Національна академія внутрішніх справ України, 2001. – 32 с.
15. Баулін О. В., Карпов Н. С. Процесуальна самостійність і незалежність слідчого та їх правові гарантії: Монографія / Під заг. ред. З. Д. Смітійенко. – К.: Національна академія внутрішніх справ України, 2001. – 232 с.
16. Бачинин В. А. Философия права и преступления: Для студ. юрид. вузов. – Харьков: “Фолио”, 1999. – 607 с.
17. Белкин А. Р. Теория доказывания: Науч.-метод. пособ. – М.: Издательство НОРМА, 1999. – 429 с.

18. Білецький В. О. Кримінологічна характеристика та профілактика злочинів у сфері зовнішньоекономічної діяльності: Автореф. канд. юрид. наук. – Одеса, 1999. – 21 с.
19. Блувштейн Ю. Д., Зырин М. И., Романов В. В. Профилактика преступлений. – Минск, 1986. – 180 с.
20. Бондар А. Профилактика преступности и её результаты // Законность. – 2002. – № 9. – С. 2–5.
21. Великий енциклопедичний юридичний словник / За ред. акад. НАН України Ю. С. Шемшученка. – К.: ТОВ “Видавництво “Юридична думка”, 2007. – 992 с.
22. Виленский М. Эффективность частных определений суда // Соц. законность. – 1972. – № 10. – С. 19–21.
23. Використання сучасних досягнень науки і практики у підвищенні ефективності боротьби зі злочинністю: Тези доповідей. – К.: Національна академія внутрішніх справ України, 2000. – 332 с.
24. Волобуєв А. Ф. Проблеми методики розслідування розкрадання майна в сфері підприємництва. – Харків, 2000. – 336 с.
25. Гаврилов А. К. Раскрытие преступлений на предварительном следствии: (Правовые и орг. вопросы). – Волгоград: Высш. следств. школа МВД СССР, 1976. – 207 с.
26. Герасимов С. Предупреждение преступности: теория, опыт, проблемы // Законность. – 2002. – № 2. – С. 2–7.
27. Герцензон А. А. Введение в советскую криминологию. – М.: “Юридическая литература”, 1965. – 226 с.
28. Горбачев А. В. Уголовный процесс Украины: Учеб.-метод. пособ. – Харьков: ООО “Стиль”, 2002. – 178 с.
29. Горский Г. Ф. Выявление и изучение причин преступности в стадии предварительного расследования. – Воронеж: Изд-во Воронеж. ун-та, 1964. – 93 с.
30. Гуковская Н. И. Деятельность следователя и суда по предупреждению преступлений несовершеннолетних. – М.: Юрид. лит., 1967. – 112 с.
31. Давиденко Л. Роль прокурора у виявленні та усуненні причин і умов вчинення злочинів // Право України. – 1992. – № 8. – С. 18–20.
32. Дербенев А. П. Деятельность следователя МВД по предупреждению преступлений: Автореф. дисс... канд. юрид. наук. – Ленинград, 1969. – 25 с.
33. Джига М. В., Баулін О. В., Лукянець С. І., Стахівський С. М. Провадження дізнання в Україні: Навч.-практ. посіб. – К., 1999. – 156 с.
34. Доказывание в уголовном процессе: традиции и современность / Под ред. В. А. Власихина. – М.: Юристъ, 2000. – 272 с.
35. Доспулов Г. Г. Психология допроса на предварительном следствии. – М.: Юрид. лит., 1976. – 112 с.

36. Дубинский А. Я. Исполнение процессуальных решений следователя: Правовые и орг. пробл. – К.: Наукова думка, 1984. – 182 с.
37. Європейська конвенція з прав людини. Конвенція про захист прав і основних свобод людини. – Рим, 4 листопада 1950 р. / Права людини і професійні стандарти для юристів в документах міжнародних організацій. – Амстердам – Київ, 1996. – С. 212–229.
38. Жалинский А. Э. Специальное предупреждение преступлений в СССР (Вопросы теории) / А. Э. Жалинский. – Львов: Вища школа, 1976. – 194 с.
39. Жогин Н. В. Прокурорский надзор за предварительным расследованием уголовных дел. – М.: Юрид. лит., 1968. – 262 с.
40. Жуков А. М., Звирбуль В. К., Рагинский В. И., Шипович Т. И. Прокурорский надзор за расследованием преступлений органами охраны общественного порядка. – М., 1968. – 171 с.
41. Жуков А. М. Предупредительная деятельность следователя по уголовному делу / Под ред. Ю. И. Бытко. – Саратов: Изд-во Саратов. ун-та, 1990. – 104 с.
42. Загальна теорія держави і права: Підруч. // За ред. М. В. Цвіка, В. Д. Ткаченка, О. В. Петришина. – Харків: Право, 2002. – 428 с.
43. Законодавство України про судову і правоохоронну діяльність: Зб. нормат. актів. – К.: Юрінком Інтер, 2001. – 352 с.
44. Закон України “Про міліцію”. Прийнятий 20 грудня 1990 р. // Відомості Верховної Ради України. – 1991. – № 4. – Ст. 20.
45. Закон України “Про оперативно-розшукову діяльність”. Прийнятий 18 лютого 1992 р. // Відомості Верховної Ради України. – 1992. – № 22. – Ст. 303.
46. Закон України “Про внесення змін до Закону України “Про оперативно-розшукову діяльність”. Прийнятий 18 січня 2001 р. // Відомості Верховної Ради України. – 2001. – № 14. – Ст. 72.
47. Закон України “Про Службу безпеки України”. Прийнятий 25 березня 1992 р. // Відомості Верховної Ради України. – 1992. – № 27. – Ст. 382.
48. Закон України “Про пожежну безпеку”. Прийнятий 17 грудня 1993 р. // Відомості Верховної Ради України. – 1994. – № 5. – Ст. 21.
49. Закон України “Про прокуратуру”. Прийнятий 5 листопада 1991 р. // Відомості Верховної Ради України. – 1991. – № 53. – Ст. 793.
50. Закон України “Про внесення змін та доповнень до Кримінального, Кримінально-процесуального кодексів України та Кодексу України про адміністративні правопорушення”. Прийнятий 28 січня 1994 р. // Відомості Верховної Ради України. – 1994. – № 19. – Ст. 111.
51. Закон України “Про внесення змін і доповнень до Кримінально-процесуального кодексу України”. Прийнятий 16 грудня 1994 р. // Відомості Верховної Ради України. – 1995. – № 2. – Ст. 8.
52. Закон Украины “О внесении изменений и дополнений в некоторые законодательные акты Украины”. Принят 5 февраля 1998 г. // Голос Украины. – 1998. – 14 февр.

53. Закон України "О внесении изменений и дополнений в Уголовно-процессуальный кодекс Украины". Принят 17 июня 1992 г. // Ведомости Верховного Совета Украины. – 1992. – № 35. – Ст. 511.
54. Закон Украины "О внесении в некоторые законодательные акты Украины изменений и дополнений по усовершенствованию предварительного расследования". Принят 30 июня 1993 г. // Ведомости Верховного Совета Украины. – 1993. – № 34. – Ст. 355.
55. Закон України "Про внесення змін до Кримінально-процесуального кодексу України та деяких інших законодавчих актів України у зв'язку з утворенням податкової міліції". Прийнятий 5 лютого 1998 р. // Відомості Верховної Ради України. – 1998. – № 26. – Ст. 149.
56. Закон України "Про внесення змін до Кримінально-процесуального кодексу України". Прийнятий 21 червня 2001 р. // Відомості Верховної Ради України. – 2001. – № 34–35. – Ст. 187.
57. Закон України "Про внесення змін до Кримінально-процесуального кодексу України". Прийнятий 12 липня 2001 р. // Відомості Верховної Ради України. – 2001. – № 44. – Ст. 234.
58. Закон України "Про участь громадян в охороні громадського порядку і державного кордону". Прийнятий 22 червня 2000 р. // Відомості Верховної Ради України. – 2000. – № 40. – Ст. 338.
59. Закалюк А. П. Прогнозирование и предупреждение индивидуального преступного поведения. – М.: Юрид. лит., 1986. – 191 с.
60. Зарипов З. С. Профилактическая функция следственных подразделений ОВД / Под ред. Г. А. Аванесова. – Ташкент, 1980. – 68 с.
61. Звирбуль В. К. Деятельность прокуратуры по предупреждению преступности. – М.: ВНИИ МВД СССР, 1971. – 166 с.
62. Звирбуль В. К. Планирование деятельности по предупреждению преступности / Теоретические основы предупреждения преступности. – М., 1977. – С. 230–245.
63. Зеленецкий В. С. Предупреждение преступлений следователем. – Харьков: "Вища школа", 1975. – 171 с.
64. Зеленецкий В. С. Прокурорский надзор за законностью представления следователя. – Харьков, 1991. – 87 с.
65. Зеленецкий В. С. Уголовно-правовые проблемы возбуждения уголовного дела. – Харьков: Восточно-региональный центр гуманитарно-образовательных инициатив, 2001. – 108 с.
66. Зелинский Я. Организация трудовых коллективов. Введение в теорию организациями управления. – М., 1971. – 311 с.
67. Зелінський А. Ф. Кримінологія: Навч. посіб. – Харків: Рубікон, 2000. – 240 с.
68. Злочинність в Україні: Стат. зб. / Державний Комітет статистики України. – К., 2006. – 100 с.

69. Зуйков Г. Г., Гришанин П. Ф., Кривошеев А. С., Шаповалов Н. И., Якубович М. И. Выявление причин преступности и предупреждение преступлений. – М.: ВШ МООП СССР, 1967. – 178 с.
70. Иванов В. А., Сорокина Р. И. Вопросы специализации, обучения и организации профилактической работы следователей органов внутренних дел на транспорте / Организаторская деятельность по повышению качества следственной работы. – Волгоград, 1984. – С. 35–40.
71. Иванов И. И. Оптимизация профилактической функции уголовного судопроизводства // Правоведение. – 2002. – № 4. – С. 70–71.
72. Инструкция о производстве дознания в Вооруженных Силах Украины: Утвержденная приказом министра обороны Украины от 20 августа 1995 г. № 235.
73. Инструкция о едином учете преступлений: Утвержденная Генеральным прокурором Украины и согласованная с министром внутренних дел Украины от 21 декабря 1995 г. – К., 1995.
74. Исаков В. Б. Юридические факты в советском праве. – М.: Юрид. лит., 1984. – 144 с.
75. Іщенко А. В., Карпов Н. С., Кондратьев Я. Ю. Наукове забезпечення протидії злочинності: Посібник. – К.: Національна академія внутрішніх справ України. – 2002. – 224 с.
76. Іщенко А. В. Методологічні проблеми криміналістичних наукових досліджень: Монографія / За ред. І. П. Красюка. – К.: Національна академія внутрішніх справ України. – 2003. – 359 с.
77. Калинин Л. Д. Правовые средства предупреждения и устранения нарушений уголовно-процессуального закона // Актуальные вопросы советского права. – Казань: Изд. Казанского ун-та, 1985. – С. 119–120.
78. Камлик М. І. Про результати вивчення причин та умов, що сприяють скоєнню злочинних проявів у сфері приватизації державного майна // Уряду України, Президенту, законодавчій, виконавчій владі. – К., 1998. – Т. 10. – С. 170–180.
79. Каткова Т. В., Кожевников Г. К. Зразки бланків процесуальних та інших документів у кримінальній справі: Практ. посіб. – Харків: “Рубікон”, 2001. – 196 с.
80. Кінаш О. Організаційна діяльність слідчого по профілактиці злочинів // Право України. – 2001. – № 12. – С. 64–66.
81. Кобликов А. С. Законность – конституционный принцип советского уголовного судопроизводства. – М.: Юрид. лит., 1979. – 199 с.
82. Коврига З. Ф. Роль представлений органов милиции в предупреждении преступлений // Изучение и предупреждение преступности. – Воронеж, 1966. – Вып. 2. – С. 164–170.
83. Когамов М. Ч. О совершенствовании судебного надзора за профилактической работой следователей органов внутренних дел / Методологические,

организационные и правовые проблемы совершенствования деятельности органов внутренних дел: Межвуз. сб. науч. трудов. – К., 1984. – С. 186–193.

84. Когамов М. Ч. Предупредительная деятельность следователя и ее эффективность (на мат. ОВД Казахстана): Учеб. пособ. – Караганда, 1986. – 68 с.

85. Когутич І. І. Прокурорський нагляд в Україні: Курс лекцій для студентів юридичних вищих навчальних закладів / І. І. Когутич, В. Т. Нора, А. А. Павлишин; За ред. проф. В. Т. Нора. – К.: Атіка, 2004. – 352 с.

86. Козаченко І. П. Оперативно-розшукова діяльність як державно-правова форма боротьби зі злочинністю. – К., 1995. – 42 с.

87. Козаченко І. П., Долженков О. Ф., Думко А. Ф. Оперативно-розшукова діяльність як правоохоронна функція кримінальної міліції. – Одеса: НДРВВ ОІВС, 2000. – 134 с.

88. Кокорев Л. Д. Участники правосудия по уголовным делам. – Воронеж: Изд-во Воронеж. ун-та, 1971. – 160 с.

89. Кокорев Л. Д. Уголовно-процессуальная ответственность и ее значение в предупреждении процессуальных нарушений // Уголовно-процессуальные формы борьбы с правонарушением. – Свердловск, 1983. – С. 3–9.

90. Колбая Г. Н. Соотношение предварительного следствия и судебного разбирательства. – М.: Юрид. лит., 1975. – 152 с.

91. Кондаков Н. И. Логический словарь-справочник. – изд. 2-е, испр. и доп. – М.: Наука, 1975. – 720 с.

92. Конституція України. Прийнята 28 червня 1996 р. № 254/96 // Відомості Верховної Ради України. – 1996. – № 30. – Ст. 141.

93. Костенко А. Н. Принцип отражения в криминологии: (Психол. механизм кримин. поведения). – К.: Наук. думка, 1986. – 124 с.

94. Костенко О. М. Воля і свідомість злочинця (дослідження з застосування принципу натуралізму): Автореф. дисс... доктора юрид. наук / Київський ун-т ім. Тараса Шевченка. – К., 1995. – 46 с.

95. Кошинець В. В. Профілактика злочинів: деякі аспекти / Актуальні проблеми профілактики правопорушень підрозділами міліції громадської безпеки. – Івано-Франківськ, 2003. – С. 118–123.

96. Коваленко Є. Г. Теорія доказів у кримінальному процесі України: Підручник. – К.: Юрінком Інтер, 2006. – 632 с.

97. Кримінально-процесуальний кодекс України: Наук.-практ. коментар / За заг. ред. В. Т. Маляренка, В. Г. Гончаренка. – К.: “Юрисконсульт, КНТ”, 2006. – 890 с.

98. Кримінальний процес України: Підруч. для студ. юрид. спец. вищих закладів освіти / Ю. М. Грошевой, Т. М. Мірошниченко, Ю. В. Хоматов та ін.; За ред. Ю. М. Грошевого та В. М. Хотенця. – Харків: Право, 2000. – 496 с.

99. Кримінальний кодекс України: Офіційний текст. – К.: Юрінком Інтер, 2001. – 240 с.

100. Кримінальне право України: Загальна частина. Підруч. / Ю. В. Александров, В. І. Антипов, М. В. Володько та ін.; Відп. ред. Я. Ю. Кондратьєв; Наук. ред. В. А. Клименко та М. І. Мельник. – К.: Правові джерела, 2002. – 432 с.
101. Криміналістика: Підруч. для студ. юрид. спец. вищих закладів освіти / Кол. авторів: В. М. Глібоко, А. Л. Дудников, В. А. Журавель та ін.; За ред. В. Ю. Шепітька. – К.: Видавничий Дім "Ін Юре", 2001. – 684 с.
102. Кримінологія і профілактика злочинів: Курс лекцій у 2-х кн. Особлива частина / Ю. В. Александров, А. П. Гаврилишин, О. М. Джужа та ін. – К.: Національна академія внутрішніх справ України, 2000. – 201 с.
103. Кримінологія: Учеб. для вузов / Под общ. ред. д. ю. н., проф. А. И. Долговой. – изд. 2-е, перераб. и доп. – М.: Издательство НОРМА, 2002. – 848 с.
104. Кудрявцев В. Н. Объективная сторона преступления. – М.: Госюриздат, 1960. – 244 с.
105. Кудрявцев В. Н. Кримінологія: Учебник для вузов. – М., 1995. – 512 с.
106. Кудрявцев В. Н. Причинность в кримінологии (О структуре индивидуального преступного поведения). – М.: Юрид. лит., 1968. – 175 с.
107. Кудрявцев В. Н. Право и поведение. – М.: Юрид. лит., 1978. – 191 с.
108. Кузьмичов В. С., Прокопенко Г. І. Криміналістика: Навч. посіб. / Заг. ред. В. Г. Гончаренка, Є. М. Моїсєєва. – К.: Юрінком Інтер, 2001. – 360 с.
109. Курс кримінології: Загальна частина. Підруч.: У 2 кн. / О. М. Джужа, П. П. Михайленко, О. Г. Кулик та ін.; За заг. ред. О. М. Джужи. – К.: Юрінком Інтер, 2001. – Кн. 1. – 352 с.
110. Курс кримінології: Особлива частина: Підруч.: У 2 кн. / О. М. Джужа, П. П. Михайленко, О. Г. Кулик та ін.; За заг. ред. О. М. Джужи. – К.: Юрінком Інтер, 2001. – Кн. 2. – 480 с.
111. Курс советского уголовного процесса: Общая часть / В. Б. Алексеев и др.; Под ред. А. Д. Бойкова, И. И. Карпеца. – М.: Юрид. лит., 1989. – 640 с.
112. Куряков Е. А. Некоторые вопросы научной организации труда следователей // Вопросы совершенствования следственной работы. – М., 1970. – № 2. – С. 42–51.
113. Ларин А. М. От следственной версии к истине. – М.: Юрид. лит., 1976. – 199 с.
114. Ларин А. М. Расследование по уголовному делу: процессуальные функции. – М.: Юрид. лит., 1986. – 160 с.
115. Лекарь А. Г. Профилактика преступлений. – М.: Юрид. лит., 1972. – 102 с.
116. Лившиц Ю. Д. Воспитательная функция советского уголовного судопроизводства (Общетеоретические вопросы). – Караганда, 1974. – 138 с.
117. Лисиченко В. К., Омеляненко Г. М. Концептуальні напрямки і етапи розвитку кримінально-процесуального законодавства України в сучасних

умовах: Збірник наукових праць. – К.: Інститут законодавства Верховної Ради України, 1996. – С. 23–34.

118. Лисиченко В. К. Нова Конституція України і питання вдосконалення кримінально-процесуальної діяльності правоохоронних органів // Конституція України – основа подальшого розвитку законодавства: Збірник наукових праць Інституту Законодавства Верховної Ради України. – К., 1997. – Вип. 2. – С. 197–206.

119. Литвак О. М. Злочинність, її причини та профілактика. – К.: Україна, 1997. – 167 с.

120. Литвак О. М. Державний вплив на злочинність: Кримінолог.-правове дослідження. – К.: Юрінком Інтер, 2000. – 280 с.

121. Лопушанский Ф. А. Следственная профилактика преступлений: опыт, проблемы, решения. – К.: Наукова думка, 1980. – 211 с.

122. Лопушанский Ф. А. Совершенствование уголовно-процессуального законодательства и охрана прав личности. – К.: Наукова думка, 1983. – 223 с.

123. Лунеев В. В. Правовое регулирование общественных отношений – важный фактор предупреждения организованной и коррупционной преступности (тезисы доклада) // Гос. и право. – 2001. – № 5. – С. 106–112.

124. Уголовно-процесуальное право Российской Федерации: Учеб. / Отв. ред. П. А. Лупинская. – М.: Юристъ, 2004. – 168 с.

125. Маляренко В. Т. Конституційні засади кримінального судочинства. – К.: Юрінком Інтер, 1999. – 320 с.

126. Маляренко В. Т., Вернидубов І. В. Прокурор у кримінальному судочинстві: Деякі проблеми та шляхи їх вирішення. – К.: Юрінком Інтер, 2001. – 240 с.

127. Мариупольский Л. А., Гольст Г. Р. К вопросу о процессуальных функциях следователя // Сов. гос. и право. – 1963. – № 6. – С. 113–117.

128. Махтаев М. Ш. Основы теории криминалистического предупреждения преступлений: Монография. – М.: Раритет, 2001. – 272 с.

129. Миньковский Г. М. Деятельность органов расследования, прокурора и суда по предупреждению преступлений. – М., 1962. – 158 с.

130. Мінюков П. І., Мінюков А. П. Процесуальні повноваження начальника слідчого відділу (відділення) органів внутрішніх справ і проблеми керівництва досудовим слідством: Навч. посіб. – К.: Кондор, 2004. – 214 с.

131. Мисливий В. А. Злочини проти дорожнього руху та експлуатації транспорту: Монографія. – Дніпропетровськ: Юрид. акад. Мін-ва внутр. справ, 2004. – 380 с.

132. Михайленко А. Р. Расследование преступлений: законность и обеспечение прав граждан: Науч.-практ. изд. – К.: Юрінком Інтер, 1999. – 448 с.

133. Михайленко О. Р. Строки та інші часові параметри в кримінальному процесі України: Навч. посіб. – К., 2000. – 40 с.

134. Михайленко П. П., Гельфанд И. А. Предупреждение преступлений – основа борьбы за искоренение преступности. – М.: Юрид. лит., 1964. – 203 с.
135. Михеєнко М. Нові Конституції СРСР та УРСР і питання розширення прав особи в кримінальному процесі // Рад. право. – 1978. – № 9. – С. 15–18.
136. Михеєнко М. М. Проблеми розвитку кримінального процесу в Україні / Вибрані твори. – К.: Юрінком Інтер, 1999. – 240 с.
137. Михеєнко М. М., Нор В. Т., Шибіко В. П. Кримінальний процес України: Підруч. – вид. 2-ге, перероб. і доп. – К.: Либідь, 1999. – 536 с.
138. Мотовиловкер Я. О. Вопросы теории советского уголовного процесса. – Томск: Изд. Томск. ун-та, 1971. – 220 с.
139. Мочерний С. В. Основи економічних знань. – К.: Феміна, 1995. – 352 с.
140. Наказ МВС України № 458 від 30 квітня 2004 р. “Про затвердження Положення про основи організації розкриття органами внутрішніх справ України злочинів загальнокримінальної спрямованості”. – К., 1993.
141. Наказ МВС України № 495 від 15 червня 1999 р. “Про затвердження Наставови з організації роботи органу внутрішніх справ”. – К., 1999.
142. Наказ МВС України № 129 від 21 лютого 2001 р. “Про організацію виконання Комплексної програми профілактики злочинності на 2001–2005 роки”. – К., 2001.
143. Наказ МВС України № 1066 від 26 жовтня 2006 р. “Про нормативне забезпечення діяльності підрозділів дізнання ОВС України”. – К., 2006.
144. Наказ МВС України № 160 від 20 лютого 2006 р. “Про організацію діяльності органів досудового слідства системи Міністерства внутрішніх справ України”. – К., 2006.
145. Наказ МВС України № 400 від 14 квітня 2004 р. “Про порядок приймання, реєстрації та розгляду в органах і підрозділах внутрішніх справ України заяв і повідомлень про злочини, що вчинені або готуються”. – К., 2004.
146. Наказ Генерального прокурора України № 5 від 28 жовтня 2002 р. “Про організацію підтримання державного обвинувачення в суді, забезпечення його відповідальності кримінальному та кримінально-процесуальному законодавству”. – К., 2002.
147. Наказ Генерального прокурора України № 1 від 28 жовтня 2002 р. “Про координацію діяльності правоохоронних органів по боротьбі із злочинністю”. – К., 2002.
148. Наказ Генерального прокурора України № 4 від 28 жовтня 2002 р. “Про організацію прокурорського нагляду за додержанням законів органами, які провадять дізнання та досудове слідство”. – К., 2002.
149. Наказ Державного департаменту України з питань виконання покарань № 117 від 5 червня 2000 р. “Про затвердження і введення в дію Інструкції про порядок прийому, реєстрації, обліку і розгляду в установах кримінально-виконавчої системи заяв, повідомлень та іншої інформації про злочини і пригоди”. – К., 2000.

150. Назаров А. Д. Влияние следственных ошибок на ошибки суда. – СПб.: Изд. “Юридический Пресс”, 2003. – 323 с.
151. Назаров В. В. Процессуальная деятельность следователя по предупреждению преступлений: Автореф. дисс... канд. юрид. наук. – Харьков, 1980. – 18 с.
152. Нове у кримінально-процесуальному законодавстві України: Навч. посіб. для студ. юрид. спец. вищих закладів освіти / За ред. Ю. М. Грошевого. – Харків: Право, 2002. – 160 с.
153. Новий російсько-український словник-довідник юридичної, банківської, фінансової, бухгалтерської та економічної сфери / Упоряд. С. Я. Єрмоленко та ін. – К.: Довіра, 1998. – 878 с.
154. Новий тлумачний словник української мови: У 4-х томах. – К.: “АКОНІТ”. – 2003. – Т. 1. – 1120 с.
155. Обговорення проектів Кримінального і Кримінально-процесуального кодексів України // Вісник Академії правових наук України. – Харків, 1997. – № 3 (10). – С. 92–101.
156. Омельченко О. Подання слідчого як засіб усунення причин та умов, які сприяли вчиненню злочинів // Підприємництво, господарство і право. – 2002. – № 9. – С. 92–95.
157. Омельченко О. Попередження та усунення порушень кримінально-процесуального закону як профілактична функція слідчого // Підприємництво, господарство і право. – 2002. – № 11. – С. 116–119.
158. Омельченко О. Нагляд прокурора за виявленням та усуненням причин і умов, які сприяли вчиненню злочинів // Право України. – 2003. – № 1. – С. 52–55.
159. Омеляненко Г. М. Провадження у справах про злочини неповнолітніх як диференціація кримінально-процесуальної форми: Навч. посіб. – К.: Атіка, 2002. – 128 с.
160. Піщенко Г. Характеристика потерпілих від хуліганства і віктимологічна профілактика // Право України. – 1998. – № 7. – С. 46–49.
161. Погорецький М. А. Кримінально-процесуальні правовідносини: структура і система: Монографія. – Харків: Арсіс, 2002. – 160 с.
162. Попелюшко В. О. Предмет доказування в кримінальному процесі. – Острогор, 2001. – 185 с.
163. Про діяльність судів України по запобіганню злочинів та іншим правопорушенням при розгляді кримінальних та цивільних справ: постанова Пленуму Верховного Суду України № 5 від 22 серпня 1980 р. / Збірник постанов Пленуму Верховного Суду України в кримінальних та цивільних справах. – К.: Юрінком Інтер, 1995. – С. 11–14.
164. Про виконання судами України постанов Пленуму Верховного Суду України з питань запобігання злочинам та іншим правопорушенням: постанова Пленуму Верховного Суду України № 4 від 29 червня 1984 р. / Збірник

постанов Пленуму Верховного Суду України в кримінальних та цивільних справах. – К.: Юрінком Інтер, 1995. – С. 17–18.

165. Предупреждение преступлений и судебная экспертиза / А. Р. Шляхов, И. Л. Петрухин, Б. М. Комаринец и др. – М.: Юрид. лит., 1968. – 191 с.

166. Про невідкладні заходи щодо посилення боротьби зі злочинністю: Указ Президента України № 396/94 від 21 липня 1994 р. // Іменем Закону. – 1994. – 29 лип.

167. Рожнова В. В. Практикум зі складання кримінально-процесуальних документів (досудове провадження): Навч.-практ. посіб. з метод. рек. / В. В. Рожнова, О. Ф. Штанько, Ю. І. Азаров. – К.: Вид. Паливода А. В., 2005. – 308 с.

168. Рыжаков А. П. Органы дознания в уголовном процессе. – М.: Городец, 1999. – 360 с.

169. Румянцев О. Г., Додонов В. Н. Юридический энциклопедический словарь. – М.: ИНФРА-М, 1996. – 384 с.

170. Рябцев В. П. Понятие и виды функций прокуратуры // Вопросы борьбы с преступностью. – М., 1973. – Вып. 39. – С. 48–54.

171. Савонюк Р. Кримінально-процесуальна функція та її зміст у діяльності слідчого як суб'єкта доказування // Право України. – 2001. – № 2. – С. 69–73.

172. Сафонов А. П. Представление прокурора об устранении обстоятельств, способствовавших совершению преступления. – М.: Юрид. лит., 1969. – 56 с.

173. Сафронов С. Профілактична діяльність слідчого органів внутрішніх справ України // Право України. – 2002. – № 2. – С. 82–86.

174. Савицкий В. М. Очерк теории прокурорского надзора в уголовном судопроизводстве. – М.: Наука, 1975. – 383 с.

175. Словник юридичних термінів (російсько-український) / Упоряд. Ф. Андерс, В. Винник, А. Красницька, А. Полешко, О. Юрчук. – К., 1994. – 322 с.

176. Советский энциклопедический словарь / Гл. ред. А. М. Прохоров. – Изд. 3-е – М.: Сов. энциклопедия, 1985. – 1600 с.

177. Советская криминалистика: Методика расследования отдельных видов преступлений / В. К. Лисиченко, В. И. Гончаренко, М. В. Салтевский и др.; Под ред. В. К. Лисиченко. – К.: Вища школа, 1988. – 405 с.

178. Советский уголовный процесс / Под ред. Л. М. Карнеевой, П. А. Лупинской. – М.: Юрид. лит., 1980. – 682 с.

179. Строгович М. С. Курс советского уголовного процесса: В 2 томах. – М.: Наука, 1968. – Т. 1. – 470 с.

180. Сущенко В. Д., Антипов В. І. Профілактика злочинності в Україні: Навч. посібник. – К.: Національна академія внутрішніх справ України, 2000. – 136 с.

181. Тарасенко О. М. Ефективність попередження злочинності органами внутрішніх справ: Автореф. дисс... канд. юрид. наук / УАВС. – К., 1996. – 24 с.

182. Теория государства и права: Курс лекций / Под ред. М. Н. Марченко. – М.: Зерцало, 1997. – 475 с.

183. Тertiшник В. М. Гарантії істини та захисту прав і свобод людини в кримінальному процесі: Монографія. – Дніпропетровськ: Арт-Прес, 2002. – 432 с.
184. Тertiшник В. М. Кримінально-процесуальне право України: Підруч. – 4-те вид., доп. і перероб. – К.: А.С.К., 2003. – 1120 с.
185. Трубников Я. М. О категориях “цель”, “способ”, “результат”. – М., 1968.
186. Уголовно-процессуальный кодекс Республики Казахстан. – Астана, 2000. – 530 с.
187. Уголовно-процессуальный кодекс Азербайджанской Республики. – Баку, 2001. – 568 с.
188. Уголовно-процессуальный кодекс Российской Федерации. – М.: ИКФ “ЭКМОС”, 2002. – 480 с.
189. Уголовно-процессуальное право Российской Федерации: Учеб. / Отв. ред. П. А. Лупинская – изд. 3-е, перераб. и доп. – М.: Юристь, 2001. – 704 с.
190. Уголовно-процессуальное право Российской Федерации: Учеб. / Отв. ред. П. А. Лупинская. – М.: Юристь, 2003. – 797 с.
191. Уголовно-процессуальный кодекс Республики Беларусь. – Минск: Амалфея, 2003. – 384 с.
192. Фридман И. Я. Вопросы профилактики преступлений при криминалистическом исследовании документов. – К.: КНИИСЭ, РИО МВД УССР, 1968. – 88 с.
193. Фридман И. Я. Использование данных служебной экспертизы для предупреждения правонарушений. – К.: КНИИСЭ, РИО МВД УССР, 1972. – 168 с.
194. Цивільне право України: Підруч.: У 2-х кн. / О. В. Дзера (керівник авт. кол.), Д. В. Боброва, А. С. Довгерт та ін.; За ред. О. В. Дзери, Н. С. Кузнецової. – К.: Юрінком Інтер, 2002. – Кн. 1. – 720 с.
195. Шакун В. І. Урбанізація і злочинність: Монографія. – К.: Вид. Української академії внутрішніх справ України, 1996. – 256 с.
196. Шепітько В. Ю. Довідник слідчого. – К.: Видавничий Дім “Ін Юре”, 2001. – 208 с.
197. Шибіко В. П., Михеєнко М. М. Кримінально процесуальне право: Тези лекцій. Задачі. Ділові ігри / М. М. Михеєнко, В. В. Молдован, В. П. Шибіко – К.: Вентурі, 1997. – 352 с.
198. Шинд В. И. Установление экспертом фактов, имеющих значение для принятия профилактических мер по конкретному делу // Вопросы борьбы с преступностью. – М., 1967. – Вып. 5. – С. 76–94.
199. Штоф В. А. Моделирование и философия. – М. – Л.: Наука, 1966. – 300 с.
200. Щедрин Н. В. Основы общей теории предупреждения преступности: Учеб. пособ. – Красноярск, 1999. – 459 с.
201. Элькин П. С. Сущность советского уголовно-процессуального права. – Л.: Изд-во ЛГУ, 1963. – 172 с.

202. Элькин П. С. Толкование и применение норм уголовно-процессуального права. – М.: Юрид. лит., 1967. – 192 с.
203. Якуб М. Л. Процессуальная форма в советском уголовном судопроизводстве. – М.: Юрид. лит., 1981. – 144 с.
204. Якубович Н. А. Теоретические основы предварительного следствия: Учеб. пособ. – М.: ВШ МВД СССР, 1971. – 142 с.
205. Яковлев А. М. Некоторые теоретические вопросы общей методики изучения личности преступника / Проблемы искоренения преступности. – М., 1965. – С. 57–90.

ДОДАТОК А

УКАЗ ПРЕЗИДЕНТА УКРАЇНИ

“Про систему заходів щодо усунення причин та умов,
які сприяють злочинним проявам і корупції”

Враховуючи стан справ, що склався у сфері боротьби з організованою злочинністю і корупцією, та з метою більш ефективного забезпечення захисту громадян від злочинних посягань, запобігання втратам держави і суспільства від дій правопорушників, рішучого усунення ганебних явищ, які гальмують розвиток економіки, становлення ринкових відносин і формування громадянського суспільства, сприяють створенню негативного іміджу України за її межами, а також дальшого удосконалення діяльності правоохоронних, інших органів щодо подолання злочинності і корупції та за результатами Всеукраїнської наради з проблем боротьби з організованою злочинністю і корупцією та захисту прав людини, яка відбулась 29 січня 2004 року, постановляю:

1. Визначити пріоритетними напрямками діяльності державних органів, насамперед правоохоронних органів, забезпечення захисту прав і свобод громадян від злочинних посягань, особливо у сферах реалізації права власності, підприємницької діяльності, фінансових, соціально-трудова відносин, споживання, а також усунення соціально-економічних причин і умов, що сприяють злочинності та корупції.

2. Затвердити Заходи щодо усунення причин та умов, які сприяють злочинним проявам і корупції (додаються), що впливають з пропозицій, висловлених учасниками Всеукраїнської наради.

3. Контроль за виконанням цього Указу покласти па Ряду національної безпеки і оборони України.

Президент України

м. Київ

9 лютого 2004 року

№ 175/2004

Л. КУЧМА

ЗАХОДИ
щодо усунення причин та умов,
які сприяють злочинним проявам і корупції

Затверджено
Указом Президента України
від 9 лютого 2004 року № 175/2004

I. Кабінету Міністрів України:

1. До 1 березня 2004 року:

а) проаналізувати причини невідповідності надходження доходів до бюджету України динаміці основних макропоказників економічного і соціального розвитку України, які заклалися під час формування Державного бюджету України на 2003 рік, та вжити заходів щодо недопущення такої невідповідності у 2004 році;

б) опрацювати та внести в установленому порядку пропозиції щодо запровадження граничних рівнів комерційної (торговельної) надбавки або комісійної винагороди для посередників, які займаються збутом продукції суб'єктів господарювання державного сектора економіки, а також індикативних цін на сировину та матеріали, які постачаються такими суб'єктами господарювання;

в) внести у зв'язку з незадовільним станом захисту інтересів держави в частині недопущення знецінення державного майна пропозиції про доцільність дальшого існування державної акціонерної компанії "Укррудпром";

г) вишукати кошти для погашення заборгованості з відшкодування в установленому порядку шкоди, завданої громадянам незаконними діями органів дізнання, досудового слідства, прокуратури і суду;

д) проаналізувати причини невиконання Указу Президента України від 10 вересня 2002 року № 813 "Про деякі заходи щодо регулювання лотерейної діяльності" та з урахуванням результатів цього аналізу вжити адекватних заходів щодо забезпечення запровадження державної монополії на випуск і проведення лотерей;

е) розглянути за участю Генеральної прокуратури України питання щодо доцільності заборони здійснення пожертв та благодійних внесків до фондів, інших організацій, які створено для підтримки діяльності правоохоронних органів, органів виконавчої влади, від суб'єктів

господарської діяльності, які протягом останніх трьох років зверталися до цих органів, одержували від них державні, в тому числі управлінські, послуги, та поінформувати про результати розгляду;

е) затвердити порядок утилізації алкогольних напоїв і тютюнових виробів, непридатних до споживання, передбачивши участь у вирішенні питань утилізації спеціально створених комісій з представників Державної податкової адміністрації України, Державного комітету України з питань технічного регулювання та споживчої політики, місцевих органів самоврядування, склад яких постійно оновлюється;

ж) запровадити порядок, за яким транспортування спирту етилового, коньячного і плодового здійснюється за обов'язковим попереднім інформуванням органів державної податкової служби та у супроводженні її представників;

з) вжити заходів до прискорення прийняття закону по запровадженню акцизних складів і забезпечення оптової торгівлі алкогольними напоями виключно через такі склади;

й) опрацювати питання посилення відповідальності за незаконне виготовлення, зберігання і збут алкогольних напоїв, тютюнових виробів та інших підакцизних товарів та в разі необхідності розробити і подати на розгляд Верховної Ради України законопроект про внесення відповідних змін до Кримінального кодексу України;

і) розглянути питання про запровадження інституту уповноважених Президента України з питань захисту прав підприємців та за результатами розгляду внести відповідні пропозиції;

ї) забезпечити здійснення заходів щодо посилення внутрівідомчого контролю за відкритістю і прозорістю в роботі органів виконавчої влади, усунення причин та умов, що сприяють вчиненню корупційних діянь та інших правопорушень, пов'язаних із корупцією, а також розробити відповідні рекомендації для органів місцевого самоврядування.

2. До 1 квітня 2004 року:

а) здійснити заходи щодо розв'язання проблеми накопичення дебіторської і кредиторської заборгованості між суб'єктами господарювання, недопущення її зростання, запровадження обов'язкових зустрічних звірок сум такої заборгованості та встановлення санкцій за порушення строків розрахунків;

б) вжити заходів до прискорення прийняття законів:

про порядок збільшення статутного фонду господарюючих суб'єктів, у яких державна частка перевищує п'ятдесят відсотків чи становить

величину, яка забезпечує державі право вирішального впливу на господарську діяльність цих суб'єктів, передбачивши механізми захисту інтересів держави, недопущення розмивання державної частки у статутному фонді таких суб'єктів;

в) про внесення змін до деяких законів України щодо угод купівлі-продажу цінних паперів відкритих акціонерних товариств (реєстраційний № 2247);

г) забезпечити вилучення та збереження цілісності державних пакетів акцій, переданих до статутного фонду відкритого акціонерного товариства "Лізингова компанія "Украгромашінвест", а також наступну організацію відкритих конкурсів з приватизації зазначених пакетів акцій стратегічними інвесторами під зобов'язання забезпечення повного завантаження виробничих потужностей підприємств сільськогосподарського машинобудування, налагодження виробництва нових видів техніки із впровадженням сучасних ресурсо- та енергозберігаючих технологій;

д) підготувати пропозиції з удосконалення механізму детінізації ринку цінних паперів, здійснення розрахунків за угодами з цінними паперами, укладеними в Україні, в тому числі у Національній депозитарній системі;

е) внести пропозиції щодо посилення ролі Академії муніципального управління в системі підготовки, перепідготовки та підвищення кваліфікації кадрів для органів місцевого самоврядування;

ж) запровадити систему непрямих методів контролю за обігом алкогольних напоїв і тютюнових виробів на основі інформації про використання сировини, електроенергії, води, етикеток, тари, пробкових матеріалів, захисних елементів тощо;

з) розглянути питання щодо вдосконалення системи видачі нарядів на спирт, у тому числі на експорт, та доцільність поширення її на операції з реалізації високооктанових кисневмісних добавок;

и) опрацювати механізми виведення з експлуатації потужностей державних підприємств з виробництва спирту, які є збитковими або не використовують відповідні потужності;

л) забезпечити проведення атестації керівників державних підприємств спиртової, лікєро-горілкової, виноробної промисловості та за результатами атестації вжити заходів щодо заміщення керівників цих підприємств фахівцями, які мають практичний досвід роботи у відповідних галузях;

м) вжити заходів щодо вдосконалення справляння акцизного збору, зокрема деталізації реквізитів акцизних марок, насамперед за номен-

клатурою виробів, міцністю алкогольних напоїв та даними про виробника, з клеюванням їх під захисні оболонки пляшки;

і) організувати комплексні перевірки виконання Указу Президента України від 15 липня 2000 року № 906 “Про заходи щодо забезпечення підтримки та дальшого розвитку підприємницької діяльності” і відповідного доручення Президента України Радою міністрів Автономної Республіки Крим, обласними, Київською та Севастопольською міськими державними адміністраціями, центральними органами виконавчої влади і за результатами перевірок вжити необхідних заходів;

ї) запровадити державне приймання марок акцизного збору для алкогольних напоїв і тютюнових виробів, а також голографічних елементів, що використовуються для захисту документів і товарів, визначених Кабінетом Міністрів України; вжити заходів щодо створення на підприємствах, які виготовляють цю продукцію, відділів технічного контролю якості;

й) провести всеукраїнську нараду з питань підвищення якості продукції, на якій опрацювати механізми стимулювання вдосконалення систем управління якістю та безпекою продукції відповідно до міжнародних стандартів, у тому числі на підприємствах спиртової, лікеро-горілчаної та тютюнової промисловості;

к) розглянути питання посилення контролю за цільовим використанням спирту шляхом запровадження фінансових гарантій, які підтверджують зобов'язання суб'єктів господарювання, що отримують спирт для переробки на іншу підакцизну продукцію, сплатити суми акцизного збору, розраховані за ставками для цієї продукції.

3. До 1 травня 2004 року вивчити питання забезпечення об'єктивності і спрощення відомчої оперативної звітності з питань злочинів, податкових правопорушень та зловживань, порушень у сфері майнових і земельних відносин тощо і можливості переведення її на засади єдиної статистичної звітності з передачею окремих функцій у цій сфері Державному комітету статистики України.

4. До 1 червня 2004 року:

а) забезпечити запровадження єдиної державної системи обліку виробництва, транспортування, зберігання, оптової та роздрібною торгівлі алкогольними напоями, здійснити заходи щодо створення спеціалізованої системи роздрібною торгівлі алкогольними напоями і тютюновими виробами;

б) розробити на підставі функціонального обстеження органів виконавчої влади та з урахуванням європейського і світового досвіду заходи

щодо звільнення державних органів від виконання функцій, що мають допоміжний характер, пов'язані з наданням послуг у сфері реєстрації, ліцензування, наданням дозволів суб'єктам господарювання тощо, передбачивши поступову передачу таких функцій відповідним недержавним організаціям, створеним у встановленому порядку;

в) вдосконалити механізм:

– перевірки достовірності відомостей про те, що претендент на посаду державного службовця та посадової особи органу місцевого самоврядування не є керівником комерційних структур;

– вилучення алкогольних напоїв і тютюнових виробів, що були незаконно вироблені чи перебували в незаконному обігу, їх знищення, передачі на промислову переробку, а в разі можливості – подальшого їх використання на задоволення потреб держави;

– фінансування заходів щодо екстрадиції в Україну злочинців, затриманих на території іноземних держав, що не мають спільного державного кордону з Україною та не є членами СНД;

г) розглянути питання щодо створення за рахунок бюджетних та інших коштів спеціальних служб і фондів допомоги потерпілим від злочинів і за результатами такого розгляду вжити відповідних заходів;

д) підготувати та внести в установленому порядку на розгляд Верховної Ради України законопроекти:

про регламент відносин органів виконавчої влади, органів місцевого самоврядування та підприємств щодо започаткування і здійснення підприємницької діяльності, в тому числі за участю іноземних інвесторів, та про державні, в тому числі управлінські, послуги, що надаються суб'єктам підприємницької діяльності та громадянам органами виконавчої влади (до 1 липня 2004 року), передбачивши в законопроектах повноваження та відповідальність органів виконавчої влади та органів місцевого самоврядування;

про господарську діяльність з посередництва у працевлаштуванні на роботу за кордоном;

про кримінологічну експертизу проектів нормативно-правових актів;

про встановлення до 2010 року мораторію на будівництво державних підприємств з виробництва спирту;

про внесення змін до Законів України:

– “Про державне регулювання виробництва і обігу спирту етилового, коньячного і плодового, алкогольних напоїв та тютюнових виробів”

щодо підвищення вимог до суб'єктів господарювання при видачі їм ліцензій на виробництво, оптову і роздрібну торгівлю спиртом, алкогольними напоями і тютюновими виробами, а також щодо анулювання таких ліцензій у разі порушення їх власниками ліцензійних вимог (до 1 квітня 2004 року);

– “Про статус народного депутата України” та “Про державну службу” щодо заборони народним депутатам України і державним службовцям використовувати свій статус для власної вигоди, вигоди членів їх сімей або третіх осіб;

– “Про правовий режим території, що зазнала радіоактивного забруднення внаслідок Чорнобильської катастрофи” щодо усунення колізій у законодавстві, які використовуються суб'єктами господарювання для ухилення від сплати податків, зборів (обов'язкових платежів) до бюджетів і державних цільових фондів;

– “Про податок на додану вартість” щодо вдосконалення процедур адміністрування податку на додану вартість, визначення механізмів, що перешкоджали б використанню фіктивних підприємств для незаконного відшкодування з Державного бюджету України сум цього податку, а також щодо запровадження спеціальних рахунків для контролю за надходженням та відшкодуванням сум податку;

– “Про закупівлю товарів, робіт і послуг за державні кошти” щодо запровадження механізмів, які б виключали можливість зловживань під час закупівлі товарів, робіт і послуг за державні кошти;

– “Про організаційно-правові основи боротьби з організованою злочинністю” та “Про комітети Верховної Ради України” щодо приведення їх положень у відповідність із Конституцією України;

– “Про боротьбу з корупцією” щодо уточнення переліку суб'єктів корупційних діянь, понять корупції та корупційного діяння, особи, уповноваженої на виконання функцій держави;

– про внесення змін до Кримінального кодексу України щодо встановлення кримінальної відповідальності за самовільне зайняття земельних ділянок;

е) підготувати пропозиції про внесення змін до законодавства про державну службу, службу в органах місцевого самоврядування, боротьбу з корупцією щодо запровадження громадського контролю за діяльністю органів державної влади та органів місцевого самоврядування, удосконалення засад притягнення до відповідальності за корупційні

діяння або інші правопорушення, пов'язані з корупцією, передбачивши, зокрема, виключення дій чи бездіяльності, які не становлять суспільної небезпеки, з числа правопорушень, за які передбачено адміністративну, кримінальну відповідальність;

є) підготувати пропозиції про внесення змін до законодавства щодо порядку виробництва спиртовмісної продукції на давальницьких умовах для нерезидентів;

ж) розробити проекти та затвердити державні програми щодо:

– соціальної адаптації осіб, звільнених з місць позбавлення волі;

– забезпечення захисту прав та інтересів громадян України, які виїжджають за кордон, у тому числі для працевлаштування за кордоном, насамперед жінок, а також дітей, яких усиновлено іноземцями, передбачивши, зокрема, проведення заходів щодо виявлення структур, які під приводом надання послуг у сфері працевлаштування, туризму тощо причетні до торгівлі людьми;

з) вжити за участю Національного банку України в установленому порядку комплекс заходів щодо припинення здійснення поза установами банків готівкових платежів за грошовими зобов'язаннями, що виникають у господарських відносинах, у тому числі щодо прискорення впровадження Національної системи масових електронних платежів, терміналів для обслуговування платіжних карток у роздрібній торгівлі, а також на підприємствах, в установах, організаціях;

и) забезпечити запровадження порядку виробництва спирту етилового, коньячного і плодового за замовленнями споживачів, передбачивши відпуск спирту за умови попередньої оплати або надання фінансових гарантій;

і) вжити заходів до стимулювання вітчизняного виробництва лабораторного обладнання для експрес-аналізу якості алкогольних напоїв та тютюнових виробів.

II. Кабінету Міністрів України, Раді міністрів Автономної Республіки Крим, обласним, Київській та Севастопольській міським державним адміністраціям:

а) вжити протягом першого півріччя 2004 року невідкладних заходів щодо погашення у 2004 році заборгованості з виплати заробітної плати, забезпечити притягнення до відповідальності винних осіб;

б) забезпечувати повне інформування населення через місцеві засоби масової інформації про виявлені випадки нелегального виробництва

алкогольних напоїв та тютюнових виробів, оптової та роздрібної торгівлі з порушенням законодавства, в тому числі фальсифікованою продукцією.

III. Міністерству фінансів України разом із Міністерством економіки та з питань європейської інтеграції України, Головним контрольно-ревізійним управлінням України, Міністерством юстиції України узагальнити міжнародну практику відшкодування державою збитків, у тому числі необґрунтованих втрат, завданих суб'єктам підприємницької діяльності та громадянам незаконними рішеннями, діями, бездіяльністю органів державної влади, органів місцевого самоврядування, їх посадових і службових осіб, та до 1 липня 2004 року підготувати і внести в установленому порядку відповідні пропозиції.

IV. Головному контрольно-ревізійному управлінню України провести до 1 березня 2004 року разом із Міністерством фінансів України, Державною податковою адміністрацією України перевірку повноти і достовірності утилізації технологічного браку під час виробництва марок акцизного збору для алкогольних напоїв і тютюнових виробів, вжити заходів щодо недопущення використання такого браку для маркування алкогольних напоїв і тютюнових виробів.

V. Міністерству внутрішніх справ України:

1. Проаналізувати до 1 квітня 2004 року разом із Міністерством фінансів України, Державною податковою адміністрацією України причини невідповідності обсягів надходжень податку з власників транспортних засобів та інших самохідних машин і механізмів кількості таких транспортних засобів, ужити в установленому порядку заходів щодо вдосконалення порядку реєстрації транспортних засобів та адміністрування податку з власників транспортних засобів та інших самохідних машин і механізмів.

2. Постійно:

а) продовжувати разом зі Службою безпеки України, Адміністрацією Державної прикордонної служби України, Державним комітетом України у справах національностей та міграції проведення з відповідними службами іноземних держав спеціальних скоординованих заходів, спрямованих на знешкодження міжнародних організованих злочинних угруповань, насамперед тих, які діють у сфері незаконного обігу зброї, наркотичних засобів, а також торгівлі людьми та нелегальної міграції;

б) забезпечувати разом зі Службою безпеки України, Державною митною службою України, Адміністрацією Державної прикордонної

служби України, Державною податковою адміністрацією України системну роботу з виявлення працівників правоохоронних органів, які сприяють нелегальній міграції, контрабанді, незаконному обігу наркотиків, зброї та вибухівки;

в) забезпечувати разом зі Службою безпеки України, Державною податковою адміністрацією України проведення в регіонах спільних спеціальних операцій з виявлення нелегального виробництва алкогольних напоїв, випадків оптової та роздрібною торгівлі фальсифікованими алкогольними напоями та тютюновими виробами із залученням до таких операцій працівників правоохоронних органів з інших регіонів.

VI. Міністерству економіки та з питань європейської інтеграції України:

1. Вжити до 1 квітня 2004 року разом із Міністерством палива та енергетики України, Державною митною службою України, Національною комісією регулювання електроенергетики України заходів щодо обмеження вивезення дефіцитних для вітчизняної промисловості видів сировини та палива, зменшення втрат економіки від цінових диспропорцій у сфері експорту та імпорту вугілля та коксу.

2. Вжити до 1 травня 2004 року разом з Антимонопольним комітетом України, Державною податковою адміністрацією України, Державним комітетом статистики України заходів щодо запобігання фіктивній збитковості суб'єктів господарювання, які здійснюють діяльність у потенційно прибуткових секторах економіки (готельний, ресторанный, туристичний бізнес, торгівля, надання консалтингових послуг тощо), та щодо посилення контролю за додержанням законодавства в їх діяльності.

3. До 1 червня 2004 року разом із Міністерством фінансів України, Державною податковою адміністрацією України, Державним комітетом України з питань технічного регулювання та споживчої політики:

а) опрацювати механізми запобігання використанню тінювих схем реалізації продукції, в тому числі шляхом запровадження обов'язкових зустрічних звірок рахунків оптових та роздрібних торговців;

б) проаналізувати практику здійснення контролю у сфері торгівлі, зокрема щодо захисту прав споживачів, через мережу Інтернет, телефоном тощо, та за наслідками такого аналізу внести пропозиції щодо забезпечення захисту прав споживачів у цій сфері, повноти сплати податків, зборів (обов'язкових платежів) до бюджетів та державних цільових фондів суб'єктами підприємництва, що надають такі послуги.

4. Вжити протягом 2004 року разом із Фондом державного майна України, Службою безпеки України, Міністерством внутрішніх справ

України, Міністерством фінансів України, Державною податковою адміністрацією України за участю Генеральної прокуратури України заходів щодо законодавчого визначення статусу підприємств, що мають стратегічне значення для економіки і безпеки держави, вноرمування їх діяльності, а також діяльності підприємств, що займають монопольне становище на ринку, насамперед підприємств нафтопереробної, енергетичної, металургійної, хімічної, нафтохімічної галузей, зернозберігаючих та зернопереробних підприємств; здійснювати заходи, спрямовані на припинення зловживань у процесі приватизації підприємств, які мають стратегічне значення для економіки і безпеки держави та недопущення придбання контрольних пакетів акцій цих підприємств за рахунок доходів, одержаних злочинним шляхом.

VII. Державній податковій адміністрації України:

1. До 1 квітня 2004 року:

а) запровадити порядок видачі ліцензій на виробництво алкогольних напоїв і тютюнових виробів, оптову та роздрібну торгівлю, який би передбачав розгляд заяв про видачу ліцензій колегіями органів Державної податкової адміністрації України, відповідальних за видачу ліцензій;

б) провести разом із Державною митною службою України, Міністерством внутрішніх справ перевірки складських приміщень залізничних станцій, морських і річкових портів та аеропортів, оптових баз та інших місць концентрації товарно-матеріальних цінностей з метою виявлення безхазяйних алкогольних напоїв і тютюнових виробів.

2. Перевірити до 1 травня 2004 року разом із Головним контрольно-ревізійним управлінням України, Національною комісією регулювання електроенергетики України стан додержання енергетичними компаніями, контрольні пакети, акцій яких належать державі, законодавства щодо безоплатного відпуску споживачам електричної і теплової енергії та в разі потреби вжити заходів до притягнення осіб, які допустили порушення в цій сфері, до відповідальності, а також до стягнення у судовому порядку наявної заборгованості за енергоносії.

3. Провести до 1 червня 2004 року разом із Міністерством економіки та з питань європейської інтеграції України, Міністерством фінансів України, Міністерством промислової політики України, Державною митною службою України перевірки відповідності сум митних зборів, інших податкових платежів, що сплачені суб'єктами господарювання у сфері виробництва та реалізації товарів легкої промисловості,

телеапаратури та іншої складної побутової техніки, меблів тощо, даним про митне оформлення сировини, матеріалів, комплектуючих, напівфабрикатів, що ввезені ними в Україну.

4. Постійно:

а) здійснювати разом зі Службою безпеки України, Міністерством внутрішніх справ України скоординовані заходи, спрямовані на виявлення і руйнування схем завищення суб'єктами господарювання сум податку на додану вартість, заявлених до відшкодування, насамперед шляхом завищення цін на товари і продукцію, проведення сумнівних експортно-імпортних та безтоварних операцій на території України;

б) активізувати разом зі Службою безпеки України, Міністерством внутрішніх справ України роботу щодо виявлення та вилучення з обігу фальсифікованих алкогольних напоїв і тютюнових виробів, протидії їх незаконному виробництву, виявлення порушень податкового законодавства у цій сфері;

в) посилити разом із Державною митною службою України, Міністерством економіки та з питань європейської інтеграції України, Службою безпеки України, Міністерством внутрішніх справ України контроль за цільовим використанням ввезеного на територію України майна (технологічне обладнання, сировина тощо), що надходить у рамках реалізації інвестиційних проектів у спеціальних економічних зонах та на територіях пріоритетного розвитку, з метою недопущення використання спеціальних режимів інвестиційної діяльності для ухилення від оподаткування, для здійснення протиправних фінансових операцій.

VIII. Державній комісії з регулювання ринків фінансових послуг України підготувати та внести в установленому порядку до 1 квітня 2004 року пропозиції щодо унеможливлення використання страхової системи для ухилення від оподаткування, розмивання активів підприємств, відмивання коштів та їх вивезення за кордон.

IX. Службі безпеки України:

а) вжити разом із Міністерством внутрішніх справ України, Державною митною службою України, Адміністрацією Державної прикордонної служби України з метою забезпечення суспільної безпеки та попередження проявів тероризму заходів щодо виявлення осіб, які незаконно використовують зброю, вибухові пристрої та інші предмети, що можуть бути використані як засоби вчинення терористичних та інших суспільно небезпечних актів;

б) здійснити разом із Міністерством внутрішніх справ України, Державною митною службою України, Державною податковою адміністрацією України, Адміністрацією Державної прикордонної служби України заходи щодо протидії контрабанді товарів, особливо підакцизних, контрафактної продукції, незаконному переміщенню через митний кордон наркотичних засобів, отруйних, сильнодіючих і вибухових речовин, зброї та боєприпасів та їх обігу.

X. Адміністрації Державної прикордонної служби України розробити разом із Державною митною службою України, Міністерством внутрішніх справ України, Службою безпеки України, Державною податковою адміністрацією України заходи щодо створення єдиної міжвідомчої електронної системи обліку осіб і транспортних засобів, що перетинають державний кордон України.

XI. Міністерству охорони здоров'я України вжити до 1 квітня 2004 року разом із Державною податковою адміністрацією України, Міністерством юстиції України, Міністерством внутрішніх справ України заходів із посилення контролю за додержанням вимог законодавства щодо виробництва, культивування, експорту, імпорту, обігу наркотичних, сильнодіючих і шкідливих речовин з метою протидії створенню на порушення законодавства лабораторій з виробництва наркотичних засобів та їх незаконному обігу.

XII. Раді національної безпеки і оборони України забезпечити до 1 березня 2004 року перевірку стану додержання земельного законодавства органами виконавчої влади, органами місцевого самоврядування, громадянами та юридичними особами, звернувши особливу увагу на виконання загальнодержавних і регіональних програм щодо використання і охорони земель, здійснення контролю за використанням та охороною земель, насамперед земель рекреаційного та історико-культурного призначення, та за результатами перевірки подати відповідні висновки і пропозиції.

XIII. Рекомендувати Національному банку України розглянути питання щодо запровадження п'ятиденного резервування коштів, які перераховуються на адресу нерезидентів, розташованих в офшорних зонах.

XIV. Рекомендувати Генеральній прокуратурі України проаналізувати стан додержання законів органами, які проводять досудове слідство, при закритті кримінальних справ про злочини, вчинені працівниками правоохоронних органів та особами, уповноваженими на виконання функцій держави;

– стан додержання законів органами, які проводять дізнання та до-
судове слідство, при прийнятті рішень у справах про незаконне
виготовлення, зберігання, збут підакцизних товарів, марок акцизного
збору чи контрольних марок.

XV. Рекомендувати Верховному Суду України проаналізувати
причини затягування розгляду кримінальних справ про організовані
злочинні групи, а також узагальнити практику призначення покарань
за тяжкі злочини з ознаками корупції.

Глава Адміністрації

Президента України

В. МЕДВЕДЧУК

ДОДАТОК Б**РОЗПОРЯДЖЕННЯ
КАБІНЕТУ МІНІСТРІВ УКРАЇНИ***від 1 березня 2006 р. № 116-р*

Про схвалення Концепції Комплексної програми профілактики правопорушень на 2006–2008 роки:

1. Схвалити Концепцію Комплексної програми профілактики правопорушень на 2006–2008 роки, що додається.

Визначити МВС державним замовником Програми.

2. МВС разом із заінтересованими центральними органами виконавчої влади подати до 1 квітня 2006 р. Кабінетові Міністрів України проект Комплексної програми профілактики правопорушень на 2006–2008 роки.

Прем'єр-міністр України

Ю. ЄХАНУРОВ

Інд. 31

КОНЦЕПЦІЯ**Комплексної програми профілактики
правопорушень на 2006–2008 роки**

Схвалено

Розпорядженням Кабінету Міністрів України
від 1 березня 2006 р. № 116-р

Загальна частина

Основною ознакою правової держави є забезпечення сталого правопорядку насамперед шляхом підвищення рівня правової культури громадян, провадження діяльності, спрямованої на запобігання правопорушенням, забезпечення ефективного контролю за дотриманням законів.

Стан справ з правопорушеннями в Україні значною мірою впливає на соціально-економічну ситуацію. У результаті реалізації комплексу профілактичних заходів кількість зареєстрованих злочинів, у тому числі особливо тяжких та вчинених із застосуванням зброї, зменшилася. Проте нерозв'язання ряду проблем у сфері профілактики правопорушень пояснюється значною мірою відсутністю необхідних коштів, а також динамічними процесами, що відбуваються в економіці та соціальній сфері держави, банкрутством суб'єктів господарювання та частою зміною форм їх господарської діяльності, нестабільністю у сфері зайнятості, зростанням урбанізації та міграції населення, що не сприяє ліквідації таких соціальних явищ, як бідність і безробіття, жебрацтво та дитяча бездоглядність, і негативно впливає на зниження рівня злочинності та правопорушень, їх структуру, призводить до виникнення нових форм та способів протиправної діяльності.

На сьогодні залишається високим рівень тяжких насильницьких злочинів (умисних убивств, тяжких тілесних ушкоджень) та корисливо-насильницьких посягань (розбійних нападів, пограбувань), зростає злочинність у сфері господарської діяльності. Набувають дедалі більшого поширення злочини, пов'язані з торгівлею людьми. Збільшується кількість правопорушень у сфері обігу наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів і прекурсорів, зростає чисельність наркоманів. Практично в усіх сферах життєдіяльності суспільства спостерігається підвищення рівня корупції. Дії організованих злочинних груп і злочинних організацій, які дедалі активніше втручаються у сферу економіки та політичне життя держави, набувають більш витонченого і прихованого характеру.

Вжиття ряду заходів дало змогу зупинити процес тинізації економіки, спостерігається тенденція до скорочення її тіньового сектору та збільшення надходжень до бюджету. Однак держава все ще недоотримує значні кошти, що гальмує соціально-економічні реформи. Мають місце правопорушення у сфері інтелектуальної власності. Постійно збільшується кількість дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування. Діти, позбавлені постійної батьківської уваги, опиняються перед небезпекою потрапити у сферу впливу кримінальних структур, стати на шлях жебракування та бродяжництва.

Усе це зумовлює необхідність активізації профілактики правопорушень, оновлення її форм і методів відповідно до соціально-економічних

умов. Профілактика правопорушень повинна здійснюватися шляхом реалізації заходів, визначених Комплексною програмою профілактики правопорушень на 2006–2008 роки (далі – Програма). Ефективність Програми залежить від спільних зусиль правоохоронних органів, центральних і місцевих органів виконавчої влади та громадськості. Програма спрямована на забезпечення узгодженості, цілеспрямованості та результативності зазначених заходів.

Мета Програми

Метою Програми слід визначити:

- усунення передумов для вчинення правопорушень і забезпечення конституційних прав та свобод людини на основі чітко визначених пріоритетів, поступового нарощування у цій справі зусиль правоохоронних органів, центральних і місцевих органів виконавчої влади та громадськості;
- удосконалення методів організації роботи і шляхів запобігання вчиненню правопорушень;
- створення умов для проведення ефективної правової та виховної роботи серед населення, забезпечення її цілісності і різноманітності.

Порівняльний аналіз можливих варіантів розв'язання проблеми організації профілактики правопорушень

Комплекс заходів з профілактики правопорушень може бути закріплений у нормативно-правових актах, що регулюють діяльність органів, установ та організацій, які провадитимуть таку діяльність, або у спеціальній Програмі, що затверджується Кабінетом Міністрів України.

З огляду на практику здійснення профілактики правопорушень у державі другий варіант вбачається більш прийнятним. Програма на відміну від численних нормативно-правових актів дає змогу об'єднати в одному документі різні за характером стратегічні і тактичні профілактичні заходи, забезпечити взаємодію, узгодженість та координацію дій правоохоронних органів усіх рівнів, центральних і місцевих органів виконавчої влади та громадськості, оперативно доповнювати її заходами, що зумовлені змінами в стані правопорушень у державі.

Пріоритетні напрями Програми

Проблему організації профілактики правопорушень передбачається розв'язувати шляхом поетапної реалізації комплексу правових,

організаційних, економічних, соціальних, інформаційно-пропагандистських та культурно-виховних заходів, спрямованих на усунення причин і умов, що їх породжують.

Необхідно реалізувати заходи щодо:

– удосконалення нормативно-правової бази з питань правоохоронної діяльності та профілактики правопорушень шляхом внесення змін до чинних та прийняття нових нормативно-правових актів;

– оптимізації структури органів, установ та організацій, які займаються профілактикою правопорушень, у тому числі створення в разі потреби нових підрозділів;

– створення інформаційно-аналітичної бази профілактичної діяльності;

– розроблення нових форм та методів профілактики правопорушень і запровадження їх у практику;

– вдосконалення системи ресоціалізації раніше судимих осіб;

– ефективного здійснення захисту законних інтересів неповнолітніх, у тому числі захисту від жорстокого поводження, експлуатації та насильства;

– боротьби з використанням дитячої праці, ліквідації торгівлі дітьми та їх сексуальної експлуатації, інших форм насильства над дітьми;

– забезпечення розвитку мережі закладів соціального спрямування, зокрема закладів для бездомних громадян і безпритульних дітей;

– підвищення рівня контролю за дотриманням закону під час провадження господарської діяльності, набуття та реалізації майнових прав;

– удосконалення профілактики та оперативно-розшукового забезпечення протидії організованій злочинності та корупції;

– реалізації комплексу заходів, спрямованих на викоренення причин і створення умов для ліквідації тіньового сектору економіки;

– впровадження чітких правових норм для захисту прав інтелектуальної власності з одночасним удосконаленням на міжнародному рівні механізму захисту прав інтелектуальної власності суб'єктів господарювання України;

– запобігання вчиненню злочинів, пов'язаних з торгівлею людьми, посилення кримінального переслідування осіб, причетних до їх учинення, а також реабілітації та реінтеграції потерпілих від цього виду злочинів;

– запровадження інформаційно-пропагандистських та культурно-виховних програм профілактичного спрямування;

– підвищення рівня фахової підготовки посадових осіб, на яких законодавством покладено реалізацію заходів щодо профілактики правопорушень.

З метою уникнення дублювання заходів з профілактики правопорушень, які визначаються окремими правовими актами, передбачається вдосконалити проведення моніторингу стану їх реалізації та внесення відповідних змін до Програми.

Програма має стати засобом реалізації державної політики у сфері профілактики правопорушень, що є одним з пріоритетних напрямів діяльності правоохоронних органів, центральних і місцевих органів виконавчої влади та громадськості, з урахуванням можливостей регіонів, рівня їх економічного, соціального, історичного та культурного розвитку.

Програму передбачається виконати протягом 2006–2008 років, що дасть змогу протягом цього часу органічно поєднати стратегічні і тактичні заходи з профілактики правопорушень, урахувати особливості соціально-економічної ситуації та стану справ з правопорушеннями у державі.

Очікувані результати виконання Програми

Виконання Програми сприятиме зменшенню кількості вчинюваних правопорушень, оздоровленню соціально-економічної та морально-психологічної ситуації у державі, покращенню її іміджу на міжнародному рівні.

Фінансові, матеріально-технічні, трудові ресурси, необхідні для виконання Програми

Соціальна значущість проблеми, пов'язаної з профілактикою правопорушень, зумовлює необхідність централізованого бюджетного фінансування, а також виділення коштів з місцевих бюджетів на виконання Програми.

Реалізацію заходів, визначених Програмою, передбачається здійснювати за рахунок загального та спеціального фондів державного бюджету в межах видатків, передбачених для головних розпорядників бюджетних коштів, відповідальних за виконання Програми.

Обсяги видатків на реалізацію заходів, визначених Програмою, підлягають щорічному коригуванню відповідно до затверджених показників Державного бюджету України на відповідний рік.

Органи місцевого самоврядування самостійно визначають обсяг коштів, що можуть бути виділені з місцевих бюджетів для реалізації заходів, визначених Програмою.

У реалізації заходів беруть участь правоохоронні органи всіх рівнів, центральні і місцеві органи виконавчої влади у межах їх компетенції та громадськість.

ДОДАТОК В

ПОСТАНОВА КАБІНЕТУ МІНІСТРІВ УКРАЇНИ

від 20 грудня 2006 р. № 1767

Про затвердження Комплексної програми профілактики правопорушень на 2007–2009 роки

Кабінет Міністрів України постановляє:

1. Затвердити Комплексну програму профілактики правопорушень на 2007–2009 роки (далі – Програма), що додається.

2. Центральним органам виконавчої влади, Раді міністрів Автономної Республіки Крим, обласним, Київській та Севастопольській міським державним адміністраціям:

– забезпечити фінансування та виконання Програми;

– інформувати до 15 січня починаючи з 2008 року Міністерство внутрішніх справ про стан виконання Програми.

3. Міністерству внутрішніх справ щороку до 10 лютого узагальнювати та подавати Кабінетові Міністрів України звіт про стан виконання Програми і в разі потреби – пропозиції щодо внесення до неї змін.

4. Раді міністрів Автономної Республіки Крим, обласним, Київській та Севастопольській міським державним адміністраціям привести регіональні програми профілактики злочинності у відповідність з Програмою.

Прем'єр-міністр України

В. ЯНУКОВИЧ

Інд. 31

КОМПЛЕКСНА ПРОГРАМА
профілактики правопорушень на 2007–2009 роки

Затверджено

Постановою Кабінету Міністрів України
від 20 грудня 2006 р. № 1767

Загальна частина

Стан правопорядку в Україні впливає на її соціально-економічний розвиток. Забезпечення правопорядку здійснюється шляхом виявлення

винних у вчиненні протиправних дій осіб та притягнення їх до передбаченої законом відповідальності, а також запровадження форм і методів профілактики правопорушень з метою усунення причин та запобігання виникненню умов, що сприяють їх вчиненню.

Здійснення заходів з профілактики злочинності у 2001–2005 роках дало змогу певною мірою покращити стан правопорядку в державі та удосконалити систему профілактики правопорушень. За результатами проведеного аналізу, криміногенна ситуація в державі стала більш стабільною порівняно з 2001 роком.

Зупинено процес тінізації економіки. Кількість виявлених економічних злочинів зростає – на 8,1 %, фактів хабарництва – на 58,8 % і зловживання владою або службовим становищем – на 152,2 %. Майже у чотири рази збільшилася кількість виявлених злочинів, пов'язаних з торгівлею людьми. Зменшилася кількість злочинів загальнокримінальної спрямованості, у тому числі тяжких та особливо тяжких, крадіжок і злочинів, учинених неповнолітніми. Разом з тим кількість грабежів та злочинів, учинених у громадських місцях, зростає майже у два рази.

Ця Програма спрямована на забезпечення ефективності здійснення узгоджених заходів щодо профілактики правопорушень та усунення причин, що зумовили вчинення протиправних дій.

Мета і завдання Програми

Мета Програми полягає у запобіганні виникненню умов, що сприяють вчиненню правопорушень, удосконаленні методів роботи з їх профілактики, забезпеченні захисту конституційних прав та свобод людини на основі чітко визначених пріоритетів, створенні умов для проведення ефективної правової та виховної роботи серед населення, поступового нарощування зусиль у цій справі правоохоронних органів, центральних і місцевих органів виконавчої влади, Ради міністрів Автономної Республіки Крим та громадськості.

Основними завданнями Програми є:

- удосконалення нормативно-правової бази з питань правоохоронної діяльності та профілактики правопорушень;
- оптимізація структури органів, установ та організацій, що здійснюють заходи з профілактики правопорушень;
- підвищення рівня фахової підготовки посадових і службових осіб, що здійснюють заходи з профілактики правопорушень;

- розроблення нових форм і методів профілактики правопорушень та запровадження їх у практику;
- посилення контролю за дотриманням законодавства під час провадження господарської діяльності, набуття та реалізації майнових прав;
- усунення причин виникнення тіньового сектора економіки та створення умов для його ліквідації;
- забезпечення захисту прав інтелектуальної власності та збереження історико-культурних цінностей;
- запобігання вчиненню злочинів, пов'язаних з торгівлею людьми, виявлення та притягнення до кримінальної відповідальності осіб, причетних до їх вчинення;
- удосконалення роботи із соціальної адаптації осіб, звільнених з місць позбавлення волі;
- забезпечення розвитку мережі соціальних закладів, зокрема для бездомних громадян і безпритульних дітей;
- забезпечення захисту законних інтересів неповнолітніх, зокрема захисту від жорстокого поводження, експлуатації та насильства;
- виконання інформаційно-пропагандистських та культурно-виховних програм профілактики правопорушень;
- удосконалення форм і методів профілактики правопорушень та підвищення ефективності оперативно-розшукових заходів у сфері протидії організованій злочинності та корупції;
- удосконалення інформаційно-аналітичного та матеріально-технічного забезпечення профілактичної діяльності.

Для виконання основних завдань Програми необхідно здійснити заходи згідно з додатком.

Фінансове забезпечення Програми

Фінансування Програми здійснюється за рахунок коштів державного бюджету в межах видатків, передбачених для головних розпорядників бюджетних коштів, відповідальних за її виконання.

Обсяг фінансування Програми може уточнюватись у процесі складання проекту Державного бюджету України на відповідний рік.

Органи місцевого самоврядування самостійно встановлюють обсяг коштів, що можуть бути виділені з місцевих бюджетів для здійснення заходів, визначених Програмою.

Контроль за використанням бюджетних коштів, передбачених для здійснення заходів, визначених Програмою, здійснюється в порядку, встановленому законодавством.

Очікувані результати

Виконання Програми дасть змогу:

- активізувати діяльність центральних і місцевих органів виконавчої влади, Ради міністрів Автономної Республіки Крим, пов'язану з профілактикою правопорушень, удосконалити механізм координації роботи із залучення до цього процесу громадськості;
- створити систему профілактики правопорушень, спрямовану на соціальну адаптацію осіб, звільнених з місць позбавлення волі, посилення боротьби з алкоголізмом, наркоманією, злочинністю та бездоглядністю неповнолітніх, іншими антисоціальними явищами;
- удосконалити законодавство з питань профілактики правопорушень, усунення причин та запобігання виникненню умов, що сприяють їх учиненню;
- підвищити рівень правової освіти населення та правового виховання молоді шляхом запровадження сучасних форм і методів профілактики, розроблення інформаційно-пропагандистських та культурно-виховних програм, спецкурсів, підготовки і видання підручників з питань профілактики правопорушень;
- запобігти незаконному втручанням у роботу бюджетоутворюючих галузей економіки регіонів, кредитно-фінансової системи, зовнішньоекономічну діяльність. Покращити роботу з виявлення порушень, пов'язаних з розкраданням або нецільовим використанням коштів державного бюджету, незаконним використанням авторських прав і випуском контрафактної продукції, корупцією серед державних службовців та інших посадових і службових осіб;
- удосконалити систему державного контролю за станом роботи із запобігання хабарництву і корупції, іншим зловживанням посадових і службових осіб та своєчасного виявлення;
- підвищити оперативність реагування на вчинені правопорушення та їх виявлення шляхом удосконалення технічних засобів контролю за ситуацією в громадських місцях, створення відповідних систем накопичення та обміну інформацією між центральними органами виконавчої влади;
- стабілізувати криміногенну ситуацію в державі шляхом подолання правового нігілізму та запобігання криміналізації населення.

ЗАХОДИ з профілактики правопорушень на 2007–2009 роки

Завдання, визначені Програмою	Найменування заходу	Відповідальні за виконання	Строк виконання	Орієнтовний обсяг фінансування, млн. гривень	У тому числі за роки		
					2007	2008	2009
1	2	3	4	5	6	7	8
1. Удосконалення нормативно-правової бази з питань правоохоронної діяльності та профілактики правопорушень	Розроблення проектів Законів України: "Про профілактику злочинів"	МВС, Генеральна прокуратура України (за згодою), СБУ, Державна податкова адміністрація, Держмитслужба, Адміністрація Держприкордонслужби	2007–2009 роки				
	"Про безоплатну правову допомогу"	Мін'юст, МВС	2007–2008 роки				
	"Про внесення змін до Кримінального кодексу та Кодексу про адміністративні правопорушення України (щодо відповідальності осіб за перепродаж проїзних документів)"	Мін'юст, МВС	2007–2008 роки				
	"Про ратифікацію Європейської конвенції про правопорушення, пов'язані з культурною власністю"	Мін'юст, МВС, МКТ, СБУ, МЗС	2007–2008 роки				
	"Про зброю"	МВС, Мін'юст	2007–2009 роки				
	"Про кримінальну розвідку"	Мін'юст, МВС	2007–2008 роки				
	"Про державну (національну) службу розслідувань України"	Мін'юст, МВС, СБУ, Державна податкова адміністрація, Генеральна прокуратура України (за згодою)	2007 рік				

1	2	3	4	5	6	7	8
	Аналіз законодавства України з питань соціальної адаптації осіб, звільнених з місць позбавлення волі, та подання Кабінетові Міністрів України пропозицій щодо розроблення нормативно-правових актів із зазначених питань або внесення змін до них	Мінпраці, Державний департамент з питань виконання покарань, МВС, Мін'юст, Мінекономіки, МОЗ, МОН	2007–2008 роки				
	Визначення, з урахуванням подальшого соціально-економічного розвитку держави, пріоритетів і шляхів удосконалення роботи з правового регулювання роботи з правового регулювання у сфері профілактики правопорушень в усіх напрямках життєдіяльності суспільства та розроблення проектів відповідних нормативно-правових актів	Центральні та місцеві органи виконавчої влади, Рада міністрів Автономної Республіки Крим	2007–2009 роки				
2. Оптимізація структури органів, установ та організацій, що здійснюють заходи з профілактики правопорушень	Утворення постійно діючої міжвідомчої комісії з контролю за надходженням рухомих культурних цінностей (археологічних предметів) та колекцій до державних установ, яким надано дозвіл на проведення археологічних розвідок, розкопок на території України. Організація роботи комісії з перевірки зазначених установ	МКТ, МВС, Мінбуд, СБУ	2007–2009 роки	0,05	0,01	0,02	0,02
	Відновлення діяльності робочої групи з проведення аналізу ефективності використання орендованого державного майна, своєчасності надходження орендної плати до державного бюджету	Фонд державного майна, Мінфін, МВС, Держана податкова адміністрація	2007 рік	0,1		0,1	

1	2	3	4	5	6	7	8
3. Підвищення рівня фахової підготовки посадових і службових осіб, що здійснюють заходи з профілактики правопорушень	Забезпечення підвищення кваліфікації державних службовців центральних та місцевих органів виконавчої влади, Ради міністрів Автономної Республіки Крим, інших державних органів і органів місцевого самоврядування, на яких покладено обов'язок з організації роботи із запобігання корупції	Головдержслужба, МВС	2007–2009 роки	6	2	2	2
	Організація, на базі Київського національного університету внутрішніх справ, навчання та підвищення кваліфікації оперативних працівників установ виконання покарань та слідчих ізоляторів з питань підвищення ефективності боротьби з незаконним обігом наркотичних засобів, психотропних речовин і прекурсорів	МВС, Державний департамент з питань виконання покарань	2007–2009 роки	6	2	2	2
	Організація проведення у регіонах семінарів працівників, які проводять навчальну та роз'яснювальну роботу з питань профілактики правопорушень у сфері трудового законодавства	Мінпраці, Мінфін, Рада міністрів Автономної Республіки Крим, обласні, Київська та Севастопольська міські держадміністрації	2007 рік	3		3	
4. Розроблення нових форм і методів профілактики правопорушень та запровадження їх у практику	Розроблення методичних рекомендацій щодо запобігання злочинності серед дітей, підлітків та учнівської молоді в професійно-технічних, загальноосвітніх та позашкільних навчальних закладах	МОН	2007 рік				
	Розроблення інформаційно-методичних матеріалів з питань запобігання дитячій бездоглядності, бродяжництву та жебрацтву	МОН	2007 рік				
	Підготовка і видання навчально-методичних посібників "Виховні системи в діяльності класного	МОН	2007 рік	3	1,5	1,5	

1	2	3	4	5	6	7	8
	керівника" (з досвіду роботи класних керівників – переможців конкурсу "Класний керівник року") та "Організація виховного процесу в сучасному загальноосвітньому навчальному закладі"						
	Розроблення інструкцій з виявлення та припинення проявів корупції в правоохоронних органах;	МВС, СБУ, Державна податкова адміністрація, Адміністрація Держприкордонслужби, Держмитслужба	2007 рік				
	з організації діяльності підрозділів органів внутрішніх справ, спрямованої на протидію правопорушенням у сфері комп'ютерних технологій та інтелектуальної власності;	МВС	2007 рік				
	про порядок охорони під час перевезення зброї, боєприпасів і вибухових матеріалів, які належать підприємствам, установам та організаціям";	МВС	2007 рік				
	про взаємодію підрозділів МВС та Державного департаменту з питань виконання покарань під час здійснення заходів з розшуку осіб, які перебувають від органів дізнання, слідства і суду та ухиляються від кримінального покарання;	МВС, Державний департамент з питань виконання покарань	2007 рік				
	запровадження в практику роботи митних органів системи аналізу селекції факторів ризику під час визначення окремих форм митного контролю і митного оформлення товарів з метою сприяння діяльності суб'єктів зовнішньоекономічної діяльності, які дотримуються законодавства України, а також системи підвищення	Держмитслужба	2007–2009 роки	3	1	1	1

1	2	3	4	5	6	7	8
	ефективності заходів із запобігання і припинення контрабанди та порушень митних правил;						
	розроблення і забезпечення видання методичних рекомендацій з питань запобігання та протидії корупції	Головдержслужба, МВС, Мін'юст	2007 рік	1		1	
	розроблення та запровадження системи оцінки діяльності державного органу щодо забезпечення дотримання вимог законодавства з питань державної служби та антикорупційного законодавства;	Головдержслужба, центральні та місцеві органи виконавчої влади, Рада міністрів Автономної Республіки Крим	2007 рік				
	налагодження з метою забезпечення громадського порядку в населених пунктах зв'язків між міськими, районними органами внутрішніх справ та громадськими формуваннями з охорони порядку, помічниками дільничних інспекторів міліції; здійснення заходів щодо створення нових та розширення мережі існуючих громадських формувань;	Рада міністрів Автономної Республіки Крим, обласні, Київська та Севастопольська міські держадміністрації, МВС	2007–2009 роки				
	ведення обліку житлових приміщень, в яких проживають громадяни літнього віку, діти-сироти, самотні, недієздатні, інші особи, що потребують опіки з метою недопущення знищення над ними та незаконного відчуження їх житла;	Рада міністрів Автономної Республіки Крим, обласні, Київська та Севастопольська міські держадміністрації, МВС	2007–2009 роки				
	проведення оперативно-профілактичних заходів, спрямованих на ліквідацію каналів незаконної міграції іноземців територією України, з метою послаблення їх впливу на криміногенну ситуацію в державі, здійснення заходів з виявлення і припинення протиправної діяльності посадових і службових осіб щодо	МВС, СБУ, Адміністрація Держприкордонслужби, Держкомнаціміграції	2007–2009 роки				

1	2	3	4	5	6	7	8
	забезпечення функціонування каналів незаконної міграції іноземців територією України;	МВС, СБУ, НСЗ	2007–2009 роки				
	організація та проведення місячників добровільної здачі зброї, спеціальних засобів, боєприпасів і вибухових матеріалів;	МВС, Рада міністрів Автономної Республіки Крим, обласні, Київська та Севастопольська міські держадміністрації	2007–2009 роки				
5. Удосконалення процесів виконавчої діяльності Служби у справах громадян України, зареєстрованих за кордоном	посилення контролю за експлуатаційним станом доріг, проведення своєчасного ремонту дорожнього покриття та заміни непридатної для експлуатації апаратури світлофорного регулювання, установлення необхідних дорожніх знаків;	Рада міністрів Автономної Республіки Крим, обласні, Київська та Севастопольська міські держадміністрації, Державна служба автомобільних доріг, МВС	2007–2009 роки	700	100	300	300
6. Удосконалення процесів виконавчої діяльності Служби у справах громадян України, зареєстрованих за кордоном	запровадження обов'язкового супроводження нарядами міліції транзитних поїздів, що проходять через територію України, а також збільшення чисельності особового складу патрульно-постових нарядів, які супроводжують приміські поїзди у прикордонній зоні;	МВС, Мінтрансв'язку	2007–2008 роки	50	20	30	
	продовження проведення міжгалузевих нарад-семинарів, засідань за круглим столом з питань координації зусиль, аналізу та уточнення стратегії заходів щодо профілактики правопорушень	МВС, СБУ, Державна податкова адміністрація, Рада міністрів Автономної Республіки Крим, центральні та місцеві органи виконавчої влади	2007–2009 роки				
5. Посилення контролю за дотриманням законодавства під час провадження господарської діяльності, набуття та реалізації майнових прав	Проведення скоординованої роботи, щодо профілактики правопорушень на ринку підакцизних товарів, посилення боротьби з їх незаконним обігом з метою припинення та запобігання вчиненню правопорушень під час виробництва підакцизних товарів, їх імпорту і реалізації, продовження	МВС, Державна податкова адміністрація, СБУ, Генеральна прокуратура України (за згодою)	2007–2009 роки	10	2	4	4

1	2	3	4	5	6	7	8
виробничих цілей виробництва та реалізації виробничих програм виробничих	проведення щорічних комплексних перевірок діяльності підприємств-виробників та реалізаторів таких товарів						
економічних цілей виробничих програм виробничих	Розроблення та проведення додаткових скоординованих заходів з посилення контролю за процесом приватизації підприємств, що мають стратегічне значення для економіки і безпеки України чи займають монопольне (домінуюче) становище на загальнодержавному ринку відповідних товарів, робіт, послуг	Фонд державного майна, СБУ, МВС, Державна податкова адміністрація, Генеральна прокуратура України (за згодою), Мінфін, Мінекономіки	2007–2009 роки				
	Проведення роботи із запобігання вчиненню та виявлення злочинів у сфері державних закупівель	МВС, СБУ	2007–2009 роки				
	Проведення додаткової роботи з активізації оперативно-розшукової діяльності з метою посилення протидії легалізації (відмиванню) доходів, одержаних злочинним шляхом	МВС, Державна податкова адміністрація, СБУ	2007–2009 роки				
	Удосконалення з урахуванням міжнародного досвіду механізму протидії правопорушенням, пов'язаним з приховуванням товарів від митного контролю, переміщенням вантажів з використанням підроблених документів, із заниженням їх вартості, під іншим найменуванням тощо	Держмитслужба, СБУ, Державна податкова адміністрація, МВС	2007–2009 роки				
	Проведення комплексних робіт, спрямованих на запобігання переміщенню територією України, переробленню, зберіганню та реалізації неякісної продукції тваринного походження	МВС, СБУ, Мінагрополітики	2007–2009 роки				
	Проведення додаткової роботи з посилення протидії незаконному обігу	МВС, СБУ, МОЗ	2007–2009 роки				

1	2	3	4	5	6	7	8
4. Заборотити виробництво наркотичних засобів, психотропних речовин і прекурсорів, недопущення їх розкрадання на підприємствах, в установах та організаціях, яким видана ліцензія на провадження діяльності, пов'язаної з виробленням, виготовленням, відпуском та знищенням таких засобів, речовин і прекурсорів, а також культивуванням, використанням для промислових цілей нарковмісних рослин		МВС	2007–2009 роки				
6. Усунення причин виникнення тіншового сектору економіки та створення умов для його ліквідації	Проведення скоординованої роботи із профілактики та виявлення правопорушень, пов'язаних з відшкодуванням податку на додану вартість внаслідок здійснення незаконних експортних операцій, припинення діяльності організаторів створення та незаконної діяльності фіктивних підприємств, виявлення і припинення діяльності "конвертаційних центрів"	Державна податкова адміністрація, СБУ, МВС, Держмитслужба	2007–2009 роки				
	Проведення комплексної перевірки законності здійснення суб'єктами підприємницької діяльності товарно-грошових операцій, зокрема в паливно-енергетичній сфері, з метою виявлення фактів одержання тіншових доходів шляхом прихованого вилучення з обігу сум різниці між собівартістю та роздрібними цінами на товари і послуги	МВС, СБУ, Державна податкова адміністрація, Мінпаліверенерго, ГоловКРУ	2007–2009 роки	10	2	4	4
	Проведення моніторингу фінансової діяльності підприємств, яким відшкодовано податок на додану вартість та стосовно яких є обгрунтована підозра щодо правомірності такого відшкодування	Державна податкова адміністрація, Держфінмоніторингу, Держмитслужба, СБУ	2007–2009 роки				

1	2	3	4	5	6	7	8
	Проведення скоординованої роботи із забезпечення зменшення заборгованості перед державним бюджетом великих, стратегічно важливих для економіки підприємств та своєчасне виявлення фактів зловживань з боку посадових і службових осіб таких підприємств	Державна податкова адміністрація, СБУ, МВС, Генеральна прокуратура України (за згодою)	2007–2009 роки				
	Організація проведення роботи, спрямованої на виявлення фактів приховування чи маскування незаконного походження доходів, визначення джерел їх походження, місцезнаходження і переміщення, напрямів використання, а також пошук, арешт та конфіскацію таких доходів	Державна податкова адміністрація, Держфінмоніторинг, Держмитслужба, СБУ, МВС	2007–2009 роки				
7. Забезпечення захисту прав інтелектуальної власності та збереження історико-культурних цінностей	Проведення перевірки дотримання суб'єктами підприємництва вимог законодавства з питань інтелектуальної власності	МВС, Рада міністрів Автономної Республіки Крим, обласні, Київська та Севастопольська міські держадміністрації	2007–2009 роки				
середствами запобігання злочинам	Організація та проведення роботи із запобігання контрабанді рухомих культурних цінностей (археологічних предметів) через державний кордон	Держмитслужба, МВС, СБУ, МКТ, Адміністрація Держприкордонслужби, Рада міністрів Автономної Республіки Крим, обласні, Київська та Севастопольська міські держадміністрації	2007–2009 роки	0,65	0,05	0,3	0,3
визначення історичних цінностей	Організація та проведення комплексної узгодженої роботи, спрямованої на недопущення проведення несанкціонованих археологічних розкопок, запобігання незаконному зберіганню, купівлі і продажу рухомих культурних цінностей (археологічних предметів) фізичними та юридичними особами	МВС, МКТ, СБУ, Рада міністрів Автономної Республіки Крим, обласні, Київська та Севастопольська міські держадміністрації	2007–2009 роки				

1	2	3	4	5	6	7	8
8. Запобігання вчиненню злочинів, пов'язаних з торгівлею людьми, виявлення та притягнення до кримінальної відповідальності осіб, причетних до їх вчинення	Організація та забезпечення здійснення цільових оперативно-профілактичних операцій під умовною назвою "Нічне місто", спрямованих на запобігання, виявлення і припинення протиправної діяльності злочинних груп та окремих осіб, що порушують законодавство з питань захисту суспільної моралі	МВС	2007–2009 роки				
	Організація та забезпечення здійснення загальнодержавних цільових оперативно-розшукових заходів під умовною назвою "Фірма", спрямованих на перевірку діяльності суб'єктів господарювання (туристичних, шлюбних і модельних агентств), виявлення злочинних груп, окремих осіб, причетних до вчинення злочинів, пов'язаних з торгівлею людьми	МВС	2007–2009 роки				
9. Удосконалення роботи із соціальної адаптації осіб, звільнених з місць позбавлення волі	Сприяння особам, які звільняються з місць позбавлення волі, у видачі та оформленні документів, необхідних для вирішення соціальних питань, активізація роботи спостережних комісій з надання такої категорії осіб допомоги в соціальній адаптації	Рада міністрів Автономної Республіки Крим, обласні, Київська та Севастопольська міські держадміністрації, Державний департамент з питань виконання покарань, Мінпраці, Мінсім'ямолодьспорт, МВС	2007–2009 роки				
10. Забезпечення розвитку мережі соціальних закладів, зокрема для бездомних громадян і безпритульних дітей	Утворення, відповідно до потреб регіону закладів соціального захисту для бездомних громадян, осіб, звільнених з місць позбавлення волі, навчально-виробничих баз, центрів соціально-психологічної реабілітації для жертв насильства в сім'ї, які втратили соціальні зв'язки	Рада міністрів Автономної Республіки Крим, обласні, Київська та Севастопольська міські держадміністрації	2007–2009 роки	450	50	200	200

1	2	3	4	5	6	7	8
	Забезпечення розширення мережі діючих та створення нових спеціальних будинків-інтернатів та гуртожитків для осіб, які звільнилися з місць позбавлення волі і не мають постійного житла	Рада міністрів Автономної Республіки Крим, обласні, Київська та Севастопольська міські держадміністрації	2007–2009 роки	450	50	200	200
11. Забезпечення захисту законних інтересів неповнолітніх, зокрема захисту від жорстокого поводження, експлуатації та насильства	Організація та проведення спільних профілактичних рейдів ("Діти вулиці", "Вокзал", "Підліток", "Канікули", "Літо", "Урок"), спрямованих на соціальний та правовий захист дітей, запобігання їх бездоглядності та безпритульності, профілактику правопорушень, влаштування безпритульних і бездоглядних дітей, які вживають спиртні напої, наркотичні засоби або психотропні речовини	МВС, Мінсім'ямолодспорт, МОН, МОЗ, Рада міністрів Автономної Республіки Крим, обласні, Київська та Севастопольська міські держадміністрації	2007–2009 роки	120	10	100	100
	Розширення мережі центрів медико-соціальної реабілітації для неповнолітніх, хворих на наркоманію та алкоголізм, молодіжних центрів праці, діяльність яких спрямована на професійну орієнтацію і працевлаштування молоді, та сприяння їх роботі з метою профілактики правопорушень	МОЗ, Мінсім'ямолодспорт, МОН, МВС, Рада міністрів Автономної Республіки Крим, обласні, Київська та Севастопольська міські держадміністрації	2007–2009 роки	50	10	20	20
	Проведення комплексної роботи з установлення осіб неповнолітніх, які поміщені до закладів соціального захисту дітей (притулків для неповнолітніх), та розшуку їх батьків або осіб, що їх замінюють, з метою своєчасного повернення дітей в сім'ї, навчальні заклади	МВС, Мінсім'ямолодспорт, МОН, МОЗ, Рада міністрів Автономної Республіки Крим, обласні, Київська та Севастопольська міські держадміністрації	2007–2009 роки				
	Забезпечення соціального супроводу та контролю за поведінкою неповнолітніх, які звільнені від відбування покарання з випробуванням, засуджені до покарань, не пов'язаних з позбав-	МВС, Мінсім'ямолодспорт, МОН, Державний департамент з питань виконання покарань, Рада міністрів Автономної	2007–2009 роки				

1	2	3	4	5	6	7	8
	ленням волі, відбули покарання та звільнилися з місць позбавлення волі	Республіки Крим, обласні, Київська та Севастопольська міські держадміністрації	2007 рік	0,2	0,2		
	Запровадження проведення в журналі "Світ виховання" засідань за круглим столом з питань запобігання підліткової злочинності та профілактики правопорушень за участю батьків, педагогів, психологів, інших працівників суспільних інститутів, які залучені до справи виховання дітей	МОН, МВС	2007–2009 роки	0,2	0,2		
	Публікація в тематичному випуску часопису "Позакласний час плюс" нормативно-правових актів з відповідним юридичним коментарем до них, висвітлення досвіду роботи загальноосвітніх навчальних закладів з профілактики правопорушень, превентивної освіти та виховання	МОН	2007–2009 роки				
	Запровадження в загальноосвітніх навчальних закладах факультативних курсів для учнів 9–11 класів: "Мої права", "Права людини"	МОН	2007–2009 роки				
	Проведення Всеукраїнського конкурсу творчих робіт серед учнів 10–11 класів загальноосвітніх навчальних закладів на тему "Мої права"	МОН	2008 рік				
	Розроблення та включення до навчальних планів роботи обласних інститутів післядипломної педагогічної освіти обов'язкового спеціалізованого курсу з питань профілактики правопорушень та дитячої бездоглядності	МОН, МВС, Рада міністрів Автономної Республіки Крим, обласні, Київська та Севастопольська міські держадміністрації	2007 рік				
	Надання підтримки експериментальним проектам: в Автономній Республіці Крим – щодо психолого-педагогіч-	МОН, Рада міністрів Автономної Республіки Крим, Київська міська,	2007–2009 роки				

1	2	3	4	5	6	7	8
	ної та соціальної адаптації учнів у школах, де впроваджено особистісно орієнтовані технології навчання; у Дніпропетровській області – щодо організації комплексу заходів, спрямованих на створення у навчальних закладах Самарського району м. Дніпропетровська культурно-освітніх спортивних гуртків	Дніпропетровська, Рівненська, Київська, Черкаська, Хмельницька обласні держадміністрації					
	У Київській області – щодо підготовки вчителів (класних керівників) до виховної діяльності						
	У Рівненській області – щодо впровадження інноваційних виховних технологій в практику роботи загальноосвітніх навчальних закладів						
	У Хмельницькій області – щодо правової освіти та виховання, правової культури						
	У Черкаській області – щодо профілактики вживання серед підлітків та молоді психотропних речовин та наркотичних засобів, дитячого алкоголізму та тютюнопаління						
	У м. Києві – щодо профілактики правопорушень, злочинності та формування в учнів правової культури (організація вивчення основ правознавства)						
12. Виконання інформаційно-пропагандистських та культурно-виховних програм профілактики правопорушень	Проведення інформаційно-пропагандистських кампаній, тематичних акцій, конкурсів з питань профілактики правопорушень, правового виховання громадян, роз'яснення актів законодавства	МВС, МКТ, Рада міністрів Автономної Республіки Крим, обласні, Київська та Севастопольська міські держадміністрації	2007 рік	0,5	0,5		
	Збільшення обсягу соціальної реклами, спрямованої на профілактику	МВС, Держкомтелерадіо	2007 рік	0,5	0,5		

1	2	3	4	5	6	7	8
	правопорушень, виробництво телерадіопрограм зазначеної тематики						
	Започаткування створення неігрових фільмів з подальшим їх розповсюдженням (показом), театральних вистав, мистецьких творів просвітницького характеру з питань профілактики правопорушень, правового виховання громадян; сприяння продовженню висвітлення друкованими засобами масової інформації питань профілактики правопорушень та боротьби з організованою злочинністю	МКТ, МВС, Держкомтелерадіо	2007–2008 роки	2		1	1
	Налагодження прямого телефонного зв'язку між керівниками правоохоронних органів та місцевих органів виконавчої влади з питань профілактики правопорушень, боротьби з корупцією на всіх рівнях державної влади та господарювання, роз'яснення актів законодавства	Головдержслужба, МВС, СБУ, Державна податкова адміністрація, Адміністрація Держприкордонслужби, Держмитслужба, Держкомтелерадіо, Рада міністрів Автономної Республіки Крим, обласні, Київська та Севастопольська міські держадміністрації	2007–2009 роки				
13. Удосконалення форм і методів профілактики правопорушень та підвищення ефективності оперативно-розшукових заходів у сфері протидії організованій злочинності та корупції	Проведення перевірки стану виконання особами, які провадять дізнання або слідство, вимог статей 23 і 23 ¹ КПК України, вжиття за результатами перевірки відповідних заходів	МВС, СБУ, Державна податкова адміністрація, Генеральна прокуратура України (за згодою)	2007–2009 роки				
	Проведення скоординованої роботи з метою виявлення фактів використання злочинними групами суб'єктів господарювання – посередників (передусім на ринку нафтопродуктів, в енергетиці, у вугільній та металургій-	МВС, СБУ, Державна податкова адміністрація, ГоловКРУ	2007–2009 роки				

1	2	3	4	5	6	7	8
	ній галузях, агропромислового комплексу, сфері виробництва цукру і спирту), через яких проводяться незаконні операції, пов'язані із виведенням коштів з легального до тіншового обігу, розкраданням майна, ухиленням від сплати податків, створенням штучної збитковості та доведенням підприємств до фіктивного банкрутства						
	Забезпечення систематичного проведення спеціальних операцій, спрямованих на запобігання незаконному переміщенню товарів через митний кордон України, затримання контрабандних товарів, виявлення та притягнення до відповідальності організаторів та членів організованих угруповань, причетних до організації каналів контрабанди товарів	СБУ, Держмитслужба, МВС, Державна податкова адміністрація, Адміністрація Держприкордонслужби	2007–2009 роки				
	Проведення роботи із запобігання і припинення втягування представників владних структур у злочинну діяльність, виявлення і припинення проявів корупції серед державних службовців, військовослужбовців та працівників правоохоронних і контролюючих органів	СБУ, МВС, Держана податкова адміністрація, Держаний департамент з питань виконання покарань	2007–2009 роки				
	Здійснення з метою запобігання злочинним посяганням із застосуванням зброї та вибухових пристроїв проти особи і суспільства, зокрема терористичним актам, комплексу заходів, спрямованих на виявлення каналів надходження в незаконний обіг і крадіжок вогнепальної зброї, боєприпасів та вибухових речовин; активізація оперативно-розшукової діяльності	МВС, СБУ, Держмитслужба, Адміністрація Держприкордонслужби	2007–2009 роки				

1	2	3	4	5	6	7	8
	на об'єктах, де використовуються чи зберігаються вибухові та отруйні предмети і речовини						
	Проведення комплексу оперативно-розшукових заходів, спрямованих на виявлення організованих злочинних груп, що спеціалізуються на незаконному заволодінні автотранспортними засобами, а також осіб у судових та правоохоронних органах, які сприяють легалізації викрадених автотранспортних засобів	МВС, СБУ, Адміністрація Держприкордонслужби	2007–2009 роки				
	Забезпечення проведення додаткових оперативно-розшукових заходів з протидії незаконному розподілу, розкраданню, нецільовому використанню бюджетних коштів, насамперед тих, що виділяються з резервного фонду бюджету для ліквідації наслідків надзвичайних ситуацій, стихійних явищ та аварій	МВС, Державна податкова адміністрація, СБУ, ГоловаКРУ	2007–2009 роки				
	Забезпечення накопичення, обліку, узагальнення та взаємного обміну інформацією про злочинні угруповання, їх організаторів та учасників, що діють на території України або за її межами, підозрюються в протиправній діяльності за кордоном, учасників терористичних організацій, окремих осіб, які підозрюються в причетності до терористичної діяльності	МВС, СБУ, Адміністрація Держприкордонслужби	2007–2009 роки				
	Забезпечення інформування населення про виявлення схеми заволодіння чужим майном або придбання права на майно фізичних чи юридичних осіб шляхом шахрайства, у тому числі залучення до "фінансових пірамід"	МВС	2007–2009 роки				

1	2	3	4	5	6	7	8
	Продовження проведення роботи, спрямованої на виявлення і припинення корупційних діянь, хабарництва та інших зловживань посадовими і службовими особами митних, прикордонних, інших органів з контрольно-дозвільними повноваженнями у сфері зовнішньоекономічної діяльності	СБУ, МВС, Державна податкова адміністрація, Держмитслужба, Держприкордонслужба	2007–2009 роки				
	Проведення комплексних перевірок дотримання вимог Законів України "Про державну службу", "Про боротьбу з корупцією", інших нормативно-правових актів з питань державної служби та запобігання корупції в органах виконавчої влади та місцевого самоврядування	Головдержслужба, МВС, СБУ, державна податкова адміністрація, Генеральна прокуратура України (за згодою), Державний департамент з питань виконання покарань	2007–2009 роки	6	2	2	2
	Створення системи громадської підтримки та контролю протидії хабарництву і корупції в митних органах шляхом залучення суб'єктів зовнішньоекономічної діяльності та громадян як добровільних помічників митної служби	Держмитслужба	2007 рік				
	Проведення з метою профілактики, виявлення та припинення митних правопорушень спільної роботи у зонах діяльності регіональних митниць і митниць для перевірки транспортних засобів, які здійснюють перевезення товарів під митним контролем	Держмитслужба, МВС, Держприкордонслужба	2007–2009 роки				
	Забезпечення з метою протидії зловживанням керівників підприємств аграрного сектору економіки та місцевих органів влади супроводження процесів реформування і розвитку підприємств сектору на засадах приватної власності	Рада міністрів Автономної Республіки Крим, обласні, Київська та Севастопольська міські держадміністрації, МВС	2007–2009 роки				

1	2	3	4	5	6	7	8
	Удосконалення взаємодії правоохоронних органів з Міжнародною організацією кримінальної поліції – Інтерполом та компетентними органами іноземних держав у боротьбі із злочинністю, що має транснаціональний характер; розроблення з урахуванням міжнародного досвіду міжвідомчих заходів щодо підвищення ефективності використання форм міжнародного співробітництва у боротьбі із злочинністю	МВС, СБУ, Державна податкова адміністрація, Адміністрація Держприкордонслужби, Генеральна прокуратура України (за згодою)	2007–2009 роки				
	Підготовка та проведення відповідно до міжнародних угод спільної з правоохоронними органами іноземних держав роботи з виявлення та припинення діяльності організованих злочинних угруповань транснаціонального характеру	СБУ, МВС Державна податкова адміністрація	2007–2009 роки	6	2	2	2
	Продовження встановлення та розвитку зв'язків з неурядовими міжнародними громадськими організаціями для підтримки програм боротьби з незаконним обігом наркотичних засобів, психотропних речовин і прекурсорів з використанням можливостей благодійних фондів сприяння боротьбі з наркомафією та наркобізнесом	МВС, СБУ, МОЗ, МЗС, МОН	2007–2009 роки				
14. Удосконалення інформаційно-аналітичного та матеріально-технічного забезпечення профілактичної діяльності	Завершення будівництва пунктів тимчасового перебування іноземців та осіб без громадянства, які незаконно перебувають в Україні	МВС, Волинська облдержадміністрація	2007–2009 роки	4		2	2
	Створення державної автоматизованої дактилоскопічної уніфікованої пошукової системи "Калина"	МВС	2007–2009 роки	0,6	0,2	0,2	0,2

1	2	3	4	5	6	7	8
	Розроблення та впровадження в практику з метою удосконалення процедури дактилоскопічної експертизи дактилоскопічних сканерів з програмним забезпеченням автоматично-довідкових систем	МВС	2007–2009 роки	1,9	0,3	0,9	0,7
	Розроблення та запровадження в практику роботи органів внутрішніх справ системи обліку генетичної ідентифікації	МВС	2007–2009 роки	1,2	0,1	0,6	0,5
	Завершення створення та введення в експлуатацію автоматизованої інформаційно-пошукової системи ведення обліку автотранспортних засобів під час їх реєстрації "Автоексперт", інтегрованої з інформаційними системами "Автомобіль", "Угон", "Документ"	МВС	2007–2009 роки	1,5	0,2	0,7	0,6
	Створення та введення в експлуатацію інтегрованої інформаційно-пошукової системи органів внутрішніх справ з використанням єдиної технології обробки та обміну інформацією, можливістю доступу до інформаційних ресурсів інших органів виконавчої влади	МВС	2007–2009 роки				
	Запровадження системи відеоспостереження за оперативною обстановкою на об'єктах залізничного транспорту, зокрема в пунктах пропуску через державний кордон	Мінтранс'язу, Адміністрація Держприкордонслужби, МВС	2007–2009 роки	5	1	2	2
	Встановлення на регіональному рівні порядку заохочення громадян у разі їх участі в запобіганні злочинам та їх розкриття; передбачення під час підготовки проектів місцевих бюджетів відповідно до Закону України "Про участь	Рада міністрів Автономної Республіки Крим, обласні, Київська та Севастопольська міські держадміністрації	2007–2009 роки	3	1	1	1

1	2	3	4	5	6	7	8
	громадян в охороні громадського порядку і державного кордону" виділення коштів для забезпечення діяльності громадських формувань з охорони громадського порядку та заохочення громадських помічників дільничних інспекторів міліції						
	Проведення з метою удосконалення роботи з установлення осіб невіданих трупів комплексу заходів, спрямованих на покращення матеріально-технічної бази підрозділів судово-медичної експертизи та органів внутрішніх справ	Рада міністрів Автономної Республіки Крим, обласні, Київська та Севастопольська міські держадміністрації, МОЗ, МВС	2007–2009 роки	6	1	3	2
	Забезпечення впровадження технічних засобів для автоматичної фіксації порушень Правил дорожнього руху та нагляду за ним	МВС, Державна служба автомобільних доріг, Рада міністрів Автономної Республіки Крим, обласні, Київська та Севастопольська міські держадміністрації	2007–2009 роки	6	1	3	2
			Усього	1800			

ДОДАТОК Г

ЗВЕДЕНІ РЕЗУЛЬТАТИ

опитування слідчих, які працюють у ГУМВС України м. Кисва, в УМВС України Житомирської та Київської областей, щодо виявлення причин і умов, які сприяли вчиненню злочинів

1. Чи належать причини й умови, які спричинили вчинення злочину, до предмета доказування в кожній кримінальній справі?

а) так – 189 (68 %);

б) ні – 89 (32 %).

2. Профілактична функція органу дізнання, слідчого, прокурора реалізується через задіяння процесуальних і непроцесуальних заходів (опитувані відмічали декілька пунктів):

– внесення подання у відповідний державний орган, громадську організацію або службовій особі – 160 (57,6 %);

– забезпечення відшкодування матеріальної шкоди – 133 (47,8 %);

– усунення обвинуваченого від посади, котру він обіймає, на період слідства – 159 (57,2 %);

– виступи слідчого на зборах з матеріалів конкретних кримінальних справ – 83 (29,8 %);

– читання лекцій та організація бесід з питань права – 124 (44,6 %);

– опитувані додали такі заходи:

• висвітлення у засобах масової інформації найбільш резонансних справ – 6 (2,2 %).

3. Чи згодні ви з такою назвою подання: "Подання про прийняття заходів щодо усунення причин і умов, які сприяли скоєнню злочину":

а) так – 168 (60,4 %);

б) ні – 110 (39,6 %);

в) особи, які відповіли "ні", запропонували такі варіанти:

– пропонують замінити у назві слово "прийняття" на "вжиття" – 69 (62,7 %);

– викласти назву в такій редакції: "Подання про усунення причин та умов щодо скоєння злочину" – 30 (27,3 %);

– запропонували назву з одного слова – "подання" – 11 (10,0 %).

4. Коли Ви вносите подання: до пред'явлення обвинувачення чи після? Відповідь була довільною:

- до пред'явлення обвинувачення – 108 (38,8 %);
- після пред'явлення обвинувачення – 147 (52,9 %);
- до або одночасно з пред'явленням обвинувачення – 10 (3,6 %);
- після того, як встановлена винна особа – 6 (2,2 %);
- після виконання вимог статей 217–218 КПК – 3 (1,1 %);
- після завершення розслідування у справі, за винятком випадків необхідності негайного реагування, – 2 (0,7 %);
- однаково – 1 (0,35 %);
- не виношу – 1 (0,35 %).

5. Чи використовуєте ви рекомендації спеціаліста та висновки експерта при винесенні подання?

а) так – 208 (74,8 %);

б) ні – 70 (25,2 %);

деякі опитувані, що відповіли "так", вказали, які саме з них:

– 81 (38,9 %) визначили, що беруть до уваги рекомендації спеціаліста та висновки експерта, які є логічними та необхідними, щодо запобігання злочинам;

– 58 (27,9 %), якщо заподіянні матеріальні збитки та при вчиненні будь-якого злочину з метою його відшкодування; у торгових точках – товарознавча експертиза;

– 18 (8,7 %) залежно від проведеної експертизи;

– 19 (9,1 %) при дослідженні дорожньо-транспортної пригоди; автотехнічна експертиза;

– 17 (8,2 %) при дослідженні пожеж;

– 15 (7,2 %) з огляду на ситуацію або на власний розсуд.

6. Якщо Ви вважаєте, що адресату, якому направлено (або буде направлено) подання щодо профілактичних заходів, недостатньо його правомірних дій для здійснення відповідних заходів, то у такому разі ви направляєте подання, чи ні? Якщо так, то кому саме. Відповідь була довільною:

а) відповіли "ні" – 150 (53,9 %);

б) вагалися – 11 (3,9 %);

в) відповіли "так" – 117 (42,2 %) та розписали, які саме:

– направляють подання до вищестоящої інстанції, до якої належить установа, організація тощо, з вказівками конкретних даних, які сприяли вчиненню злочину, і як його усунути – 81 (69,2 %);

– адресату, права та обов'язки котрого дають змогу йому виконати внесене подання самостійно або перекласти його виконання на власних підлеглих, також вживати заходів щодо їх адекватності, всебічності та повноти – 14 (12,0 %);

– керівництву органів місцевого самоврядування – 7 (6,0 %);

– посадовій особі, яка контролює діяльність адресата – 8 (6,8 %);

– батькам, дружині, близьким родичам, трудовим колективам – 4 (3,4 %);

– прокуророві – 2 (1,7 %);

– якщо недостатньо, то не направляю – 1 (0,9 %).

7. Чи порушуєте ви питання в поданні щодо покарання власне потерпілого чи осіб, винних у скоєнні обставин, які зумовили вчинення злочину:

а) так – 169 (60,8 %);

б) ні – 109 (39,2 %)?

Опитуванні, які відповіли "так", вказали, які саме (відповідь була довільною): стосовно винних у скоєнні обставин; щодо потерпілих, які провокують вчинення злочину:

– до дисциплінарної або адміністративної відповідальності – 84 (49,7 %);

– взяття на поруки, громадська догана – 47 (27,8 %);

– згідно з КК України, КПК України, КУпАП України – 38 (22,5 %).

8. Хто, на вашу думку, повинен контролювати своєчасний розгляд подання, а також реальне виконання профілактичних заходів:

а) слідчий, у провадженні якого перебуває кримінальна справа, – 27 (9,8 %);

б) начальник слідчого відділу (відділення) – 97 (34,9 %);

в) особа, яка провадить дізнання, – 14 (4,9 %);

г) прокурор – 93 (33,5 %);

д) власний варіант відповіді:

– керівник установи, до якої надсилається подання, – 45 (16,2 %);

– обласні, міські, районні установи органів самоврядування – 2 (0,7 %).

9. На вашу думку, які є способи контролю? Відповідь була довільною:

– вагалися з відповіддю – 116 (41,7 %);

– нагадування в письмовій формі керівнику установи, організації підприємства щодо негайного направлення рішення при розгляді подання – 39 (14,0 %);

– отримання відповіді виконавця з прийнятих заходів стосовно причин й умов, які сприяли вчиненню злочину, – 6 (2,2 %);

- прокурорський – 48 (17,3 %);
- судовий – 22 (8 %);
- органи й установи, що здійснюють контроль за діяльністю ОВС – 10 (3,6 %);
- самоконтроль, безпосередня перевірка – 9 (3,2 %);
- доповідь керівників установ, організацій, підприємств на сесії органів місцевого самоврядування, щодо котрих внесене подання – 7 (2,5 %);
- громадський, колективний – 9 (3,2 %);
- денний, щоденний, місячний (періодичний) або раптова перевірка – 5 (1,8 %);
- внесення повторного подання – 1 (0,35 %);
- закріплені в законі – 2 (0,7 %);
- жодних – 4 (1,45 %);

10. Якщо справу закрито з нереабілітаційних підстав, то чи виносите ви подання:

а) ні – 123 (44,3 %);

б) так – 155 (55,7 %)?

Опитувані, які відповіли "так", вказали, хто контролює його виконання:

- начальник слідчого відділу – 43 (35,0 %);

- слідчий – 7 (5,7 %);

- прокурор – 48 (39,0 %);

- суд – 11 (8,9 %);

- залежить від підслідності викритого злочину – 10 (8,2 %);

- орган, до якого внесено подання, – 3 (2,4 %);

- ніхто – 1 (0,8 %).

11. Стаж практичної роботи слідчим:

а) до 1-го року – 61 (21,9 %);

б) до 3-х років – 94 (33,8 %);

в) до 5-ти років – 39 (14,1 %);

г) до 10-ти років – 52 (18,7 %);

г) понад 10 років – 32 (11,5 %).

12. Опитувані працюють:

а) у м. Києві – 63 (22,7 %);

б) у Київській обл. – 157 (56,5 %);

в) у Житомирській обл. – 58 (20,8 %).

ДОДАТОК Г

МЕТОДИЧНІ РЕКОМЕНДАЦІЇ

**з питань підготовки та винесення подання
про вжиття заходів щодо усунення причин та умов,
які сприяли вчиненню злочину в кримінальній справі**

Чинне кримінально-процесуальне законодавство України (ст. 23 КПК України) зобов'язує слідчого, при провадженні досудового слідства, виявляти причини та умови, що призвели до вчинення злочину.

Відповідно, до ст. 23¹ КПК України, передбачено підстави та порядок винесення подання в кримінальній справі.

Проаналізувавши положення вказаної норми, варто зазначити, що подання в кримінальній справі слідчим виноситься для:

- 1) вжиття заходів щодо усунення причин та умов, що сприяли вчиненню злочину (ч. 1);
- 2) притягнення винних осіб до дисциплінарної відповідальності (ч. 2);
- 3) притягнення винних осіб до матеріальної відповідальності (ч. 2).

Подання слідчого повинно бути розглянуто посадовою особою, якій воно адресовано, та, відтак, вжито необхідних заходів, про що повідомлено ініціатора не пізніше, ніж в місячний термін (ч. 3).

Залишення посадовою особою подання без розгляду тягне відповідальність, передбачену ч. 2 ст. 185⁶ КУпАП, згідно із статтями 254–257 КУпАП (ч. 4).

Беручи до уваги вищевикладені положення, можливо визначити відповідні елементи, що повинні міститися в поданні слідчого.

Подання виконується на бланку органу та має такі реквізити:

- 1) адресат;
- 2) назва виду документа (Подання);
- 3) заголовок до тексту документа;
- 4) текст документа;
- 5) попередження про можливі наслідки невиконання або залишення його без розгляду;
- 6) посада, прізвище та підпис;
- 7) дата складання документа;
- 8) печатка.

Зміст тексту подання містить:

- 1) стислу фабулу злочину (злочинів), в якій зазначається: час, дата та спосіб скоєння, ознаки злочину та стаття Кримінального кодексу України, номер кримінальної справи;
- 2) встановлені досудовим слідством причини та умови, що сприяли вчиненню злочину;
- 3) при встановленні фактів, за вчинення котрих особа, яка притягується до кримінальної відповідальності, чи інші особи, відповідно до чинного законодавства, підлягають притягненню до матеріальної або дисциплінарної відповідальності, обов'язково повинні бути зазначені;
- 4) безпосередньо вимогу про здійснення або виконання певних заходів щодо ліквідування причин та умов, що сприяли вчиненню злочину, а також притягнення до матеріальної або дисциплінарної відповідальності відповідних осіб.

Попередження про можливі наслідки невиконання або залишення без розгляду полягає у викладенні ч. 2 ст. 185-6 КУпАП та її застосуванні стосовно посадової особи.

Необхідно брати до уваги, що подання про вжиття заходів щодо усунення причин та умов, що зумовили вчинення злочину, потрібно виносити незалежно від розкриття злочину та встановлення винних осіб.

При встановленні однакових причин та умов, що сприяли вчиненню низки нерозкритих злочинів на певній території або об'єкті, необхідно виносити узагальнені подання на адресу відповідної посадової особи. Зазначене подання підписується начальником слідчого підрозділу.

СУ ГУМВС України в м. Києві

ДОДАТОК Д

СЛІДЧЕ УПРАВЛІННЯ
ГУМВС УКРАЇНИ

В м. КИЄВІ

вул. Володимирська, 15

м. Київ, 01025

«   »   2005 р. №

Голові Деснянської районної
у м. Києві державної адміністрації
Вовченко В. О.

ПОДАННЯ

про усунення причин та умов, які сприяли вчиненню
злочинів (відповідно до ст. 23¹ КПК України)

м. Київ

16.11.2005 р.

Слідчим управлінням з метою виявлення причин та умов, що призводять до вчинення злочинів, проаналізовано стан розслідування кримінальних справ, які перебувають в провадженні слідчого відділу Деснянського РУ ГУМВС України в м. Києві.

Встановлено, що в поточному році на території Деснянського району скоєно 1821 злочин, з яких 762 належать до категорій тяжких та особливо тяжких.

Зазвичай, всі ці злочини скоюються особами в стані алкогольного сп'яніння або стосовно осіб, які перебувають у нетверезому стані. Ситуацію ускладнює те, що поблизу головних транспортних розв'язок, зупинок громадського транспорту розташовані кафе або інші заклади, які, зокрема й у вигляді малих архітектурних форм, цілодобово чи за розпорядком роботи, до 24:00 реалізують алкогольні або слабоалкогольні напої.

Аналіз розслідуваних кримінальних справ дає можливість стверджувати, що лише поблизу трьох кафе скоєно близько 40 % пограбувань та 16 % хуліганств із загальної кількості зареєстрованих злочинів.

Так, поблизу кафе "У ліса", розташованого на вул. Кіото, 2, у м. Києві, біля станції метро "Лісова" (графік роботи – цілодобово), за поточний рік скоєно 20 % пограбувань та 7 % хуліганств від загальної кількості у районі.

Наприклад, 21.10.2005 р., близько о 22:15, на вул. Кіото, 2, у м. Києві, гр. З. із застосуванням фізичного насилля, яке не є небезпечним для життя та здоров'я, відкрито викрав майно гр. Федаківського В. Д. (мобільний

телефон та гроші в сумі 800 гривень). Порушено кримінальну справу № 03-7372 за ознаками злочину, передбаченого ч. 2 ст. 186 КК України.

Біля кафе "Край", розташованого на пр. Маяковського, 43, у м. Києві (графік роботи – цілодобово), за поточний рік вчинено 12 % пограбувань та 5 % хуліганств із загальної кількості у районі.

Для прикладу, 08.09.2005 р., близько о 22:35, на пр. Маяковського, 43, у м. Києві, група невідомих осіб відкрито викрала майно гр. Корінного О. В. Порушено кримінальну справу № 03-7061 за ознаками злочину, передбаченого ч. 2 ст. 186 КК України.

Поблизу кафе "Маячок", розміщеного на вул. Сабурова, 3, у м. Києві (графік роботи – цілодобово), за поточний рік скоєно 8 % пограбувань та 4 % хуліганств, із загальної кількості у районі, й інші тяжкі злочини.

Приміром, 18.06.2005 р., близько о 05:00, на вул. Сабурова, 3, у м. Києві, під час розпивання спиртних напоїв невідомою особою заподіяно тяжке тілесне ушкодження у вигляді колото-різаної рани грудної клітини з пошкодженням печінки гр. Чухну С. М. Порушено кримінальну справу № 03-6508 за ознаками злочину, передбаченого ч. 1 ст. 121 КК України.

Беручи до уваги викладене, з метою усунення причин та умов, що сприяють вчиненню злочинів, відповідно до ст. 23¹ КПК України, прошу:

1) розглянути це подання на нараді Деснянської районної в місті Києві державної адміністрації;

2) обмежити до 22:00 графік роботи кафе:

– "У ліса", розташоване на вул. Кіото, 2;

– "Край", розташоване на пр. Маяковського, 43;

– "Маячок", розташоване на вул. Сабурова, 3;

3) у разі необхідності, переглянути графік роботи інших аналогічних закладів;

4) розглянути питання доцільності реалізації алкогольних, зокрема слабоалкогольних, напоїв у нічний час підприємствами торгівлі на території району.

Про вжиті заходи надішліть відповідь на нашу адресу у передбачений законом місячний термін.

Окрім цього, роз'яснюю, що залишення цього подання без розгляду, а також несвоєчасна відповідь на нього тягнуть адміністративну відповідальність, передбачену ч. 2 ст. 185⁶ КУпАП.

Начальник

В. С. БАНЧУК

ДОДАТОК Е**СЛІДЧЕ УПРАВЛІННЯ
ГУМВС УКРАЇНИ****В м. КИЄВІ**

вул. Володимирська, 15 м. Київ, 01025

« _____ » 2005 р. № _____

Голові Печерської районної
у м. Києві державної адміністрації
Романенку А. А.**ПОДАННЯ****про усунення причин та умов, які сприяли вчиненню
злочинів (згідно зі ст. 23¹ КПК України)**

м. Київ 14.11.2005 р.

Слідчим управлінням з метою виявлення причин та умов, що спричинили вчинення злочинів, проаналізовано стан розслідування кримінальних справ, які перебувають в провадженні слідчого відділу Печерського РУ ГУМВС України в м. Києві.

Встановлено, що протягом третього кварталу 2005 р. на території Печерського району м. Києва вчинено 60 крадіжок чужого майна із автомобілів (не беручи до уваги крадіжок з вартістю викраденого менше, ніж 393 гривень), з огляду на це, порушено кримінальні справи. Майже всі крадіжки скоювались у нічний час з місць, які не охороняються.

Так, у провадженні слідчого відділу міститься об'єднане провадження кримінальних справ за загальним № 06-5849, порушене стосовно громадян Х., Х., В. та Г.

Досудовим слідством встановлено, що обвинуваченими вчинено щонайменше 10 крадіжок чужого майна із автомобілів, які перебували на вулицях Дарвіна, Старонаводницькій, Цитадельній, Суворова, Предславинській, П. Мирного, Липській та бульварі Л. Українки в період із 2:30 до 4:00.

Допитані у справах обвинувачені засвідчили, що вони підшукували об'єкти для вчинення злочинів серед автомобілів, що припарковані у неосвітлених дворах та на вулицях біля будинків, які не охороняються.

Допитані у справах потерпілі заявили, що з огляду на брак у Печерському районі м. Києва спеціально відведених автостоянок, котрі охороняються, вони змушені залишати в нічний час свої автомобілі біля будинків, де вони проживають. Автомобільна сигналізація рідко запобігає крадіжці автомобілів.

Отже, досудовим слідством встановлено, що головними причинами та умовами, що сприяють вчиненню зазначених злочинів, є те, що в Печерському районі м. Києва немає належної кількості автостоянок, що охороняються.

З метою покращання криміногенної обстановки у Печерському районі м. Києва, забезпечення збереження майна громадян та ліквідації причин та умов, що зумовлюють учинення злочинів, згідно зі ст. 23¹ КПК України, прошу:

1) розглянути це подання на нараді Печерської районної у м. Києві державної адміністрації;

2) вирішити питання про збільшення кількості автостоянок, які охороняються, на території Печерського району, особливу увагу звернувши на вулиці Липську, Старонаводницьку, Цитадельну, Дарвіна, Суворова, Предславинську та бульвар Л. Українки;

Про вжиті заходи надішліть відповідь на нашу адресу у передбачений законом місячний термін.

Окрім цього, роз'яснюю, що залишення цього подання без розгляду, а також несвоєчасна відповідь на нього тягнуть, адміністративну відповідальність, передбачену ч. 2 ст. 185⁶ КУпАП.

Начальник

В. Є. БАНЧУК

ДОДАТОК Є**СЛІДЧЕ УПРАВЛІННЯ****ГУМВС УКРАЇНИ****В м. КИЄВІ**

вул. Володимирська, 15 м. Київ,

01025

« » _____ 2005 р. № _____

Голові Святошинської районної

у м. Києві державної адміністрації

Марченку В. О.**ПОДАННЯ****про усунення причин та умов, які сприяли вчиненню
злочинів (відповідно до ст. 23¹ КПК України)**

м. Київ

14.11.2005 р.

Слідчим управлінням з метою виявлення причин та умов, що зумовлюють вчинення злочинів, проаналізовано стан розслідування кримінальних справ, які перебувають у провадженні слідчого відділу Святошинського РУ ГУМВС України в м. Києві.

Встановлено, що за поточний рік на території парку "Інтернаціональний" скоєно 31 злочин, з яких 16 – тяжкі, а саме:

- розбійних нападів – 3;
- грабежів – 11;
- незаконного збуту наркотичних засобів – 2.

За фактами вчинення злочинів порушено кримінальні справи. Вжитими Святошинським РУ ГУМВС України в м. Києві заходами вдалося розкрити лише 8 тяжких злочинів, вчинених на території названого парку, інші злочини залишаються нерозкритими.

Аналогічна ситуація утворилася на території парку "Юність", де за поточний рік скоєно 8 злочинів, з яких 6 – тяжкі, а саме:

- умисних тяжких тілесних ушкоджень – 1;
- грабежів – 5.

За фактами вчинення злочинів порушено кримінальні справи. Проведені слідчі дії та оперативно-розшукові заходи позитивного результату не дали, злочини лишаються нерозкритими.

Наприклад, 22.10.2005 р., приблизно о 23:45, невстановлена особа, перебуваючи на території парку "Юність", розташованого

на вул. Генерала Потапова, 1, у м. Києві, із застосуванням фізичного насильства, яке не є небезпечним для життя та здоров'я, відкрито викрала майно гр. Німчука А. В. Тому, 31.10.2005 р., за фактом вчинення цього злочину, порушено кримінальну справу № 08-8507 за ознаками злочину, передбаченого ч. 2 ст. 186 КК України.

Близько о 23:15, 02.10.2005 р., невстановлена особа, перебуваючи на території парку "Юність", розташованого на вул. Генерала Потапова, 1, у м. Києві, умисно нанесла тяжкі тілесні ушкодження гр. Віннику В. В.

За фактом вчинення цього злочину, 10.10.2005 р., порушено кримінальну справу № 08-8349 за ознаками злочину, передбаченого ч. 1 ст. 121 КК України.

Досудовим слідством у вказаних кримінальних справах встановлено, що фактично всі злочини вчинені у нічний час. Допитані потерпілі засвідчують, що напади на них трапилися несподівано, передбачити чи ухилитися від нападів вони не змогли, внаслідок неналежного освітлення або від браку світла на території парків. Відповідно до цієї причини, потерпілі не можуть упізнати чи описати прикмети нападників, немає очевидців та свідків, що суттєво ускладнює процес розкриття злочинів.

З огляду на викладене, з метою усунення причин та умов, що сприяють вчиненню злочинів, згідно зі ст. 23¹ КПК України, прошу:

1) розглянути це подання на нараді Святошинської районної в місті Києві державної адміністрації;

2) ініціювати проведення інвентаризації наявності та працездатності освітлювального обладнання, розміщеного на території парків "Інтернаціональний" та "Юність";

3) ініціювати встановлення додаткового освітлювального обладнання.

Про вжиті заходи надішліть відповідь на нашу адресу у передбачений законом місячний термін.

Окрім цього, роз'яснюю, що залишення цього подання без розгляду, а також несвоєчасна відповідь на нього, тягнуть адміністративну відповідальність, передбачену ч. 2 ст. 185⁶ КУпАП.

Начальник

В. С. БАНЧУК

ДОДАТОК Ж

**СЛІДЧЕ УПРАВЛІННЯ
ГУМВС УКРАЇНИ
В м. КИЄВІ**

вул. Володимирська, 15
м. Київ, 01025

«   »   2005 р. №

Голові Шевченківської районної
у м. Києві державної адміністрації
Хомчуку М. В.

ПОДАННЯ

**про усунення причин та умов, які сприяли вчиненню
злочинів (згідно зі ст. 23¹ КПК України)**

м. Київ

14.11.2005 р.

Слідчим управлінням з метою виявлення причин та умов, що спричиняють вчинення злочинів, проаналізовано стан розслідування кримінальних справ, котрі перебувають у провадженні слідчого відділу Шевченківського РУ ГУМВС України в м. Києві.

Встановлено, що в поточному році в громадських місцях на території Шевченківського району вчинено 725 злочинів, що на 463 або на 176,7 % більше, ніж за аналогічний період у 2004 р.

Із зазначеної кількості, безпосередньо на вулицях, учинено 448 злочинів, на противагу 194 злочинам минулого року. Збільшення кількості вуличних злочинів становить 130,9 %.

Вжитими Шевченківським РУ ГУМВС України в м. Києві заходами, вдалося розкрити лише 373 злочини, що становить – 51,4 %, інші злочини залишаються нерозкритими.

Найрозповсюдженішими та найнебезпечнішими злочинами лишаються грабежі.

Так, протягом 2005 р. вчинено 300 вуличних грабежів, на противагу 125 – минулого року. Зростання становить 140 %. З них розкрито – 110 злочинів, тобто 38,1 % від кількості вчинених.

При вчиненні грабежів, до потерпілих, зазвичай, застосовується фізичне насилля, внаслідок цього останнім завдаються тілесні ушкодження. Отже, потерпілим завдаються не тільки матеріальні збитки, але й фізична шкода.

Вивченням кримінальних справ встановлено, що грабежі вчиняються на вулицях, у дворах і під'їздах будинків, переважно, у вечірній та нічний час.

Здебільшого, злочинці користуються недостатнім освітленням або навзагал безпосереднього його браком у дворах та під'їздах, а також браком консьєржів у під'їздах близько 85 % будинків.

Безпосередньо бракує освітлення у дворах будинків на вулицях Нагірній, Ольжича, Печенізькій, де систематично вчиняються грабежі.

Наприклад, 09.10.2005 р., близько о 20:50, біля будинку № 8, на вул. Печенізькій, у місті Києві, невстановлена особа із застосуванням фізичного насилля, яке не є небезпечним для життя та здоров'я, відкрито викрала майно у гр. Х.

За фактом вчинення цього злочину, 20.10.2005 р., порушено кримінальну справу № 10-9235 за ознаками злочину, передбаченого ч. 2 ст. 186 КК України.

Допитані потерпілі зазначають, що напади на них трапилися несподівано, передбачити або ухилитися від них вони не змогли внаслідок неналежного освітлення або за його браком. З названої причини потерпілі не можуть упізнати чи описати прикмети нападників, немає свідків та очевидців, що суттєво утруднює процес розкриття злочинів.

Беручи до уваги вищевикладене, з метою ліквідування причин та умов, що призводять до вчинення злочинів у громадських місцях, відповідно до ст. 23¹ КПК України, прошу:

1) розглянути це подання на нараді Шевченківської районної в місті Києві державної адміністрації;

2) ініціювати проведення інвентаризації наявності та працездатності освітлювального обладнання, розташованого на вулицях Нагірній, Ольжича, Печенізькій;

3) ініціювати встановлення додаткового освітлювального обладнання на зазначених та, за необхідності, інших вулицях;

4) звернути увагу керівників відповідних служб на необхідність активізації роботи із залучення консьєржів для чергування у під'їздах житлових будинків.

Про вжиті заходи надішліть відповідь на нашу адресу у передбачений законом місячний термін.

Окрім цього, роз'яснюю, що залишення цього подання без розгляду, а також несвоєчасна відповідь на нього тягнуть, адміністративну відповідальність, передбачену ч. 2 ст. 185⁶ КУпАП.

Начальник

В. С. БАНЧУК

ОМЕЛЬЧЕНКО Олександр Євгенович,
ПИСЬМЕННИЙ Дмитро Петрович

ПРОЦЕСУАЛЬНА ДІЯЛЬНІСТЬ СЛІДЧОГО ЩОДО ЗАПОБІГАННЯ ЗЛОЧИНАМ

Редактор *Ю. В. Паливода*

Коректор *А. В. Грищук*

Комп'ютерна верстка *Ю. С. Губатенко*

Художнє оформлення обкладинки *Ю. М. Пономарьова*

Підписано до друку 13.03.2008 р.

Формат 84x108/32

Умов. друк. арк. 11,34

Папір офсетний

Друк офсетний

Гарнітура Times

Зам. № 0040

Наклад 1000 пр.

Видавць – Паливода Алла Володимирівна

02068, м. Київ, вул. О. Кошиця, 7, кв. 90

Свідоцтво про внесення суб'єкта видавничої справи до Державного реєстру видавців, виготівників і розповсюджувачів видавничої продукції (серія ДК № 283 від 18.12.2000 р.)

Віддруковано в друкарні СПД ПАЛИВОДА А. В.

м. Київ, вул. Пироговського 19, корпус 4

Письменний Дмитро Петрович — кандидат юридичних наук (1980), доцент (1988), професор кафедри кримінального процесу Київського національного університету внутрішніх справ.

У 1972 р. закінчив Харківський юридичний інститут. Працював міліціонером, слідчим. Після закінчення у 1978 р. ад'юнктури і донині — на викладацькій роботі. Із 2003 р. — професор кафедри кримінального процесу Київського національного університету внутрішніх справ, член робочих груп Кабінету Міністрів України (із 1994) та Верховної Ради України (із 2002) з підготовки проекту нового Кримінально-процесуального кодексу України, член науково-консультативної ради при Верховному Суді України.

Сфера наукової діяльності: кримінальний процес, досудове слідство, судоустрій, прокурорський нагляд, адвокатура.

Автор 75 наукових праць, зокрема (у співавторстві) — «Науково-практичного коментарю Кримінально-процесуального кодексу України» (2003, 2004, 2006, 2007 років видання).

Підготував сім кандидатів юридичних наук.

Омельченко Олександр Євгенович — кандидат юридичних наук, доцент кафедри кримінального процесу Київського національного університету внутрішніх справ. Закінчив у 1999 р. Національну академію внутрішніх справ України. Із 2003 р. — на викладацькій роботі.

У 2004 р. під керівництвом кандидата юридичних наук, професора Письменного Д. П., захистив дисертацію на здобуття наукового ступеня кандидата юридичних наук на тему — «Процесуальна діяльність слідчого по попередженню злочинів».

Сфера наукових досліджень: кримінальний процес, запобігання злочинам.

Автор і співавтор понад 20 наукових та навчально-методичних праць. Серед них — статті, навчальний посібник.